

Volum apărut cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor din România

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. **Vasile ARVINTE**
Cercet. princ. gr. I dr. **E. DIMA**
Prof.univ.dr. **C. FRÂNCU**

Redactori: Mariana CODRUȚ,
Florin LĂZĂRESCU
Tehnoredactor: Alexandru CVASNÂI
Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN 973 - 703 - 163 - 6
978 - 973 - 703 - 163 - 1
973 - 703 - 176 - 8
978 - 973 - 703 - 176 - 1

© Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006
700511 - Iași, str. Păcurari nr. 9, tel./fax: (0232) 314947
web: <http://editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

11 32.611

Laura MANEA

Dosoftei
Viața și petreacerea svinților

Studiu lingvistic
partea I

31.346

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAȘI – 2006

(nov. 169^v/31, mai 116^v/24) pentru conjunctiv prezent, persoana a II-a sg., *să piiae* (*niāē*) (sept. 17^v/9, oct. 41^v/35, nov. 154^v/14,35, 168^v/26, dec. 186^v/2, 233^v/20, 243^v/19, ian. 21^v/7, febr. 66^v/27, mart. 11/26, apr. 91^v/12, mai 114^v/13, 146^v/16). În textul VS este prezentă forma de gerunziu *perind* (dec. 211^v/18, apr. 100^v/13).

De la verbul *a sări* (< lat. *salire*) apare forma de conjunctiv prezent, persoana a III-a sg. *să sae* (oct. 87^v/25).

De la verbul *a veni* (< lat. *vēnio*, *-īre*) rezultă, prin evoluție fonetică normală, formele iotacizate: (eu) *viu* (dec. 238^v/4), (eu) *viuu* (mai 132^v/36), (eu) *să viu* (dec. 194^v/12, 238^v/28), (eu) *să viiu* (mart. 2^v/20), (el) *să vie* (sept. 24^v/23, oct. 52^v/17, nov. 116^v/5, 145^v/31, febr. 84^v/20, mart. 13/25, 25^v/24, 55^v/4, apr. 72^v/26), *viind* (oct. 45^v/14, 88^v/24, 92^v/27, nov. 100^v/4, 118^v/12, 149^v/33, dec. 222^v/16). În textul VS este prezentă și forma nouă de gerunziu, *venind* (sept. 27^v/33, nov. 118^v/5, dec. 190^v/19, 240^v/7, mart. 34^v/18, 45^v^{bis}/28, 56^v/11, apr. 92^v/28, mai 116^v/14).

Verbul *a muri* (< lat. *moriri*) prezintă la persoana I, conjunctiv prezent, numai forma cu *-r-* menținut *să moriu* (oct. 83^v/29, nov. 102^v/10, 109^v/9, 142^v/33, 149^v/23, dec. 244^v/30, mart. 29^v/6, 46^v/30, 54^v/22, apr. 76^v/10, iun. 155^v/15). Forma cu *r* dur este consemnată numai pentru indicativ prezent, persoana a III-a pl.: *mor* (ian. 46^v/2) și pentru conjunctiv prezent, persoana a III-a sg.: *să moară* (sept. 35^v/30, nov. 104^v/9, 168^v/5). Prezența formei *moriu* în textul VS se explică prin evitarea omonimiei cu forma verbală (eu) *moiu* (*a muia* < *moale* < lat. *mollis*, *-e*).

Din materialul prezentat mai sus se observă că în textul studiat verbele care au astăzi *t*, *d*, *n*, *r* (cu excepția formelor *mânând*, *perind*, *văd*, *venind*) au forme iotacizate. Prin urmare, Dosoftei urmează norma limbii literare vechi, în care formele verbale iotacizate erau aproape generale.

IV. Lexicul

1.1.0. Elemente de origine latină

1.1.1. A prep. (< lat. *ad*) 1. Indică/exprimă un raport local: a) în, pe. *Crucea Dlolmnlului a umăr rădicând.* mai 108^v/7-8; b) (Din)spre. *Strana cea din a direapta.* sept. 12^f/32. *Mergea... spre a direapta parte.* apr. 63^v/24; c) La, în. *Şedzând a vamă.* nov. 129^f/2. *Răbdând vitejeaşte a izgnanii amară.* mai 111^v/23.

2. (Indică un raport temporal) De la, de când. *După opt dzâle a Svlâlnta Sa din Ficioară Naştere.* ian. 1^f/21-22.

3. (Indică un raport final) a) (Complementul e utilizat metonimic) *I-au dus a ierbi la munte şi i-au ucis.* oct. 70^v/11. *Mearsă în pădure a leamne.* (cf. DA, 26/2); b) Ca, drept (dovadă). *Stălpul... stă şi până astădz a minune.* apr. 96^f/17.

4. a) (Urmă de pron. invar. *ce*, în construcţii interrogative, are valoare de loc. conj. cauzală) De *ce*, pentru *ce*. *A ce... te fură gânduri... pentru mine?* sept. 11^v/17. *A ce mă iai în goană?* id. 22^v/23. *A ce-l asculta?* id. 30^f/30. *A ce nu te veseleşti?* oct. 48^f/1. *A ce şed osăbi?* id. 48^v/6. *A ce le scrieş voi aceastea?* id. 69^f/14. *A ce nu te pleci?* nov. 104^v/20. *A ce iubeşti deşertăciunea?* id. 125^f/17. *A ce-m grăieşti aşea dârză?* nov. 142^f/16. *A ce eşti bătrân fără de ruşine?* id. 146^v/31. *A ce stai tot înrăutăţit?* id. 149^f/24. *A ce plângi de viaţa aceştii lumi?* dec. 192^f/26. *A ce nu mănânci?* id. 205^v/8. *Îl întrebară: „A ce taci?”* mart. 25^f/29. *A ce-m dedeş atâta scârbă?* id. 43^v/33. *A ce gândeşti la mintea... să fiu nălucire?* apr. 64^f/32. *A ce giudeci tu pre păstoriul fiindu-ţ tu oaie? A ce apuci fariseiaşte giudeful lui Dlumnlă/dzău?* id. 73^v/30. *A ce feceş aşea?* mai 132^f/2. *A ce ne lenim, a ce nu ne nevoim să...?* id. 137^f/9. *A ce minţi?* iun. 155^f/24; b) (Introduce o propoziţie indirectă, cu nuanţă de scop) La (*ce*). *Să ia sama a ce lucru iaste mai de poruncă.* dec. 196^f/2. c) (Introduce o propoziţie cauzală) Pentru că, deoarece. *Au învis pre un slujitoriu... ce să necasă în mare, a ce i să foarte rugară.* sept. 29^v/34. *Plângând a ce rămasără săraci de... id. 32^f/32. Fericit eşti... a ce mult te-ai ostenit.* dec. 208^f/26.

5. (Formează, împreună cu substantivele precedate de numerale sau de adjective pronominale nehotărâte sau împreună cu pronumele nehotărât, construcţii cu valoare de genitiv, desemnând apartenenţa, posesia) *I-au tăiat capul lui şi a trei prunci.* sept. 5^f/2. *Iştealitori s-au arătat a toate boale.* id. 34^f/23. *Patriarşii tuscinci a toată lumea.* oct. 61^f/1. *Pentru-ndereptarea a mulţ păgâni.* id. 85^v/6. *Făptoriul şi înşirătoriu a toată săzdania.* dec. 192^v/2. *Obărşiiile a toată învâjtura.* id. 193^f/6. *Cu giudeful sorfului a tot poporul.* id. 204^f/26. *La 70 de ai a toată viaţa*

sa. id. 207^v/15. Păstoriu a multe cuvântărețe oi. ian. 10^v/8. Și fu a mulț săraci maică. apr. 82^v/25. Din afară a toată gălceava fiind. mai 108^v/11. Fiică a creștini buni. mai 135^v/35.

6. (Urmă de substantive, formează construcții cu valoare de dativ) Deade pâne a flămânz. sept. 18^v/30. Fu a mulț de polzuire. oct. 44^v/20. Închinându-vă... a spurcături. nov. 163^v/18. Să-nchina a păpuși. id. 163^v/28. Țânea calea a bărbaț și a femeii. ian. 25^v/22. Să vă spodobască a cereasca sa împărăție. mart. 5/35. Deade pre tustreale a trei boiari să le dea strânsoare. apr. 71^v/21. A mulț fu sol de spăsenie. id. 87^v/3. Să slujască... a stăpâni păgâni. mai 106^v/22. Să-nchină a idoli nesâmțat. id. 115^v/32. Mă închin a Dlumnlădzău fără moarte. id. 116^v/29. Spunea... a mulț necredzute. id. 119^v/6.

7. (Intră în construcția unui complement circumstanțial de mod sau cu valoare sociativă) Cu; după. Logodită fiind a bărbat. dec. 215^v/23-24.

8. (Intră în componența/construcția unui complement circumstanțial de cauză) Să ciudiră a minune mare. sept. 21^v/28 (aici poate avea și sens de modal comparativ, „ca de“). Ieșiră toț din besearică a minune. nov. 118^v/20.

9. (Urmă de prep. *de*, în povestire, are sensul prepoziției *despre*, introducând un complement circumstanțial de relație) A de strânsul svlîntei pulberii... mai 112^v/2.

10. (Introduce un atribut) Mai luat-ai slufflelt a om să i-l duci? sept. 30^v/28. Apărătură a tot răul. mart. 60^v/30 (în ultimul exemplu are sensul prep. *de*, loc. față de, în fața).

1.1.2. ABĂTE, vb. III. (lat. *abbattere*) 1. I n t r a n z. (Deseori urmă de prep. *de*) A părăsi o anume direcție pentru a relua o acțiune diferită de cea stabilită inițial; a se îndepărta de la direcția dinaintea stabilită, de la țelul inițial, cu scopul de a întreprinde o altă acțiune; a se strădui, a-și da silința, „er gibt sich Mühe“, cf. Lacea, *Untersuchung*. Și abătându-să curăbiarii la un scruntari de mare cu vad, îngropară, ieșind la pământ, svlîntelle ei moștii. sept. 20^v/2. Abātu de-ș găță mormântul de-ngropăciune. id. 25^v/7-8. Abātu femeia de căotă și află capul. oct. 68^v/26. Abātu și feace o svlîntă besearică. id. 68^v/36. Oblicind eplîscloplull, abātu de botedză pre toț oglășenicii. dec. 242^v/23. Când fu demineată, abātu de-i adusă o piiale de capră. ian. 18^v/21. ♦ P. e x t. T r a n z. (Despre forțe ale naturii) A schimba direcția unui obiect (aflat în mișcare) Moștii... le-au abătut apa la o râpă. mart. 27^v/19. ♦ A părăsi un mod de a gândi, de a supraviețui, înlocuindu-l cu o altă conduită, mod de a gândi etc. Ș-au abătutu-ș tot gândul și voia spre sporiul bunățățlor. nov. 120^v/20.

2. R e f l. A se opri undeva (sau la cineva), părăsind drumul inițial. Să luă după dânsul până s-au abătut la... nov. 133^v/3.

3. Refl. A se îndepărta (puțin), a păși într-o parte. *Unul din bătăuș, fiindu-i milă de svlânta Iuliani, anume Stratonice, să abātu na stânga și credzu în Diolm-nulul Hristols.* mart. 18/16.

1.1.3. **ABIĂ, ABIIĂ** adv. (< lat. *ad-vix*) 1. (Modal) Cu greu, cu greutate; anevoie. *Așea fiind bolnav. Și abiiia l-am înduplecat de-au slobodzât să-ș margă pre-acasă ascultătorii ce era strânși pregiur dânsul, de-i asculta învățătura.* nov. 172^f/14. *Iară apoi abiiia mi-am adus aminte de răutățile mele ceale multe.* dec. 189^f/12. *Le era rușine să-i spuie în față. Abiiia siliș și cu stideală îi spusără.* id. 196^f/15. *Descoperindu-i sfântul obraz, strălucia ca îngerul. Atâta cât abiiia putea de-l vedea.* mart. 43^f/18. ◊ (Întărit de locuțiunile cu nevoie, cu mult greu) *Abia cu mult greu am scris și această... carte.* sept. 6/15. *Luându-ne pre urma ei sosâm la alte râpi și primejdii. Și surupându-ne, abiiia cu nevoie putum de ne pogorâm la șes.* oct. 79^f/34. ◊ (Amplificat prin prep. *de* sau *cu*) *Și spunea diacônul că „Atâta mergeam de reapede acesta drum, cât în părea că zburâm de de-abiiia de ne vrea agiunge pasăre“.* sept. 11^f/34. *Cu de-abiiia îl înduplecară în sfatul lor. Și le dzăsă de-i feaceră o colibiță.* dec. 209^f/4.

2. (Cantitativ, intensiv) Foarte puțin, aproape deloc. *Abiiia vie o aruncară în temniță.* oct. 91^f/35. *Apoi multe ceasuri ce-l fânură așea spândzurat, îl pugorâră abiiia viu.* id. 95^f/32. *Slăbiu de post, cât abia eram viu.* mart. 54^f/36.

3. (Temporal) De foarte puțină vreme; de îndată ce, numai ce; chiar atunci, tocmai. *Și slăbind, să voera, blăstămând. Și abiiia iarăș să rădică de căută în sus.* oct. 41^f/29. *Rar și galbăn la păr. Abia mesteca cărunteașe.* ian. 17^f/19.

1.1.4. **AC** s.n. (< lat. *acus*) 1. Mică ustensilă de oțel, care servește la cusut. Folosit și pentru o comparație, pentru a atrage atenția asupra unei situații etc. *Dormirea îi era ședzând rădzâmat cu pieptul pre genunchi, și înfigea un ac în lumânare aprinsă și când agiungea focul lumânării la ac, cădea acul într-o medelnișă de suna, și-l stârniia de să scula.* sept. 3^f/12. *Putearea voastră ș-a dumnădzăilor voștri iaste ca un foacel înflat, plin de vânt, carele deaca-l vor împunge numai cu o-mpuțură de ac, el să face de nemică.* nov. 142^f/7.

2. (Biol.) Organ de apărare și de atac al unor animale, în formă de ghimpe sau de vârf ascuțit. *Dzeace femeii zdrobiră acele șarpelui.* sept. 14^f/8.

1.1.5. **ACÉL, ACEĂ** pron. dem. V. a c e l a.

1.1.6. **ACÉLA, ACÉEA, aceia, acelea**, pron. dem., adj. dem. 1. Pron. dem. (Indică pe cineva sau ceva relativ depărtat de vorbitor) *Acei de mainte de dar, prorocii.* sept. 6/24. ◊ L o c. a d j. **Ca aceaia** = puternic; însemnat; extraordinar. *Feace așea moarte ca aceaia.* dec. 201^f/25. *A vă-nchina la dlulmnlăldzâi ca aceaia.* febr. 55^f/11. *Își duc la moarte ca aceaia.* id. 60^f/4. L o c. a d v. **Drept aceaia** = prin urmare; deci. *S-au gândit ficioara că-i spune de om pemintean. Drept aceaia să schimbă în față și la inemă.* nov. 162^f/3. *Drept aceaia dimonii... îl îngroziia.* febr. 88^f/15. *I-au datu-i... să poată face preaslăvite minuni. Drept*

aceaia au plecat și femeia sa pre Ania. mart. 19/9. Drept aceaia însuș v-au arătat acmu cum să vă îndireptați. id. 31/14. **Dintr-aceaia** = din acea cauză; datorită; drept urmare. *Era din fire isteț și ascuțat la minte și dintr-aceaia să feace foarte învâțat.* dec. 204/21. **Într-aceaia** = în timp ce. *Și-ntr-aceaia ce cugeta, adică sosește... călare svfântul mlucinic.* nov. 117/15. **Într-aceaia ce așteptam eu aceale trei luni postindu-mă, audzâiu că vrea să stea la-ntrebare Petră.** id. 151/2. **Pentr-aceaia** = dintr-un anumit motiv, dintr-o anumită cauză; din cauza (a ceva), ca urmare (a ceva). *Pentr-aceaia fu bătuți preste... obraz.* id. 92/17. *Și pentr-aceaia s-au și botedzat.* dec. 188/16. *Pentr-aceaia fu certat.* mart. 35/10.

2. Adj. dem. *Aceale durori.* sept. 35/10. *Unul de-acei... îngeri luminaț îl luă de mână.* oct. 65/11.

3. Art. dem. *Acea mai zăbavnică mâcenie a științii luptară.* sept. 6/20.

4. (Cu valoare de adj. dem. de identitate) **Într-aceaia hire ca și dintâiu.** oct. 95/2. **Într-aceaia dză a doi părinț... vădzură ce li-au arătat Dlu/mlăldzău.** mart. 36/22.

1.1.7. **ACÉST(A), ACEÁSTA, acești, aceste,** pron. dem., adj. dem. (< lat. **ecce-istu, ecce-ista*) 1. Pron. dem. (Indică pe cineva sau ceva relativ apropiat de subiectul vorbitor) *N-am aflat nice dănăoară comoară. Ce acestea mi-s de la părinț.* oct. 77/2. *Acestuia i-i moșia Țalrigradul.* dec. 220/28. *Cu agiutorul acestuia, feace ș-altă mănăstire.* febr. 74/16. ◊ L o c. a d j. **Ca acesta** = intens; extraordinar; mult; frumos etc. *Cuvinte grăind ca aceastea.* oct. 40/21. *Și di-ț putea și voi suferi ca aceastea, rămâneț aicea.* id. 83/35. *Ce miros ca acesta?* nov. 140/18. L o c. a d v. **Fără (de)-aceasta** = în plus, pe lângă. *Oare iaste ș-altă lume, ș-altă viață fără de-această trecătoare?* nov. 149/25. *Mai pățând ș-altele fără aceastea, îi tăiară capul.* ian. 4/18. **După aceasta** = apoi. *Fu prinsă... și mult muncită... După aceasta, scoasă din temniță.* sept. 35/17. *Feace ș-altă mănăstire... După aceastea ș-alte mănăstiri feace.* febr. 74/17. L o c. c o n j. **Cu totul cu aceasta** = totuși. *Cu totul cu aceasta nu era mai pre jos cu bunătățile.* dec. 201/10.

2. Adj. dem. (Arată că ființa, lucrul etc. desemnate de substantivul pe care îl determină se află aproape în spațiu sau timp de vorbitor) *Ușea aceștii peștere.* oct. 82/10. *De unde s-au luat... pre-aceaste locuri?* id. 82/29. *Păzătoriu aceștii cetăț.* id. 88/30.

3. Adj. (În legătură cu substantive care arată momentul, răstimpul, epoca în care se petrece o acțiune) Care este în curs, curent; prezent (sau dintr-un viitor apropiat). **Într-aceasta lună, 31.** oct. 86/17. **Aceștia dzăle prăznuim sărbătoare.** dec. 204/27.

1.1.8. **ACÍ** adv. de timp (< lat. *eccum-hic*) în construcția **de-aci** = apoi; din acel moment (înainte, încolo) *Fură urgisiț de Mihail chesariul... De-aci în Acrita.* febr. 53/25.

1.1.9. ACIIA adv. (< lat. *eccum hicce*) 1. Adv. de loc (Indică locul apropiat de subiectul vorbitor) *Pre Varuh să-l las aciaa*. nov. 105^v/15.

2. (În legătură cu prep. *de* are sens temporal) **De aciaa (nainte)** = a) de aici înainte, de aici încolo. *Atunce de-aciaa fu nevădzut bătrânul*. nov. 139^v/33. *Și de-aciaa înnainte să feace nedespărftat de la îmvătătoriul*. id. 178^v/3. *S-au spodobit a lua și daruri dlulmnlăldzăești. Că de-aciaa nainte nu mai mânca bucate tari*. dec. 189^v/32. *Și născu de-aciaa nainte destul, trei feș și trei feate*. id. 206^v/16. *Păcatul au învîncit. De-aciaa n-au mai avut nevoie, cum și sângur spunea*. mart. 34^v/22. *De-aciaa de-atunce, feaceră multe minuni*. apr. 103^v/26. b) după aceea; apoi; „nachher“ (cf. Lacea, *Untersuchung*) *Întăi pre porunca împăratului tăiară pre svlăntull Vasile, de-aciaa cuconii*. sept. 6^v/1. *Deci să mâncăm întăi, de-aciaa voi spune și de păcatele meale*. oct. 82^v/22. *O băatură pre talpe cu vine. De-aciaa spândzurară de deagetele mănului*. id. 95^v/16. *Petrecând săhăstreaste mult ai la pustie. De-aciaa venind la Țla/rigrad, feace multe minuni*. dec. 203^v/29. c) ca urmare a acestui fapt; din această cauză (va suporta cineva o pedeapsă, un blestem etc. sau va avea loc un eveniment nefast) *Ierusalimul s-au pângărit în pustieciunea jrătvelor idolești. Și de-aciaa va veni sfârșitul a toată dihaniia*. sept. 214^v/5.

1.1.10. ACICEA adv. de loc (< lat. *eccum hicce*; atestat de N.A. Ursu și în *PsV, Lit.*; lipsește din atestările lui C. Lacea) Aici. (Deseori precedat de prep. *de*) *De-acicea sânt*. oct. 77^v/4. *20 de mile de-acicea*. id. 81^v/4. *Să arată ș-acicea*. nov. 177^v/33. *Să dusă de pre-acicea la sălașele ceriului*. febr. 77^v/11. *Ce-ș cauș pre-acicea?* mart. 24/3. *Fuii acicea în mare strâmtoare*. apr. 75^v/30. *N-au întrat altul nime acicea*. id. 75^v/1. *Stăi acicea neclătît*. mai 125^v/30.

1.1.11. ACII adv. (< lat. *eccum-hic*; neatestat de Lacea, *Untersuchung*) 1. adv. de loc. Aici. *Dzăsă să șadză acii*. sept. 32^v/20. *Acii om ședea astădz*. mart. 54^v/13. (Construit cu prep. *de*) *Rădicași-l de de-acii*. oct. 47^v/11. *Să mă duc de-acii*. nov. 152^v/3. (Construit cu prep. *până*) *Până acii iaste epistoliiia fericitului Climent*. nov. 156^v/29.

2. Adv. de timp (Construit cu prep. *până*) **Până acii** = până aici. *Ervan până acii tot tăcea-nspăimat*. dec. 230^v/18. *Dintr-acela ceas și până acii*. febr. 57^v/33. (Construit cu prep. *de*) **De acii (nainte)** = a) de aici, de atunci înainte. *De-acii nainte ca Pavel și Varnava sau ca Petră și Ioan, Ravula cu ai săi era băgat în samă*. febr. 74^v/34. b) Apoi, după aceea. *De-acii podobiră năsilia cu multă vărsare de lumină*. nov. 31^v/2. *Întăi îi bătu, făcându-le rane destule...* *De-acii purtându-i încungiurând orașele*. ian. 32^v/1. *Întăi acasă, de-acii și în nărod să le aducă jrătve*. febr. 61^v/20. *Întăi spândzurat îl strujiră. De-acii, în cuptor de foc băgat..., s-au săvărșit*. febr. 71^v/9. *Pasă întăi de te-mpacă, și de-acii vino de-ș închină darul tău*. mart. 47^v/11.

1.1.12. ACLÓ adv. de loc (< lat. *ēccum-illoc, cf. DA; „provine din *acoló*, cu sincopa lui -o-. Forma aceasta apare în Banat“, Gheție, *BD*, p. 174, cf. Weigand, *B*, p. 312) V. pentru definiție *a c o l o*. *Și locurile svîlînte cutrierînd și acló pușânel petrecînd, să-ntoarsă la moșie*. oct. 65^f/27 (v. și Ivănescu, *Probl. cap.*, p. 341).

1.1.13. ACMŪ adv. Este un cuvânt mult discutat în studiile de specialitate. G. Ivănescu, în *Probl. cap.*, p. 341, analizează ambele variante, *acum* și *acmu*, încadrându-le unor teritorii lingvistice bine precizate. Autorul explică deosebirea de formă între cele două variante prin „deosebirea de accentuare a cuvintelor: *eccum módo* a dat *acmu*, iar *eccúm modo*, *acúm*“. Astfel, „graiul literar moldovenesc din secolele al XVI-lea și al XVII-lea, avînd *acmu*, se deosebea de graiul din Moldova de Sud... *Acmu* ne duce spre Moldova de Nord și spre regiunea rotaci-zantă. O altă confirmare, deci, a ipotezei că graiul literar moldovenesc este la origine graiul maramureșean sau al Moldovei de Nord, și că deci este graiul aristocrației moldovene din primele secole ale principatului“. I. Gheție, *BD*, p. 174-175, atestă, în documentele secolului al XVI-lea adv. *acmu*, „în graiurile de tip nordic“, în Moldova fiind „extrem de frecvent folosit în texte“ și după 1600, „până la începutul secolului al XIX-lea“ (v. și Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 81, II.7.8.0). Păreră generală este că acest cuvânt provine din lat. **eccu[m]* – *mo[do]* (cf. Arvinte, *ST.L.NM.*, p. 14, II.7.3.0.). Interesant este că la Dosoftei, în *VS*, se întîlnește numai această variantă, ce caracterizează arealul lingvistic nordic. Lacea îl menționează numai în glosar, fără a da atestări, definindu-l prin „jetzt“. Numărul mare de ocurențe al cuvântului ilustrează o paletă semantică la fel de bogată:

În prezent, în momentul de față; în contemporaneitate. *Viița și petreacerea sv[î]nșilor acmu tipărite*. sept. 12. *Nu trebuesc acmu, că nu-i vream*. oct. 49^f/26. *I-au robit pre toț cum vedem acmu, în dzâlele noastre*. id. 84^f/15. *Acmu sânt în Țara Muntenească svîlîntlele lui moștii*. nov. 137^f/32. *Acmu asupra besearicii iaste mai mare holcă*. ian. 37^f/20. ♦ (În limbajul liturgic, în sintagma **Acmu și-n pururea și-n veaci (de veaci) Căruia-i slava acmu și pururea și-n veaci**. mai 126^f/13. *Acmu și pururea și-n veacii de veaci. Amen*. iun. 149^f/33. ♦ (Purtînd accentul în frază) *Acmu vedem adevărat cuvântul ce-au dzâs Dzulmîlăldzâu*. nov. 105^f/31. *Dar acmu ce-i aceasta?* id. 118^f/26. *Îl cuprînsă în brațe și-l sărută dzâcînd: „Acmu te știi că-m ești cumnat adevărit. Și mai ales acmu să spunem de svîlîntul Ioan*. dec. 193^f/14. ♦ (În opoziție expresă cu trecutul sau cu viitorul) *Petrecînd în Efes acmu mai apoi ce s-au vărtejît 27 de ai. Și mai denainte 9 ai*. sept. 32^f/15. *Precum acolo năroadele în besearică cu milă ai acoperit, cu al Tău... omofor, așea ș-acmu pre noi, păcătoșii, șerbii Tăi, acopere-ne cu acopere-mântul milii Tale*. oct. 40^f/34. *Acmu s-au făcut luminată și slăvită, ceiu ce era în-tâi ponegriță și necinstită*. id. 163^f/2. ♦ De puțin timp; nu de multă vreme. *Eu...*

acmu am venit. nov. 113^f/9. *Acmu sosî... şi-i foarte trudit.* apr. 74^f/14-15. ♦ Pe loc; imediat. *Acea mână ce mă lovi... herile să o împarţă sălbatică, acmu.* oct. 48^f/4. *Acmu să ne iuşuredz, şi-ţ vom sluji.* mart. 59^f/16. ♦ (Cu valoare de trecut în povestire; prezentul narativ). *Acesta... săbor al şaptele, ce s-au făcut în Nicheia, unde s-au făcut şi întâi. Acmu s-au strâns în dzâlele lui Constantin şi Irina, măică-sa.* oct. 60^f/32. *Şi acmu vrea să-l arunce într-apă pre cucon. Şi-ndată trimisă stareţul de-l opri.* mai 136^f/4. ♦ (Precedat de prepoziţii, cu sensul determinat de acestea) **Până acmu** = până în momentul de faţă. *Să căotăm ce păfără aceştea. Carii până acmu era cu noi, lumină.* nov. 112^f/31. *Creade-mă... că până acmu eram întunecat şi nepricepuţ, de ne-nchinam idolilor.* id. 140^f/24. *Țâne acest meşterşug de tăiat piatră din tinireate până acmu.* mart. 54^f/26. **De acmu (nainte)** = de aici, din acest moment înainte. *Iacă-ţ poruncesc... de-acmu înainte aicea să nu mai lăcuieşti.* sept. 29^f/20. *De-acmu înainte să fiţ robi în rod de rodul vostru.* nov. 148^f/35. *De-acmu, de-m vei sluji cu direptul şi cu priinţă, nice moartea cea hireşe nu-ţ va birui.* dec. 236^f/27. *Mi-i voia de-acmu să mă fac şi eu, depreună cu dânsul, oştean.* id. 89^f/35. ♦ (Cu valoare de atribut adverbial). *Într-acest de-acmu veac.* sept. 4/24. *Au minunat şi pre-acei de-atunce şi pre aceşti de-acmu cu minunata lui răbdare.* nov. 171^f/2. ♦ (Echivalent cu o propoziţie atributivă). *Fiiul mieu dulce, Fiiule de-acmu Tatălui ceresc, iacă-ţ iaste gata într-agiutoriu Dlulmnlul Dumnădzău.* mart. 27^f/27. **Mai acmu** = cu puţin înainte; mai adineauri; de curând. *Le-ai pus în patu-ţ mai acmu.* sept. 15^f/4. *Unde-i părintele ce-au întrat mai acmu?* oct. 56^f/20. *Şi mai acmu ce m-am spodobit dorului.* nov. 167^f/9. ♦ (În construcţii imperative, sugerând momentul din care poate începe o acţiune care până atunci părea imposibil de realizat, nu se putea finaliza din anumite cauze/motive, sau, o acţiune care începe după îndeplinirea altei acţiuni, anterioare). *Scoală, Anail,... şi acmu ia-mblă de-ţ vedz locul.* oct. 82^f/9. *Pasă de-acmu!* dec. 244^f/23. *Acmu te-ntoarce, nemică grijind pentr-aceasta.* febr. 75^f/23. *Du-te acmu la mănăstire-ţ, cu agiutoriul lui Dlulmnlădzău.* apr. 66^f/25. *Acmu te du sănătos.* id. 66^f/26. *Mâncaţ acmu, fraşâlor, cât vă trebue.* mai 116^f/17. ♦ (Precedând verbe dicendi). În cele ce urmează; în continuare; mai departe. *Ereasa aceasta, carea vom să povestim acmu, iaste că adaog armeanii...* sept. 27^f/34.

1.1.14. ACOÁCE adv. (< lat. *ecculm!* – *hōcce*, cf. TDRG) (Construit cu prep. *într-*) Încoace. *Eu sânt Rafail, ce ţ-am îndereptat calea într-acoace.* oct. 83^f/9.

1.1.15. ACOLEÁ adv. (În DA cuvântul are etimonul necunoscut. Etimologia propusă în TDRG este preluată de o serie de lingvişti, precum: A. Philippide, Al. Rosetti, Ciorănescu, V. Arvinte. Probabil din lat. *ecculm!*-*lilllic* sau *-lillac*, cu precizarea că „acest adverb este propriu dialectului nordic, moldovenesc“, Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 81, II.7.1.2.) (Indică un loc apropiat de vorbitor, având o valoare intermediară între *aici* şi *acolo*) Pe aici, prin apropiere, nu departe de aici.

4 bărbaț sta acoloa. oct. 80^f/16. Făcându-ș acoloa svilintele rugi. dec. 223^f/1. Unul de ceia ce dvorii acoloa, strigă grăind... ian. 24^f/3. 3 femei ce prăviia acoloa. febr. 63^v/25. Era acoloa o capiște, idolnița lui Zeves. mai 126^f/12. ◊ (Construit cu prep.) **De-acolea** = indică locul – punct de plecare – de unde începe o deplasare sau o acțiune. Aflând o piatră, să sui pre dânsă de stătu... Și pășind puțântel de-acolea în laturi, dzâsă... sept. 5^f/25. Sosând la Ierusalim, de-acolea mearsă la Antiohiia. ian. 10^f/5. Arătându-i cu aceaste vdenii calea ce vrea să facă de-acolea. apr. 94^f/8. **De pre-acolea** = de acolo; dintr-un anume ținut (aparținând unui anume ținut, unei țări etc.). Nu-ț agiunge... c-ai întrat pre-ascuns... în țara jidovască... de-ai amăgit pre cei prostaci de pre-acolea? nov. 124^v/32. Acel boiarin de pre-acolea. ian. 32^f/34. Toț lăcuitorii de pre-acolea. febr. 74^v/3. **Dintr-acolea** = a) a se deplasa dintr-o anumită direcție spre alta. Dorind să-l vadză la față, trecu de cea parte. Iară Hristols și-ntorcea și dintr-acolea iarăș fețișoara. nov. 162^v/2; drept urmare, dintr-aceea... Dintr-acolea fu și răsăpa sărbătorilor și nedeaelor ellinești. id. 180^f/9. **Pre-acolea**, indică un loc precis, cunoscut vorbitorilor; în nemijlocită apropiere; prin acele locuri (folosit mai ales în povestire). Într-acela ceas trecu pre-acolea și Pelaghiia. oct. 51^v/30. Sosâm la râpă mare și adâncă, unde nice urmă de om era, nice fire de om îmblasă pre-acolea. id. 79^f/30. Ficiorii argintariului, de răhnă căce-l cinstiia toț pre-acolea pre svlântul, îl măguliră de-l dusără... departe. dec. 228^f/2. Într-acolea, indică deplasarea spre un anumit loc. „Unde mergi, părinte?” Iară Andronic îi dzâsă: „La locurile svilinte.” Ea dzâsă: „Eu încă mărg într-acolea.” oct. 56^v/15. În DA este înregistrată doar o unică atestare din VS, pentru construcția cu prep. într-.

1.1.16. **ACOLÓ** adv. (< lat. *ecculmi* – *illōc*; accentul dinamic este întotdeauna pe ultima silabă) de depărtare. În acel loc (relativ) îndepărtat (de cel care vorbește); în alt loc. *Mearse la Iracliia Thrachiei. Și zăbăvind acoló puțân, ... cutriera prin orașe și sate ce era pre-aproape.* nov. 182^f/7. *Și gonind din peșteră fiară ce era într-însă, lăcui acoló hrănit de ingerul.* ian. 23^f/24. ◊ (Precedat de prep., cu sensul determinat de acestea) **Pre-acoló** = prin acel(e) loc(uri). *Și-l îngropară aproape de stălpul unui stălpnic. Și-mpuțând locul pre acoló, de nevoie, s-au pugarât stălpnicul ș-au mutat acel trup mai afund.* oct. 65^f/32. *Și izgonind duhurile necurate ce lăcuia acoló, ... cât de-aciia îmbla pre-acoló fără nevoie cine și-i era voia.* nov. 180^f/9. **De (pre-)acoló** = din locul acela. *I-au venitu-i ș-acoló poruncă să cuminece cu patriarhul Antonie sau să să ducă și de-acoló.* oct. 63^v/4. *Și cu frică mare trecum de acel iazer de osândă. Și de-acoló în câteva dzâle sosâm unde era 2 munț nalț.* id. 79^v/26. *Și, sculându-să de pre-acoló, schimbă multe cetăț și orașe.* nov. 176^v/7. **Dintr-acoló** = (ca rezultat al unui proces încheiat de mult) din aceasta; datorită... *Eu, din tinireafe, petrecând multă vreamă cu mimoni și cu aghirț, dintr-acoló îm făceam agonesita.* dec. 189^v/11.

1.1.17. ACOPERÍ vb. IV. [*< lat. acco(o)perire*] **T r a n z.** **1.** A pune (sau a întinde, fixând) ceva peste un obiect sau peste o ființă (pentru a-l ascunde, a-l proteja etc.). *Având un țaran un cucon așa cu duh spurcat, l-au pus într-o coșniță mică și l-au acoperit cu buruiane și l-au pusu-l la ușa svâlntului.* oct. 42°/31. *Svlîntia Sa acopere ceriul cu nuorii.* apr. 66°/17.

2. A apăra, a proteja. *Or putea da știre... de ferința ce i-au apărat Dlu/mlnăldzău și i-au acoperit.* nov. 106°/25. *Stătu svâlntulul Mina sănătos. Cu ochi și cu limbă... Și încă vădzu... eparhul și 2 îngeri acoperind și umbrind pregiur capul svâlntului Mina.* dec. 207°/18. *Îngeri slujesc. Și cei cu ochii mulț, heruvimi, pre svâlntulul prestol trupul Dlu/mlnului Hristols acoperind.* mart. 46°/22. *Să ne acopere și pre noi... supt aripile darului Său, de toate primejdile.* apr. 77°/30.

3. (Atribut al divinității) Acțiunea de a proteja un lucru sau o ființă, făcându-l de nerecunoscut în ochii celorlalți. *Dlu/mlnăldzău au acoperit, de n-au mai priceput că-i hiică-sa.* sept. 27°/6.

4. A îngropa. *Nu fi s-a naște cuconul până nu fi-i acoperi bărbatul cu țarna.* oct. 93°/10. *Leul apucă cu brâncile denainte de săpă, cât să acopere trupul svîlntei.* apr. 67°/29.

5. A ascunde, depășind prin intensitate luminoasă un corp care emană lumină. *Carea svâlntă Cruce, cu strălucirea ei, au acoperit radzele soarelui. Și curcubău pregiur cruce, ca o cunună.* mai 111°/6.

6. A ascunde ceva (de cineva); a tăinui. *Și luând boala în prilej, să făcea că nu-i sufăr la bucate, și cu aceia-ș acoperia postul.* dec. 223°/19. În DA acest cuvânt nu are atestări din operele lui Dosoftei.

1.1.18. ÁCRU adj. (*< lat. acrus*) (Despre miros) Care este înțepător, fetid; (despre aer, atmosferă etc.) cu miros greu. *Deci mulț svlînt șă fac și la rus. Și până astădz să fac, c-am vădzut pre arhimandritul Inochentie în Pecersca de patro luni murit. Așa era de curat, nemică acru sau greu ceva. Ca nește moștii trupul lui.* iun. 162°/11. Nu este înregistrată nici o atestare în DA, pentru acest cuvânt, din scrierile lui Dosoftei.

1.1.19. ACÚ adv. Etimologia acestui cuvânt a fost îndelung discutată. În DEX apare ca variantă a lui *acum*; la fel: TDRG și Șăineanu, DU. În DA se întâlnește altă soluție: „Admițând că sensul lui *acu* era «aici» și că din adverbul local al apropierii s-a dezvoltat un adverb temporal al prezentului, se poate admite un *eccu-huc, cf. lat. *adhuc* «până aici» și «până acum». Ciorănescu, în DER, spune că „representa el lat. *eccum hūc“. I. Gheție, BD, p. 174-175, crede că ambele soluții ar putea fi reale: „*Acu* ar putea proveni din *acum*, prin căderea lui *-m*, sau dintr-un lat. *eccu-huc“. La Dosoftei l-am întâlnit doar o singură dată, într-o formulă „standard“, specifică limbajului bisericesc. *Să te slăvască cu-mpreună*

nenceputul Tău Părinte și-mpreună văcuitoriul Tău Dluh, acu și pururea și-n veacii de veaci. Amin. nov. 170^f/3 – atestare pentru acest cuvânt nu există în DA din scrierile lui Dosoftei. În urma studierii materialului din atlasele lingvistice românești, I. Gheție stabilește răspândirea teritorială a cuvântului, „pe alocuri“ în sudul Crișanei, Banat, sudul Transilvaniei, Muntenia, sudul Moldovei și Dobrogea, fapt care întărește – după opinia autorului – supoziția că „acu provine din acum și nu din *eccu-huc“ (op. cit. p. 174). În documentele din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, I. Gheție are atestări pentru acest cuvânt numai din sudul Moldovei. Faptul că acu apare într-un text specific ariei nordice, cum este cel al VS este un lucru interesant, dar nu ni se pare chiar neobișnuit, deoarece cuvântul este atestat într-o formulă de cult religios, cu o mare circulație în limba scrierilor din acea perioadă. Dacă nu este intervenția unui tipograf, este posibil să fie o „scăpare“ a cărturarului care, deși scrie general acmu, cu siguranță cunoștea și această variantă „moldovenească nordică“.

1.1.20. ADÁOGE vb. III. (< lat. *adaugēre) I. T r a n z. A spune sau a scrie ceva în completare față de ce este spus sau scris anterior (totodată și cu valoare absolută; neputând fi contrazis sau completat). *Ereasa aceasta, carea vom să povestim acmu, iaste că adaog armeanii...* sept. 27^f/34. *Deaca-i învăță și scrisără ce-au trebuit, au adaos ș-aceasta.* nov. 106^f/29. *Dară cum să să poată apropiia patimă de dlulmnlă/dzăire? Pentr-aceaia rău grăiesc armeanii de adaog patimă Celui fără de moarte.* nov. 120^f/4. ◊ P. e x t. (Despre construcții) A mări, a completa, a lărgi (prin ridicarea unor noi dependențe). *Adaosă mănăstirea, că nu-ncăpea de mult de câț veni... în veastia minunelor lui Evfimian.* oct. 93^f/4.

2. T r a n z. și i n t r a n z. (urmat de prep. în) A crește (în), a spori (în), a înmulți, a acumula. *Acesta petrecând acolo 38 de ai, tot sporind nainte, ca un novonacealnic când ar hi, tot mergea adăogând nevoieșă.* nov. 143^f/4. *Deaca să feace mare tot, adăogând în bunătăț mai cu multul, și cercând împărățai Vasilie Machedon să afle ficioară cu bunătăț și frumoasă, o aflară... și o împreună cu Leont, fiul lor.* dec. 223^f/11.

3. R e f l. (activ) A crește. *Mâncăm de ne săturăm de dânsă. Și ni s-au schimbat fața și vârtutea ni s-au adaos.* oct. 80^f/36.

4. R e f l. p a s. A se dărui (cuiva) ceva, în completare. *Asupra duhurilor necurate dobândi puteare și i s-au adaos lui încă și... dar.* ian. 18^f/6.

5. T r a n z. S p e c. („Scriitorii vechi bisericești fac adeseori abuz de acest cuvânt, întrebuițându-l, după modelul textelor ebraice, și acolo unde un adverb ca „mult“, „tare“, „mai“ ar fi mai potrivit“, DA; nu se dă o definiție propriu-zisă, ci se face o echivalare semantică: „îi mai dădură cu un lemn în cap“) A lovi. *L-au oborât gios. Și trăgând de moarte, îl adaosără cu un lemn în cap, de-l umorără.* oct. 78^f/13.

1.1.21. ADĂPĂ vb. I. T r a n z. I. (< lat. *adaquare*) A da de băut (cuiva) apă, pentru a-i potoli setea. *Lovindu-i seate, scoasă apă cu ruga din loc săc, de-i adăpă.* nov. 135^v/34.

2. A da de băut (cuiva) un lichid sau o materie în stare lichidă, cu scopul de a-l ucide. *Îi băgară în vârteaje și cu plumb topit îi adăpară.* sept. 34^v/30. *Și-l adăpară cu otravă cumplită.* nov. 119^f/7. *Cu fiare... -l adăpară.* ian. 39^f/8.

1.1.22. ADĂPÓST s.n. [< lat. *ad appos(i)tum* sau *ad depos(i)tum*] Ocrotire. *Te scoală și pasă noaptea, că-i văzduhul adăpost, iar dzua nu vei putea de herbin-teala soarelui.* apr. 77^v/11-12.

1.1.23. ADECĂ interj., adv. (TDRG propune etimonul latin *adeo quod, id est quod etc.*, iar Ciorănescu, *DER*, lat. *adaeque*) 1. Interj. Iată, uite (că...). *Ședzu supt umbra unui copaci... și adecă, cu tocmala lui Dfulmnlăldzău, sosește și femeia lui.* oct. 56^v/8. *Ne rugăm lui Dfulmnlăldzău să ne scoată de acea râpă. Și adecă o ciută veni... id.* 79^f/32. *Și-ngăduind pușântel, adecă miros de mir foarte minunată să feace în peșteră și ne veniia la nări.* id. 81^f/10. *Să gătară să-l îngroape. Și adecă glas din ceriu dzăsă...* nov. 107^v/3.

2. (Cu sensul expr. adv. **când acolo** = de fapt, în realitate) *Trezându-să, preutul să gândiia c-au visat. Și adecă, mearele în poală!* sept. 14^v/25.

3. Adv. Și anume, cu alte cuvinte, va să zică. *Grăi lui: „Vino după mine!”, adecă lui Petă.* sept. 32^v/16. *Precum să veade la poematele lor, adecă tvoreniile, canoane și stihire...* dec. 193^f/7. *Să dusără preste toată țara romeilor, adecă a creștinilor pravoslavnici.* id. 202^f/28.

1.1.24. ADEVĂR s.n., adj., adv. (< lat. *ad de verum*) 1. S.n. Ceea ce este real, de netăgăduit; ceea ce corespunde realității. *Acealea ce să feaceră au fost din farmeci, iar nu dintr-adevăr.* nov. 103^v/24. *Eu m-am rugat lui Dfulmnlăldzău să nu moriu până n-oi face casa mea besearică... și să strigu adevărul credinții.* id. 142^f/34.

2. Adj. Indiscutabil, neîndoielnic, real. *Cu adevărat că-i tare și putearnic și Dfulmnlăldzău adevăr acesta ce-l mărturisește și-l strigă Filip.* nov. 127^f/13. *Mărturisiră... pre Dfulmnlul Hristols că-i Dfulmnlăldzău adevăr.* febr. 74^f/31. *Dfulmnlăldzăul tău iaste adevăr și dirept.* mart. 13^f/2.

3. Adv. Cu adevărat, într-adevăr. *Veniia adevăr fericitul Macarie.* oct. 81^f/13. *Adevăr fericit sântet voi și nărociț.* nov. 166^f/34. *Ferice de tine, Arsenie, și adevăr ferice.* mai 113^v/4. *Callinichi, adevăr bună biruitoare.* id. 118^f/30. ◊ L o c. a d v. **Cu adevăr** = cu adevărat; corespunzător realității, în realitate, de fapt. *Viață cu adevăr îngerească.* oct. 65^f/18. *Era ucinicul Celuia cu adevăr.* nov. 182^f/23. *Aceasta feace pre sflântul să să afunde șulflelește. Și cu adevăr că aceasta au fost despre vrăjmașul începătură, să să afunde în chip ca acesta.* dec. 189^v/5. *O călugăriță, Melanthiia, ce să tâlcuiaște Negriia, neagră femeiaie, neagră cu*

adevăr la suflet... au îndrăgit pre Evghenie. id. 235^v/1. Cu adevăr credz. mart. 12/26. Cu de-adevăr(ul) = într-adevăr, cu adevărat, în totalitate. Să mărturisă creștin cu de-adevăr. sept. 19^f/13. Oare iaste cu de-adevăr așa? nov. 162^f/5. Svlînția Sa avea a veni cu de-adevărul. id. 178^f/13.

4. Adv. Amin; așa să fie! Întru slava lui Dnlmnlăldzău, adevăr. sept. 15^f/13. Poftim Mării[i] Tale sănătate. Și pace cu viață nărocită să petreci Măria Ta întru cinstit și prealuminat scaunul Mării Tale. Adevăr. id. 3/10. Cătră Svlînția Ta cu frică și cu credință, la folosânța rodului creștinesc. Adevăr. oct. 40^f/2.

1.1.25. ADÎNC s.n. (< lat. aduncus) V. a d â n c². Într-adincul nopțai mearsă Sratoclei cu Maximilla... la ușa temniții. nov. 183^v/19.

1.1.26. ADÎNS adv. (< lat. ipsum) (Numai în locuțiuni) Cu de-adins = a) mai ales; în chip stăruitor; în mod special. După ce mărturisiră svlînții Petră și Pavel, cerca cu de-adins pre ucinicii. febr. 84^v/2; b) tare; mult, cu stăruință, insistent. Svlînția Sa cu de-adins să roagă, nepărăsând, pentru rodul omenesc. oct. 40^f/7. Întrebaui de un neguțătoriu cu de-adins. apr. 74^f/30; c) cu atenție; în mod special; în serios. Nevinovat ești, precum să veade, și cu năpaste te-am osândit, că nu mi-am luat sama cu de-adins. dec. 195^f/24. Ia-te aminte cu de-adins, să nu faci nice dânoară fără voia mea. Că aceasta-i temelă vieții călugărești. id. 195^v/11; d) cu adevărat, într-adevăr. O-ntrebă cum o chiamă pre dânsă și pre cuconii ei. Și deacă spusă numile, s-au încredzut cu de-adins. nov. 152^v/16; e) cu orice chip, în mod obligatoriu. Vor cu de-adins să-l preuțască. dec. 190^f/30; f) cu grijă; cum se face; cum trebuie. Deci, îngropând pre Ieremiia cu de-adins, curund... răpăosă și svlînția sa. sept. 34^f/10. Svlînțelle lui moștii strângându-le cu de-adins nește rudenii a svlînții[i] sale,... le astrucară cum să cade. ian 2^v/14. Foarte cu de-adins = a) foarte atent; cu stăruință; insistent. Pusă... să prăvască, să vadză foarte cu de-adins. sept. 12^f/4-5. Oglindiiam foarte cu de-adins la masă. oct. 47^f/7. Au luat sama foarte cu de-adins steaoa. dec. 243^f/20; b) serios, fără glumă; cu siguranță, neîndoielnic, (imediat). Opreaște cela ce va-ntra întâi în nontru și te-nchină de la mine și-i dă de la mine ceastă scrisoare pecetluită, și de la dânsul îți vei înderepta foarte cu de-adins greșala. sept. 11^f/20; c) foarte bine; cu mare (toată) seriozitate(a). Învățând bine... scriptură și cunoscându-o foarte cu de-adins până la vârv de sâncea... să dusă de la moșie-ș, la schit. febr. 89^v/25. Cu de-adinsul = a) insistent; mult; cu toată silința. Și sosând la vad, descălecă din corabie și oglindiiă pre mare și pre margini, nedejdiuind să-ș zărească sluga plutit, lepădat de mare, să-l îngroape. Și să trudi cercând cu de-adinsul. nov. 118^f/4; b) cu stăruință; cu atenție deosebită. Astătură naintea boiarinului legat. Pre carii cu de-adinsul boiarinul luându-le samă, deacă-i audzî că mărturisesc pre... Hlristols Dnlmnlăldzău sângur adevărat..., să porni cu mare urgie de mânie. ian. 42^v/34; c) cu atenție; în mod serios. Ce cu ispîteala ni-i lesne să-l cunoaștem de ce samă la

cuvânt și la minte s-au făcut, de pre a lui ostenite canoane și tropare și alalte scrisori cu de-adinsul deaca le vom ceti. ian. 15^v/9. O griji cu de-adinsul cu ierbi și cu leacuri de fealiuri, și să potoliră durorile. iun. 155^v/32; d) în mod special; cu scrupulozitate. *Învăță să o păzască cu de-adinsul, doară s-a pocăi în vrun chip.* mart. 49^f/12; e) sincer, din toată inima. *Mulț... s-au pocăit în taină cu de-adinsul și noi păcatele lor am vădzut.* apr. 73^v/11. ◇ (Construit cu dativul) **A fi (cuiva) cu (tot) de-adinsul** = cu toată seriozitatea (a lua ceva în serios). *Ieși de să-mbrăcă cu cămeașe albă, anume că-l glumeaște. Lui fu cu de-adinsul, și să feace creștin ade-vărat.* nov. 103^v/16. *El râdea, gândind că-i șagă, iară-mpăratul îi fu cu tot de-adinsul.* id. 148^v/32. **Foarte cu de-adinsul** = cu toată silința; în mod serios; asiduu; conștiincios. *Gătafi-vă foarte cu de-adinsul să vă luptaș.* nov. 164^v/24. *Ferind foarte cu de-adinsul pravoslaviia.* dec. 191^v/18. *Feaceră rugă foarte cu de-adinsul.* apr. 96^v/30 (poate că aici are și conotația de „din toată inima, cu dăruire“).

1.1.27. ADĂNC, -Ă¹, adânci, și adânce, adj. (< lat. *aduncus* sau *adancus*, cf. Arvinte, *ST.LLV.*, p. 16, IV.1.1.1.) **1.** (Despre cavități sau lucruri concave) Al cărui fund se află la o distanță (relativ) mare de marginea de sus, de suprafață; adâncit, afund, adâncat, adâncos. *Adâncă Râpă.* 33^f/traducere pe marginea foii a numelui unei mănăstiri. *Groapă adâncă* id. 38^v/7, 45^f/28, dec. 213^v/31, mai 109^v/5. *O râpă... adâncă până la Tartar.* oct. 46^f/5. *Dâlboană adâncă și mare.* id. 79^v/35. ◇ **E x p r.** **A fi** (sau **a sosi** ori **a se afla**) **în** (sau **la**) **bătrânețe adânci** (sau **adânce**) = a trăi până la o vârstă înaintată. *Să domnești... până la adânci bătrânețele Mării Tale.* sept. 7/16, dec. 210^v/14-15, ian. 39^f/24-25, 41^f/8. *În bătrânețe adânce.* sept. 34^f/23, 35^f/15, oct. 58^v/10, ian. 19^f/30, febr. 52^v/33 etc.

2. Care se află sau se întinde departe (în interior sau pe linie orizontală). *Să apropie la peștera orecăruia, întrând într-adâncă parte a pustiei.* ian. 14^v/9-10. *Să dusă la pustie adâncă.* ian. 19^f/30. ♦ **F i g.** Care este puternic, profund; care este intens. *Pâcle adânce.* dec. 222^f/1. *Să adormi și cu adânc somn pre străjeari ce mă păzesc.* mart. 49^v/20.

1.1.28. ADĂNC², adâncuri s.n. (< lat. *aduncus*) **1.** Parte adâncă, adâncime (considerată vertical); fund, străfund. *Marea... să turbură și să îmflă dintr-adâncul fundului.* ian. 37^v/14. *Învăță să bage pre svlînții într-adâncul temniții.* febr. 80^f/1. *I-au aruncat într-adâncul mării.* apr. 71^f/20. *Să mai iasă dintr-acele adânc întunecat.* mai 119^f/36. (În context figurat) *Socotia în ce chip va putea să adune cu năvodul său atâta mulțame ce era afundată într-adânc de luciul înșelăciunii.* nov. 179^v/3. ◇ **E x p r.** **Din adânc** sau **dintr-adâncul inemii** (sau **al sufletului**) = din tot sufletul; foarte mult; foarte tare. *Plânsuri dintr-adâncul inemii.* nov. 110^f/31. *Jidovul suspina di-adânc pentru pagubă.* id. 118^v/20. *Vârșă lacrimi, suspinând dintr-adâncul sufletului.* mart. 43^v/33. ♦ **Prăpastie**, abis. *Îl ponorără în râpă de sus într-adânc.* febr. 83^f/26.

2. Loc ascuns, așezat departe (de lume); la depărtare mare (spre interior, pe orizontală); în fund, în (spre) interior. *Am mǎrs într-adâncul pustiei.* nov. 102^v/20. *Sosând la adâncul pustiei, întră în peșteră.* ian. 16^v/24. *Mergea la adâncul pustiei.* mart. 39^v/1-2.

II. F i g. 1. Temei, sens, esență; profunzime. *Tropare cu de tot adâncul.* oct. 64^v/6. *Cu adâncul înțălepciunii cerca dreptatea ce să afla într-adâncul sfîlntei scripturi.* nov. 177^v/5-6.

2. Greutate, dificultate; suferință, chin. *Fălcile trase în nontru de adâncul postului.* ian. 44^v/24.

3 E x p r. (A sosi) la adânc de bătrânețe = (a ajunge) la o vârstă foarte înaintată. *La adânc de bătrânețe sosând.* ian. 15^v/14 (este o posibilă creație a lui Dosoftei, prin analogie cu „bătrânețe adânce“).

1.1.29. ADÂNS adv. V. a d i n s. Cu de-adânsul = în mod clar, limpede; cu adevărat, într-adevăr; în mod vădit, cert. *Cu de-adânsul am cunoscut c-a întreace cu înțălepciunea și pre...* Platon. nov. 164^v/28.

1.1.30. ADORMÍ vb. IV. (< lat. *addormire*) 1. T r a n z. și i n t r a n z. A trece sau a duce pe cineva în stare de somn: a) a face să doarmă. *Nu să mai dodeia acea de șapte ori în dzî laudă și slavoslovie lui Dlułmnlădzău, nice au adormit răpaos fără de lacrămi, durându-o inema pentru săraci.* dec. 223^v/23; b) a începe să doarmă. *Avimeleh... adormi pre coșciugul cu smochinele, de dormi 70 de ai.* nov. 105^v/33. *Ioan adormi.* dec. 194^v/26. ♦ A nu lăsa în pace; a nu lăsa să se odihnească în liniște. *Acolo cu amar vor osândi. Și viermii nu vă vor adormi și focul nu vă s-a mai stânge, carii faceț strămbătăș.* mart. 62^v/8-9.

2. I n t r a n z. A muri, a deceda. *Adormiră și ei, și ea.* sept. 7^v/26. *Adormi marele Vasille.* nov. 147^v/8. *Adormi și cătră Dlułmnlul purceasă.* ian. 9^v/11. ♦ (Urmat de construcția întru Domnul) *Adormiră întru Dlułmnlul.* ian. 35^v/1, dec. 191^v/13, *id.* 203^v/10. ♦ E x p r. A adormi somnul cel de răpaos = a muri. *Adormi somnul cel de răpaos.* ian. 9^v/31.

3. T r a n z. F i g. A alina, a potoli; a amorți. *Scriind cătră Victor... dzăce așea cu aceastea graiuri: „Că am adormit în Asăia stihăia cea mare, carea va să scoale la dzua cea de-apoi...”* sept. 32^v/2. *Alalte patime... le adormiia.* ian. 11^v/13.

1.1.31. ADÚCE vb. III. T r a n z. și r e f l. (< lat. *adducere*) 1. T r a n z. (Complementul indică obiecte) A lua cu sine (un lucru) și a veni (cu el) undeva sau la cineva (pentru a-l preda). *Puteș să-mi aduceț apă și unt de lemn să mă botedz.* sept. 37^v/10. *Îl trimisără poruncind să să-ntoarcă să le aducă răspunsul.* nov. 107^v/1. ♦ (La imperativ) *Pasă la viia lui Agrippa... și ado smochine pentru bolnavii poporului.* nov. 105^v/20. *Adu lui Dlułmnlădzău sudorile tale cu rugi și cu lacrămi.* dec. 195^v/14. *Ado-mi pâine să gustu.* mart. 55^v/6. *Ado... gătate*

bunuri. apr. 101^v/28. ◊ L o c. v b. (r e f l.) **A se aduce la voroavă (cu...)** = a intra în vorbă (cu cineva); a începe o discuție. *Aducându-să la voroavă cu sființii îngeri*. apr. 79^v/17. (t r a n z.) **A aduce la cap (sau la capăt)** = a isprăvi, a termina, a încheia, a duce la bun sfârșit. *Adusă la capăt alergătura sființei evlan/ghelii*. nov. 184^v/8. *Care plăzuituri și nainte vești aducându-le la cap și arătându-le cu lucrul Dlu/mnlă/dzău...* dec. 204^v/33. **A aduce moarte** = a omorî. *Apucând un fuște, îl înfipse în coasta sfiântului de-i adusă moarte*. ian. 8^v/13. ♦ S p e c. **A etala, a desfășura, a expune** (în fața ochilor cuiva). *Într-acea mare strălucire, în carea era sluffleltul încungiurat, ca într-o radză de soare toată lumea naintea ochilor lui era adusă*. mart. 36^v/12.

2. T r a n z. (Complementul indică persoane) **A conduce, a însoți** (până la cineva sau până într-un anumit loc). *Aducând pre... Dada să-l arunce în foc..., focul căminului să premeni*. sept. 35^v/34. *Îngerul Dlu/mnului rădicând, i-au adus în muntele Gheval*. dec. 224^v/30. ◊ L o c. v b. (r e f l.) **A se aduce jertfă** = a se jertfi, a se sacrifica. *Au adusu-ș pre sine jirtvă... lui Dlu/mnlă/dzău*. mart. 58^v/21. ◊ (Construit cu prep.) *Pre mulț adusă cătră Hristols*. sept. 19^v/2. *Au adus și pre împărăteasă la credință*. nov. 19^v/30. *Fu adus la Hristols prin sânge, de s-au obârșit vitejască luptă*. mai 129^v/11.

3. T r a n z. **A cita; a demonstra, a susține o idee prin citarea unei opere sau a unor pasaje dintr-o carte (sau autor)**. *Naintea lui adusără multe căvinte... din... scriptură*. mart. 26^v/14-15. *Apucându-să acela în tot chipul să-l poată domoli, aducându-i voroave și dzăcând că...* mai 137^v/21. ◊ L o c. v b. **A aduce la mijloc** = a pune în discuție; a cita (în sprijinul unei afirmații sau pentru a demonstra ceva). *Dintru care orașe voi aduce la mijloc unul, lăsând cealealalte pre sama cui le știu*. nov. 176^v/30-31. *Aducând la mijloc una din prorociile sfiântului, ca dintr-un capăt de fășătură vom arăta iubitorilor de agonesătă toată fășătura*. dec. 210^v/21.

4. L o c. v b. T r a n z. și r e f l. **A(-și) aduce aminte** = a(-și) aminti. *Aducându-ș aminte de străluminarea măririi tătâne-său, i să feace milă*. nov. 102^v/2. *Dară astădz ț-ai adus aminte de Ieremiia, de-l întrebi?* id. 106^v/24. *Prăznuim sărbătoare. Carea ne aduce aminte plazurile și făgăduințele ce s-au dat prin îngerul...* dec. 204^v/28. (La imperativ) **Ado sau (ț-)ad aminte ori (ț-)ado la minte** = amintește-ți! *Și-ț ad aminte... și de apostolii*. ian. 39^v/23. *Ț-ado la minte aceastea amădoă. Și pentru osânda păcătoșilor să suspini și să plângi*. apr. 101^v/32. *Ț-ad aminte, giudeșule, și fă direaptă giudecată*. mai 138^v/20. (Construit cu dativul) *Pentru noi ad aminte la Dlu/mnlă/dzău*. ian. 39^v/18.

5. T r a n z. **A face pe cineva să gândească limpede; a lumina (pe cineva) la minte**. Este posibil să fie și l o c. v b. *Numai Dlu/mnlă/dzău i-au adus a minte a dzăce așea, de frica argintului*. oct. 87^v/32.

1.1.32. ADUNĂ vb. I. (< lat. *adunare*) **1.** T r a n z. A aduce din toate părțile, a concentra. *Până când nu veș mai sătura adunând și grămădind foc în capetele voastre, lacomilor?* mai 145^f/10. (La imperativ) *Ședzând în chelie, adună-ț min-tea!* „concentrează-te“, apr. 101^v/12.

2. R e f l. (Următ de prep. *cu*, subliniază ideea de uniune, de aliere) A se întâlni; a veni în contact; a se întovărăși; a se alătura (cuiva). „Cuvânt vechi, cu sens diferit de cel din limba literară actuală“; „a se întâlni, a se împreuna“, Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 221. *Adunându-să amândoi și privind.* oct. 43^f/30. *Acolo să adună cu frate-său.* nov. 179^v/27. *S-au adunat... cu un călugăr și mearsă la mănăstirea neadormișilor.* ian. 14^v/27. *S-au adunat cu marele, iubitul ucinic, Ioan. id.* 25^f/11. *Adunându-să cu ispravnicul...* mart. 25^v/21.

1.1.33. AFĂRĂ adv. (< lat. *ad foras*) **1.** Dincolo de limitele unui spațiu închis sau apropiat; în exterior. *Ca un zidiu de adamant de o-ncongiură, pentr-aceaia ieșiț dintr-însă mainte, până nu-ncungiură haldeii.* nov. 105^f/15. *Ieșind afară poruncă să să opreuscă credința în Hristols.* apr. 81^f/6. $\diamond$ L o c. a d j. (Despre concepte) **De-afară** = exterioară; străină (care nu ține de cultura poporului respectiv). *Am învățat toată dăscăliia de-afară a ellinilor, am învățat și a noastră theologhie.* dec. 192^v/3. *Scriptura a dlumnlăldzăiasca înțelepciune și cea de-afară până în sâncea au învățat.* febr. 53^v/16-17. L o c. p r e p. **Den (din) afară** = în exterior; prin exterior. *L-au închis în cămară-ș, puind râteadzul den afară.* oct. 97^v/34. *Au bătut în păreate din nontru, de-au cunoscut den afară locul unde or sparge.* nov. 159^f/16. *Vădzu zmaul la prag, deasupra, și pre diaconul den afară, tremurând de frică.* dec. 209^v/21. *Idolii...-s den afară de aur și de-argint, de scripăsc, iar din nontru-s plini de necurățâie.* mai 113^v/33. **Den afară de** = afară de, dincolo de. *Le astrucară den afară de cetatea Hersonului.* sept. 23^f/35. *Au rămas den afară de besearică.* dec. 242^v/8. *Fu scoasă den afară de poarta mănăstirii.* febr. 66^f/2. *Caută den afară de ușa peșterii.* mart. 26^v^{bis}/27. *Nu să cade a mânea den afară de mănăstire. id.* 36^f/33. *Ascundzându-să den afară de oraș. id.* 38^v/14-15. **Afară de** = în afară; în exterior(ul). *Ieșiră împăratul Theodosie și cu patriarhul, cu tot clirosul, cu tot nărodul, cu mare litie, afară de Tlaligrad, la câmp, de frica cutremurului.* sept. 27^v/30. *Lepădându-i trupul afară de oraș, câinilor.* oct. 67^f/7. *Rămaș afară de foc.* dec. 242^f/31. L o c. v b. **A da afară** (la lume) = a răspândi; a face cunoscut. *Preuțându-să... și dând afară la lume multe cuvinte de învățătură călugărească.* nov. 121^f/20-21.

2. (Cu valoare substantivală, construit cu prep. *de, den/din*) Loc aflat în exteriorul, dincolo de limitele altui loc luat ca punct de plecare sau ca reper. (pot fi considerate și ca l o c. p r e p.). *Cesta împărțitoriu fiind și slujitoriu strânsurii besearicii, vârteșindu-să de-afara locului șes, și o pungă numai având,... nu să mai deșerta.* sept. 3^f/15. *O dusără den afara cetățâi. id.* 7^v/20. *Să-i ducă din afara cetățâi. nov.* 141^f/27. *Să mergi den afara cetățâi trei mile la... id.* 139^v/13.

1.1.34. AFLĂ vb. I. (< lat. *afflare* „a sufla; a inspira“; *mihi afflatur* „mi se suflă“ = „aflu“, cf. Șăineanu, *DU*) **1.** **T r a n z.** A prinde de veste; a lua cunoștință (despre ceva). *Deaca afla la vrutul că mănâncă mai mult... îl făcea mănăcios.* ian. 34^v/11.

2. **T r a n z.** A descoperi (un adevăr din documente, relatări, însemnări etc.). *Pre Onisifor... îl aflăm c-au fost epliscloip în Colofoniia.* sept. 10^v/13. *Acesta... au făcut și mlollitva de la pavecerniță... Adevărat am aflat.* ian. 40^v/notă marginală. *Socotind cu scrisoarea tablii, aflară trecuț patro sute de ai.* febr. 71^v/20.

3. **T r a n z.** A găsi. *Care oraș aflându-l afundat în idoli.* sept. 16^v/12. *Află dânoară în grădină un urs.* id. 26^v/27. *Au pus să cearce, să-afle pre acel Urvan.* nov. 140^v/8. ♦ (Urmă de abstracte) *Împăratul... află vină sfilntului Dimitrie și-nvăță... de-l giunghiară cu sulițe în coaste.* oct. 86^v/8. ♦ **I n t r a n z.** A ajunge; a veni (asupra cuiva); a cuprinde (v. și Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 178). *Vedeș, vedeș câtă frică mă află.* mai 113^v/31. ♦ **R e f l.** *Dară cum iarăș te-aflăș aicea?* oct. 48^v/33. *Veniră oamenii locului. Aflându-mă goală, mă-mbrăcară.* nov. 152^v/4. ♦ **R e f l. p a s.** *Că morț cugetându-să, învinsără. Și pierduș, să aflară.* nov. 155^v/1. *Pomenirea aflatelor... moștii a sfilnșilor mlucnici de Evgheniia, carile să aflară în dzălele lui Arcadie împărat.* febr. 79^v/3. ♦ **R e f l. r e c i p r.** *Nime nu s-au aflat în voi să aibă sãmăluire să mă miluiască.* mai 123^v/3. ♦ **E x p r.** **A afla vreamă (sau prilej)** = a găsi un pretext, o ocazie potrivită, un moment prielnic (pentru a îndeplini ceva plănuț mai demult); (construit și cu dativul). *Aflând vreamă creștinii... feaceră o... besearică.* nov. 101^v/11. *Capetele ereaselor aflând prilej de treaba lor... id.* 146^v/11. *Ieșind împăratul din cetate cu o treabă... și așea împărăteasa aflându-ș vreamă dorului... id.* 167^v/22. *Aflară vreamă și-l pârără.* dec. 247^v/3. *Află împărăteasa vreamă de treaba sa.* iun. 155^v/1.

4. **R e f l.** A se trezi (pe neașteptate) într-un anumit loc. *Odânoară călătoring, de truda călii au leșinat. Însă feace rugă. Și fu apucat în slavă și numai ce să află în chilie. Care lucru era cale de 40 de mile.* dec. 190^v/7.

5. **T r a n z.** (Construit cu dativul) A procura, a face rost. *I-am dzâs: „Câtă ț-i-i datoriia, nevastă?“. Ea mi-au răspuns: „Patru sute de galbeni...“ Și eu, luându-mi sama, i-am aflatu-mi banii.* dec. 189^v/31. *De unde ț-aflai hrană până astădz?* apr. 65^v/18.

6. **T r a n z.** A întâlni. *Ermioni și Evtihiia mearsără în Asia Mică cercând să afle pre svlântul Ioan.* sept. 6^v/32. *Să mergi... la cutare loc, că vei afla nește mișei cerșind... și să-i întrebi de la mine să-ț spue pre epliscloipul.* nov. 139^v/14. *Aflându-l un argintari ce venisă de la Athine, l-au luat cu sine la Athina.* dec. 227^v/20. ♦ **R e f l.** *Femeia fu robită. Cuconii apucaș de lei. Și pre sine la grea sărăcie. De-acia s-au aflat cu femeia-ș și cu cuconii, cu minune de lungă poveaste.* sept. 22^v/27.

7. **T r a n z.** A născoci, a imagina, a inventa. *Iară acela carele aflușă acesta sfat, săgetând și el, i s-au întors sâgeata și i-au scos ochiul cel drept.* sept. 37^f/24. *Preușilor le-aflară mai mare munci.* dec. 202^f/25.

8. **T r a n z.** A avea parte (de ceva). *Află multe iscușenii de cătrăeretici.* mai 124^v/30.

9. **R e f l.** A fi, a exista; **p. e x t.** a trăi. *Acesta aflându-să încă diacon, veni la beseareică...* sept. 3^f/9. *Întrecea pre aceia ce să afla în vreama lui.* febr. 80^v/32. ◊ (Urmă de determinări care atribuie calitatea) *Să porni așa cum să află, mănios.* oct. 41^f/31. *V-aflaș fără minte.* id. 59^v/16. *Noi nu ne-am aflat harnici să le păzăm.* nov. 105^v/28. *Și era aflându-să slabi cătră mărturie.* nov. 134^v/32. *Nevoindu-mă să mă aflu curat în viață.* dec. 189^v/15. *Să afla în rosturile tuturor laudat.* apr. 70^f/26. ◊ **E x p r.** **A se vrea afla** (cineva, altul) = extraordinar; care iese din comun; cum nu mai există. *Sifântulul Carp, om de să vrea afla altul așa isteș la...* oct. 41^f/16.

1.1.35. AFRICÁN s.m. (< lat. *africanus*) Locuitor al Africii. *Eplisclo/pul africanilor.* oct. 87^f/20.

1.1.36. AFUMÁ vb. I. **T r a n z.** (< lat. *affumare* < *ad* + *fumare*; cf. Rosetti, *ILR*, p. 161) A obliga (pe cineva) să inhaleze fum (din reziduuri) pentru a-i scurta viața prin sufocare; a tortura. *Învășă de-i spândzură cu cureale cu capetele în gios. Și-i afumă cu fumuri iuș de balegi.* febr. 74^v/35.

1.1.37. AFUNDÁ vb. I. (< lat. *affundare* < *ad* + *fundum*) **I.** **T r a n z.** și **r e f l.** A intra sau a face să intre într-un lichid; a (se) cufunda, a (se) adânci, a (se) scufunda. (Această acțiune are drept consecință moartea prin înecare). *Svilnșii..., luptându-să cu focul și cu apa, să afundară și-ș deaderă slufflețele în mâna lui Dluhnlădzău.* sept. 35^f/29. *Nu-l lăsa să să afunde.* oct. 72^f/10. *Înrând în mare... s-afundă.* ian. 36^f/19. ♦ **F i g.** A se pierde; a dispărea; a decădea; a decădea moral. *Feace... să să afunde sluffleștește.* dec. 189^v/15.

2. A (se) boteza. *Porfirie întră într-apă, anume că batgiocurește, afundându-să, strigă: „Botează-să Porfirie în numele Tatălui ș-a Fiiului ș-a sifântului Dluh“.* sept. 19^f/10. *O afundă în scăldătoarea svilnșei crăstealnișe.* oct. 52^v/15.

3. (Despre ape curgătoare) A schimba cursul; a înfunda. *Păraole pornite de păgâni... le-au afundat în pre supt pământ.* nov. 113^f/13. *Îmbletele apelor, carile le-au stricat împăratul Ezechiia, afundându-le.* mai 114^v/6.

1.1.38. ÁGER adj. (< lat. *agilis*) **I.** (În comparație) Cu mișcări iuși, neprăvăzute; sprinten, agil. *Era ca un leu de ager și sireap... și... să feace ca un mieluşel de blând.* nov. 139^v/21.

2. Care este înverșunat, îndârjit, neînduplecat, necruțător; mănios, pornit. *Încă mai ager și mai cutedzat decât ieri sânt astădz împotriva ta.* oct. 95^f/26. *Audzând glasul acesta, acești sâmeș și vârtoș și ageri asupra șerbilor lui Hristols, cădzură gios.* mart. 45^v/8.

3. F i g. Care este isteț, deștept; care are gândire vioaie, ascuțită, pătrunzătoare. *Va trimite ager viclean.* sept. 30^f/16. *Iarăș să cuprindea de agerul dimon să ardă pre apostolul nov.* 129^v/12.

1.1.39. AGIUNĂ vb. I. (< lat. *adjunare) I n t r. A posti. *Agiună trei dzăle nemâncat.* sept. 31^v/27.

1.1.40. AGIUNGE vb. III. (< lat. adjungere) I.1. I n t r a n z. A se afla într-un loc după parcurgerea unui drum, a atinge capătul unui drum; a sosi. *Agiunsă cătră Râm ca un străluminătoriu... De-acolo agiunsă Thivaida.* sept. 21^v/25. *Ni-i voia să agiungem unde să odihneaste ceriul.* oct. 81^f/32. ♦ T r a n z. A atinge (o limită de timp), a apuca (o anumită perioadă, viitoare). *Mâine te va lovi răul, să n-agiungi a veni la-nțebare.* nov. 146^f/20.

2. T r a n z. A prinde din urmă; a întâlni (venind din urmă, o ființă în mișcare). *Slujitorii împăratului o agiunsără, fugind.* sept. 38^v/24. *Agiunsără un cerb și băgându-l la mijloc, aruncară cu fușturile să dea în cerb dîmbe părț.* nov. 117^f/6.

3. T r a n z. A nimeri, a lovi pe cineva sau ceva. *Zvărind pietri asupra ei, nu o agiungea.* mai 126^v/23. ♦ I n t r. (Despre o stare sufletească) A cuprinde, a răzbi. *De dorul lui Dfulmnlădzău agiunse.* oct. 44^f/13.

4. I n t r a n z. A se întinde până la...; a atinge. *Marea să sui până-n ceriu de-agiungea.* sept. 3^f/24. *Neamurile... cealea ce agiung la Dunăre.* nov. 179^f/18. *Vădz o scară de agiunge până în ceriu.* dec. 187^f/2. ♦ S p e c. (Despre păr) a se lungi, a crește până la... *Musteața, acoperindu-i gura, pogorâia de să mesteca cu barba și-mpreună-i agiungea până la picioare.* oct. 81^f/29. *Părul îi agiungea până la picioare.* febr. 63^f/20. ♦ A reuși să atingă un ideal. *Carea, făcând de-aseamenea nevoițelor maicii sale ceii șulfletești și agiunsă la vărul bunătă-fâlor, să dusă cătră Hristols.* nov. 114^v/26.

5. I n t r a n z. A fi destul (cuiva) ceva. *Dfulmnlădzău, frate, să te iarte, că încă mult vrea mai agiunge în multă vreme.* sept. 3^f/21. *Iaste om ce făcea multe minuni. Căruia agiunge numai sânșur cuvântul spre vindecatul a toată boala care-i mai cumplită.* nov. 183^f/20. (Ideea este întărită prin dublarea cu un sinonim. Nu credem că, pentru secolul al XVII-lea, se poate vorbi despre tautologie, în sensul actual al cuvântului, ci de o precizare prin sinonimie, cu diferite scopuri, în special pentru a sublinia o afirmație, pentru a evidenția o acțiune etc. Este un „procedeu artistic“, o „figură de stil“ specifică nu numai scrierilor lui Dosoftei, ci și scrierilor din epocă). *Ūi dzăsă: „Nu-ț agiunge, să-ț fie destul, o de toț oamenii mai ticăițule, c-ai înțrat pre-ascuns și cu vicleșug în țara Jidovască... de-ai amăgit pre cei prostaci de pre-acolea?“* nov. 124^v/29. ♦ (La imperativ) *Părintele feace: „Agiunge, fiiule! Agiunge! Că Dfulmnlădzău va purta de grijă.* dec. 210^f/32.

II. R e f l. A se întâlni, a se împreuna, a se uni. *Vreamea vieții mele s-au agiuns cu sfârșitul.* ian. 9^f/25.

1.1.41. AGIUTĂ vb. I. (< lat. *adjutare*) 1. T r a n z. A da (cuiva) ajutor, sprijin. *Fii cu noi de ne agiută cât vei putea.* oct. 72^v/29. *Astădz, fiule, stăm în cum-pănă... Și Dnulmnlăldzău ne va agiuta.* nov. 146^f/27. *Vă rog să fiți păzitori nesom-noroși și să agiutați până la moarte.* id. 158^v/24. ◊ E x p r. **Doamne-agiută**, formulă de invocare a divinității (folosită la începutul unei acțiuni, în vederea finalizării unei acțiuni etc.). *Și dzăsă Dnulmnlăldzău lui Dimitrie: „Agiută-mi“ și apucându-să cu Lie l-au lovit într-inemă.* oct. 89^v/12. *Suspînând dintr-adâncul inemii dzâce: „Dloalmne Hsuls Hristoasle, agiută-mi“.* mart. 50^f/11.

2. I n t r a n z. (Construit cu dativul) A fi de folos, a servi, a sluji (cuiva). *Întră, împărate, de agiută dnulmnlăldzăilor tăi, că ei cădzură și sânguri nu să pot scula.* sept. 7^v/17. *Aceasta-i piatra ce-au agiutat lui Ieremie.* nov. 108^f/1. *Fratele lui Vasilisc, agiutând frățâne-său, au lovit pre sffântul în inemă.* id. 116^v/32. *Frașăi vor agiuta neputinții tale.* mart. 24/9. *Agiutând... învățăturilor părințești, au călcat leagea, porunca împărătească.* mai 111^v/23. ◊ (Construit cu prep. *la*, *pregiur*) *Premenind în aur un porumb viu, de l-au agiutat la nevoia unui lipsit.* nov. 121^v/19. *Agiutând Irinarh pregiur munci... fără tăgadă strigă și mărturisi pre Dloalmul Hristols.* id. 174^v/35. *Să trimiți oaste multă... și-ți voi agiuta și eu la aceasta.* dec. 194^f/4. *Mearge-voi să agiut frașălor la lucru.* mart. 35^f/23. ◊ (Cel care folosește, slujește, servește omului este divinitatea) *Îngerii cu Svlînția Sa împreună sprejenind ș-agiutând altul altuia de-acei oameni să nu cadză să ptiac într-acea prăpaste.* oct. 41^v/35. *Să facă rugă de-a valoma, să-i agiute Dnulmnădzău, să poată întoarce pre acei nebuni.* nov. 151^f/18. *Aibi nedeajde, că vei avea la inema ta pre Hristols agiutându-ț.* id. 167^v/21. *Voi ispiți de poate Hristols să-ț agiute.* febr. 56^v/18. *Mulțămăsc Svlînții Tale că mi-agiutaș în toate.* mai 119^v/22.

3. R e f l. A se tămădui, a se vindeca (a se servi de cineva). *Zgărcitura mădulărilor nu să pot agiuta de la oameni, că îndereptătoriu lor iaste unul, acela ce dintru-ntăi au înșirat pre omul din lut.* nov. 126^v/26.

1.1.42. AGIUTÓR(IU), AGIUTÓ(A)RE, AGIUTÓR(I), AGIUTÓRURI s.m., s.f. și s.n. (< lat. *adjutor*, *-is*, *adjutorium*; v. și Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 65, I.3.17.3.) 1. S.m. și s.f. Persoană care sprijină, susține, ajută pe alta într-o acțiune oarecare, secondând-o și/sau subordonându-i-se. *Ea... dobândi pre sffântul mare agiutoriu.* oct. 68^f/35. *Fu hrămătoriu și agiutoriu săracilor.* dec. 204^f/28. *Dintru carii era comendarisie și agiutoriu Eladie.* ian. 18^f/19. *Au afurisit pre Arie și pre agiutorii lui.* mai 106^v/12. *Ca o milostivă rugătoare pentru greșiți și agiutoare, fă rugă pentru mine.* mai 141^v/24.

2. S.n. Sprijin, participare la efortul cuiva; îndrumare (în împrejurări dificile); ajutorință. *Îndrăzneșă Epihara cătră lance, Agiutoriu având dnulmnlăldzăiască pace.* sept. 33^f/4. *Făcând rugă, cerșu agiutoriu din ceriu.* nov. 125^v/18. *De la Dnulmnlăldzău sprejineale și agiutoruri mai larg am însămnat în mărturiia lui, de*

față fiind și prăvind. febr. 62^v/26. Nu mă lăsa... lipsită de-agiutoriu. mart. 4/23. ◊ E x p r. **A fi de agiutoriu** (cuiva) = a fi de folos (cuiva), a-l sprijini. *Hlristols i s-au ivit cu sămnul ce vădzusă în ceriu, și-l învăță să fie a ei închinăciune. Ca agiutoriu la război.* sept. 17^v/completare marginală. *Ado moștii... să ne fie de-agiutori.* dec. 228^v/11. *Cărțile, câte au făcut, de mare agiutoriu sânt credinței creștinești.* iun. 147^v/22. **A fi** (cuiva) într-agiutoriu sau **a striga, a lua, a avea într-agiutor(iu)** (pe cineva) = a fi de folos (cuiva) într-un moment dificil; a sprijini. *S-au întors la Cappadochiia, având pre sfântul într-agiutoriu.* oct. 68^v/33. *Oamenii, strigând pre sfântul într-agiutoriu, mântui și cetatea de pradă.* id. 87^v/29. *Să-m fie dumnădzăii într-agiutoriu, să nu mi să tâmple scrăbe.* nov. 153^v/34-35. *Tinzându-le mâna într-agiutori.* dec. 223^v/25. *Purceasă cu oaste, având cu sine și alți doi voevodz într-agiutoriu.* ian. 46^v/18. *M-au mănât să-ț fiu într-agiutoriu, să-ț plinesc toate pre voie.* mai 116^v/15. *Luând pre Dlumnlăldzău într-agiutoriu, să poată întrece pre unul și pre altul, biruindu-i cu binele.* oct. 41^v/26. **Cu agiutoriu** (cuiva, în s p e c. al) **lui Dumnădzău** = cu sprijinul, cu/sub îndrumarea divinității (respectiv al unei persoane care are o funcție importantă). *Păzând Avimeleh cu agiutoriu lui Dlumnlăldzău scoasă întreg, nevătămat pre Ieremiia din groapă.* nov. 104^v/17. *Cu agiutoriu împăratului Zinon... feace besearică în mijlocul muntelui.* febr. 74^v/31. *Feace cu agiutoriu lui Dlumnlăldzău atitea vitejești lucruri.* iun. 156^v/31. ◊ (În sintagma agiutori-spori) *Sosi la acea limbă necurată, carea o lucră și o dîreasă și o tocmi cu toată nevoința, având agiutori-spori și de la Dlumnlăldzău datul și dar.* nov. 185^v/16.

1.1.43. AÍCEA adv. (în DEX dat ca variantă la aici < lat. *ad hicce*; în Arvinte, ST.L.FAC., p. 81, II.7.1.1.: „aicea < ici < lat. *hicce*; a- și -a s-au adăugat mai târziu“) În acest loc (în apropierea vorbitorului). *Stăi aicea, nu treace mai înainte.* sept. 11^v/4. *Am sosât aicea.* oct. 82^v/19. *Iaste... aicea vraciul boalei.* nov. 125^v/34. *Porunceaste... să vie aicea, denaintea nărodului.* mart. 13/25. *Mi să aprindea inema să beu, că aicea n-aveam măcară apă să beam.* apr. 65^v/34. *Mă lăsaț aicea să moriu de durori.* iun. 155^v/15. ◊ P. e x t. (În opoziție cu acolo) Lumea pământeană, imediată, în opoziție cu cea cerească, divină. *Ticăloșii ellini rabdă și aicea nevoi, și după moarte iarăș.* nov. 152^v/8. *Numai pușânel aicea te-a durea trupul în treacăt, și acolo te vei odohni bine.* id. 167^v/22. *Aicea nu ne tâlnim să vorovim, iară acolo nime nu-i să ne oprească atunce unii cu alalt să ne petreacem.* ian. 38^v/26.

1.1.44. AIÚREA adv. (< lat. *aliubi + re + -a*, cf. DEX) În alt loc, în altă parte; undeva (neprecizat), altundeva; la întâmplare, fără a avea o țință precisă. *Să veade cum să înghite apa în piatră și treace de izbucneaste aiurea.* sept. 8^v/31. *Să mă mut aiurea, într-altă parte.* oct. 83^v/1. *Carele drum nu-l putem pre-aiurea treace pre nicăiuri.* id. 96^v/15. *Simon... fugi aiurea, neputând sta cu Petră.* nov. 151^v/30.

Astădz mănea într-un loc, mâine aiurea. ian. 32^v/18. „Spune-mi locul“... „În mijlocul târgoviștii orașului. Aiurea nu voi“. id. 40^v/34.

1.1.45. ALĂLT pron. și adj. neh. (< lat. pop. *illu* + *alterum*, cf. TDRG, Ciorănescu, DER, Ivănescu, ILR, p. 150, Arvinte, ST.L.EX., p. 20, II.4.6.1.) 1. Pron. Celălalt, cealaltă, ceilalți, celelalte. *Departa unul de-alalt*. sept. 37^v/6. *Cei mai mari era de un cot, alalt și mai scundz*. id. 80^v/26. *Alaltăi îl ruga să-i dea alt canon*. dec. 196^v/9. *Au întrecut pre alalt din mănăstire*. id. 202^v/31. *Luând... o părțicea, opriră alaltă*. ian. 33^v/15. *Alaltele a lui slăvite i le scrie pre lung istoriia*. mart. 33^v/3. **Și alalte(le)** = și celelalte. *Dzâcând: „Aghios, aghios, Chirios Savaoth“ și alalte*. nov. 144^v/13. *Retorica, filosofia, gheometriia și alaltele*. id. 164^v/14.

2. Adj. Celălalt, cealaltă, ceilalți, celelalte. *Alalt svli/nț șease*. oct. 73^v/6. *Cu alalt creștini*. nov. 141^v/2. *Lovind... și-ntr-alalte mădulările svl/ântului*. id. 175^v/7. *Alaltă a ta turmă*. dec. 195^v/2. *Deprinsă psăltirea... și alaltă slujbă a svli/nței besearici*. id. 208^v/7. ♦ (Determinând noțiuni temporale) *Care urmează. Când fu la anul alalt, au mânat oameni la Athene*. nov. 151^v/28. *Au trăit cu dânșii șeapte ai. Alaltă viață... în filosofie*. id. 170^v/11. *Trăisă cu bărbatul ei șeapte ai și sfârșindu-i-să bărbatul ei, sluji în besearica lui Dlumnl/ădzău toată alaltă viață a ei*. febr. 51^v/3. ♦ (Urmă de tot, toate) (determinând sau nu un substantiv) *Împreună cu toț alalt svli/nț*. oct. 97^v/29. *Lăsară alalte toate*. nov. 98^v/27. *Dumnădzău ce-au făcut ceriul și pământul și alalte toate*. id. 141^v/33. *Părăsî casa... și alalte toate*. ian. 11^v/7.

1.1.46. ALB adj. (< lat. *albus*) (Și în comparație) 1. Care are culoarea zăpezii, a laptelui, sugerând ideea de puritate, de curățenie, de nevinovăție, de candoare (în general despre hainele sau obiectele de podoabă ale sfinților, ale îngerilor sau ale celor proaspăt botezați). *În albe veșminte strălucind*. sept. 3^v/13. *Haine albe*. id. 19^v/12, 21^v/9. *Un porumb alb ca omătul*. oct. 69^v/20. *Cămeșe albă*. nov. 103^v/15. *Îmbrăcate cu podoabe albe*. id. 167^v/27. *Scuteceale albe*. dec. 237^v/7. ♦ **Săptămâna albă** = prima săptămână din postul Paștilor, în care este permis să se mănânce lapte și brânzeturi. *Deaca sosî anul în săptămâna albă, au ieșit din mănăstire în dzua brândzâi*. apr. 66^v/35. ♦ F i g. *Luminat la față și alb la slufflelt*. apr. 68^v/16.

2. (Despre părul oamenilor) Care este cărunț. *Peri albi*. oct. 81^v/13. *Alb la păr*. ian. 45^v/21. ♦ (În comparație) *Și-i era părul alb ca omătul*. oct. 81^v/24.

3. (În comparație) Care este limpede, luminos. *Iar amiadzădzul, alb ca omătul*. oct. 80^v/17.

1.1.47. ALBIE s.f. (< lat. *alvea*) (La pl., apare într-o definiție și o comparație totodată, sugerând mărimea și forma vasului) Vas lunguiet de lemn cioplit, folosit pentru spălat, scădat sau pentru a păstra ceva; covată, copaie. *Ostracele-s găocile*

de ou. *Și hărburile, și vase mari de lut ca albiile, și scoice.* sept. 4^v/notă marginală.

1.1.48. ALBÍNĂ s.f. (< lat. *alvina*, cf. DA, DEX, Șăineanu, DU; *alvina, cf. Rosetti, ILR, p. 276; *alveus* + *-ina*, cf. TDRG) **1.** (În comparație, sugerând unitatea dintre membrii unei comunități) *Să strânsease ca albinile cu mici, cu mare, de plângea pre iubitul păstoriu.* nov. 157^v/19.

2. (În comparație, sugerând sensibilitatea divină la păcatele oamenilor). *Pre-cum fac albinile de fum și porumbii de putoare, așea și sfântul înger... fuge de păcatele noastre.* mai 134^v/18.

1.1.49. ALÉGE vb. III. (< lat. *allegere* < *eligere*). **T r a n z.** a prefera pe cineva; a-și fixa preferințele asupra unei persoane; a desemna; a selecta; a distinge. *Viindu-ș în fire, feace cătră creștini: „De vreame ce nime n-au fost să ne vadză, numai giurământul ne va aleage”. Și să-mvoiră de mearsără la besearică... nov. 118^v/13. Aleasă doi ucinici dintr-ai săi, hiind unul de-acei doi Andrei.* id. 177^v/12. *Carele fu ales de Dulmnlăldzău patriarh Țalrigradului.* mart. 25^v/25.

1.1.50. ALERGĂ vb. I. (< lat. *allargare < *largus*) **1.** **I n t r a n z.** A merge, a se deplasa repede, cu viteză; a fugi. *Alergă și grăbi... și răsturnă sfarnicul cu jrătve cu tot gios.* oct. 97^v/4. *Alergând a minune mulțamea cetățeanilor.* nov. 129^v/7. *Acestea grăind bătrânul și alergând, sosâră la un părau sac.* apr. 63^v/34. ♦ **T r a n z.** și **i n t r a n z.** A fugări pe cineva; a sili (pe cineva) să gonească, să meargă repede. *Cu încălțări de fier încălțat și silit să alearge.* sept. 10^v/3. *Bătându-i piroane în talpe, îl alergară lungă alergătură.* mart. 38^v/31.

2. **T r a n z.** A mâna, a goni (de la spate). *Din dos au alergat... calul.* sept. 25^v/2.

1.1.51. ALINĂ vb. I. (< lat. *allenare) **R e f l.** A se liniști, a se potoli. *Cu milosteniile alinându-l.* dec. 223^v/31. *De vreame ce deaderă văduvei viia și să alină marea... dusără pre sfântulul la besearica... ian 37^v/22.*

1.1.52. ALINTĂ vb. I. [< lat. *allentare (< *lentus*)] **1.** **T r a n z.** (complementul indică ape, valuri, fenomene ale naturii etc.) A alina, a potoli. *Cu însămnătura sviltei cruci marea au alintat.* sept. 3^v/32.

2. **T r a n z.** și **r e f l.** (Despre oameni) A (se) potoli, a (se) liniști; a (se) alina. *Arsenie fugi, taci, alinteadză-te și te spăseaste!* mai 113^v/11. *Alintând și-ndulcind greul și osteneala bdeniilor cu cântări și cu peasne dulci.* id. 125^v/27.

1.1.53. ÁLT, ÁLTĂ, alți, alte. adj. [< lat. *alt(e)rum*] Arată că ființa sau lucrul al cărui nume îl determină nu este aceeași sau același cu ființa sau lucrul despre care a fost vorba, care este de față sau care este cel obișnuit. *Alț patru.* oct. 42^v/36. *Alț treispreace.* id. 94^v/26. *Să va duce... la alt oraș să să mute.* nov. 151^v/22. *Omir dzâce la alt loc pentru acel mare... Zeves cum iaste mincinos.* nov. 165^v/3. *Feace ș-altă mănăstire.* febr. 74^v/6. ♦ **L o c. a d j.** **De alte** = diferite, felurite. *Cărând*

leamne și de alte uscăciuni. dec. 202^v/15. Plumb topit cu de alte înfocate. febr. 86^v/18.

1.1.54. ALTUL, ALTA, alții, altele, pron. neh. (< lat. *alter*) **1**. Ține locul unui nume de ființă sau de lucru care nu este aceeași sau același cu altă ființă sau cu alt lucru despre care s-a vorbit, care este de față sau care este cel obișnuit. *Nește mătalnici îl împingea și-i da pumni, alțai îi da palme*. oct. 68^v/35. *Botedză și pre alțai, samă de vro cinci sute*. dec. 220^v/13. *Că-ț părea că pate ca cu trupul altuia*. id. 245^v/28. ♦ (În legătură cu pronume nehotărâte) **Altă ceva** = un alt lucru sau o altă ființă. *Să i să iartea de greșală, să nu mai pașă ș-altă ceva*. nov. 118^v/27. *Nice hiară, nice pasăre n-am vădzut, nice altă ceva*. apr. 74^v/4. *Nice bani n-au mai purtat, nice pungă. Nice haină deasupra, nice altă ceva*. mai 129^v/17. **Altuia cui-va** = unei alte ființe. *Eu sunt roabă Dloimnullui mieu IIsuls Hlristols, iară nu altuia cuiva*. febr. 54^v/31. ♦ (În legătură cu pronume negative) **Altă nime** = nimeni altcineva. *Altă nime nu-l vedea*. ian. 10^v/17. ♦ (Precedat de pronume interogative) *Dară cine altul au făcut atâta nebunie să-ș dăruiască toată avuția pentru deșartă nedeajde?* mart. 6/30. ♦ (Se exprimă un raport de reciprocitate) *Năzuiesc unii la alții*. oct. 90/1. ♦ **Altul... altul (altele... altele)** = unul... altul; unele... altele. *Aflând multe iazere de muncă pline și de-ntunearece altele cu foc, altele cu neguri împuțate și cu viermi*. oct. 47^v/18. *Pre altul îl făcea săc, altul orb*. nov. 185^v/22. *Dară noi cu slfâlnta cruce altul pre strâmb, altul cu direptul, ne giurăm*. mart. 31^v/9. **Altul altuia** = unul unuia și altul altuia. *Îngerii cu Svlînția Sa împreună sprejenind ș-agiutând altul altuia de-acei oameni să nu cadză să piiae într-acea prăpaste*. oct. 41^v/35. **Nu de alt, numai...** = nu pentru alt motiv, ci... *Nu plâng de altă, numai pentru Andronic*. oct. 57/1. **Nice altă ce..., fără numai** = nimic altceva, în afară de...; nici alt fel de..., ci numai. *Nice altă ce hrană n-au gustat, fără numai curechiu*. ian. 19^v/15. **Alta nemică, numai...** = nimic altceva, ci numai... *Alta nemică, numai curund să-mi învii pre...* sept. 29^v/3. ♦ **E x p r.** **A se face altul dintr-altă** = a-și ieși din fire, a se enerva; a-și schimba înfățișarea și atitudinea (față de cineva) *Audzând tăgadă ca aceasta, să feace altul dintr-altă*. nov. 118^v/11. *Acesta cuvânt deacă-l audzî, împăratul să feace altul dintr-altă de mânje*. id. 146^v/18. ♦ (Singular pentru plural, exprimând un raport de excepție) *Să-m dezleage nepriceaperea... și altă de câte aveam în cugetul mieu*. nov. 150^v/10. ♦ (Cu formă feminină și cu sens neutru; uneori în comparație) **Poveste, întâmplare. Aceastea și alte ca aceaste...** *spuind*. oct. 52^v/18. *Aceastea și alte multe dzăcând*. nov. 141^v/28. *Prorocind și alte multe, au dzâs ș-aceasta*. dec. 238^v/12. ♦ **Și altele**, formulă ce sugerează/arată că o enumerare ar putea fi continuată. *Grăind cuvinte de hulă asupra acestui loc și asupra legii și altele, precum spune la deaanie...* dec. 241^v/8.

2. Altceva. *Tiranul, neștiind ce le-a mai face altă, învăță de le tăiară capetele.* nov. 111^v/30. *Venind un mișel și neavând altă ce-i da, au tăiatu-ș hainele de pre sine.* id. 122^v/12.

3. Celălalt, ceilalți; al doilea. *Pomenirea sfinților mlucinici Dada, Govdeal și Casdoia, carii, unul văr, alții cuconi lui Savorie.* sept. 35^v/16. *Avea 2 muieri. Numele unii Anna și numele alțiia Feniana.* dec. 205^v/28. *Voi bea mainte de toț câț îs cu mine... de-acii alț toț ce-s cu mine.* febr. 86^v/3. *Aducându-ș mortul... l-au pus deasupra lor în număr cu alț, pentru să nu fie despărțat nice trupul de la trupurile.* mart. 27^v/13.

1.1.55. AMĂR¹ adj., adv., s.n., s.m. (< lat. *amarus*) **I. Adj. 1.** (Despre ape) Care are gustul fierii, al pelinului, al chininei; care este nepotabil. *Ape amară au îndulcit cu ruga.* dec. 216^v/22. *O fântână... de-i eru apa amară... o au premenit în dulce.* mart. 48^v/30. *Am băut apă din mare amară.* apr. 76^v/36.

2. (Despre moarte, pedepse, cazne etc.; deseori dublat de *cumplit*) Care produce durere, suferință; chinuitor, cumplit; de neîndurat; crunt. *Amară și cumplite munci.* sept. 9^v/12, febr. 58^v/14, 59^v/21, apr. 71^v/18. *Amară cazne.* febr. 56^v/33. *Murind cumplit, cu pedeapsă amară.* mart. 26^v/16. *Te voi umorî cu amară împruscătură de pietri.* nov. 126^v/11. *Fu izgonit în amară urgie de izganii.* apr. 69^v/8. *Cu izganii cumplite și mai amară fu supărat.* mai 108^v/25, 111^v/23. *Periră cu moarte amară.* nov. 116^v/24, 140^v/9, 142^v/10, 154^v/12, 165^v/25, 168^v/9, ian. 6^v/1, febr. 58^v/1, iun. 155^v/9.

3. (Despre lacrimi, suspine etc.) Care denotă sentimente dureroase, amărăciune sufletească; trist, necăjit, jalnic; p. e x t. (despre tăcere) care este profund și chinuitor. *În amar suspin.* apr. 101^v/17. *Să rugă... cu lacrimi amară și cu suspinuri și cu înfrântă inemă.* dec. 248^v/1. *În ce amară tăcere... apr. 101^v/17.*

4. (Despre oameni) Care este neîndurător; rău. *Să feaceră amari și aprici asupra sfinților.* dec. 189^v/8. ◊ F i g. (și oximoronic) *Să dobândească puțintea amară dulceață a păcatului.* oct. 52^v/11. *Să ne teamem de acel ceas amar a morții, când ne vor tlăni acei groznici și crudz și nemilostivi vameș.* id. 96^v/1. *Că ce-i iute iarna și-i... amară frântura și necătura volburilor ce-au venit asupra besearicii.* ian. 37^v/9. ◊ E x p r. A(-i) fi (cuiva) **inema amară** = a fi îngrijorat (în legătură sau din pricina cuiva); a-și face griji. *Îi inema amară foarte pentru frații săi.* dec. 221^v/33. A (nu)-și face **inemă amară** = a (nu) se supăra, a (nu) fi trist (pentru cineva, ceva sau din cauza a ceva, a cuiva). *Să nu-ș facă inemă amară.* oct. 54^v/10.

II. Adv. Strașnic, amarnic, cumplit. *Amar muncite.* sept. 13^v/3. *Plânsă amar.* oct. 52^v/21. *Îl află foarte amar plângând.* mart. 35^v/12. ◊ L o c. a d v. **Cu amar** = amarnic, foarte tare; din tot sufletul; foarte mult. *Am plâns cu amar.* oct. 83^v/32.

Plângea cu amar bocindu-să, mai mult decât cela ce i-au murit frate-său. dec. 196^v/6, mart. 43^v/30, iun. 156^v/37, 159^v/6.

III. 1. S.n. Durere, necaz, tristețe. A ce... mă lăsaș într-amar atâția ai? mart. 43^v/35.

2. Suferință, chin. Să ia cel rău... amar și muncă de vecie. nov. 150^v/26. Să-l mântuiască de-aceale amaruri. dec. 209^v/26. Cumplite le vor fi muncile și la mai mult amar li să cruță. mart. 30^v/14. Cu amar vor osândi. mart. 62^v/18. Era o fântână... și câț bea dintr-însă muriia cu amar. apr. 104^v/6.

3. Răutate, neîndurare. Pică oarece rău și amar în slufflelt asupra scărbitoriului aceluia. mai 133^v/14.

IV. S.m. Denominație pentru diavol. Neputând răbda ranele ce-i făcea amarul. nov. 183^v/17.

1.1.56. AMĂNDŌI num. V. (pentru definiție) a m â n d o i (< lat. *ambo duo* < *ambi-duit, f. *ambi doe*; lat. *amindoi < **ambi + dui*, cf. DEX) Îngenunchiară amândoi și să sărutară. sept. 12^v/36. Adunându-să amândoi și privind. oct. 43^v/30. Muriră amândoi cuconii. id. 55^v/27.

1.1.57. AMĂRÎ vb. IV. (< lat. *amarire*) T r a n z. A supăra, a mâhni, a întrista. Acela ce amărește pre..., mânie pre Dlumnlăldzău. nov. 156^v/1.

1.1.58. AMELIȚĂ vb. I. (< lat. *amminaciare < *minacia* < *minax*, cf. DA) T r a n z. A amenința; a ridica arma asupra cuiva, pentru a-l omorî. Tăetoriul, amelitând, îi cădzu mâna din umere. dec. 201^v/12.

1.1.59. AMESTECĂ vb. I. (< lat. *ammixticare < *mixtus*) R e f l. A se pierde în mulțime; a intra într-o mulțime de oameni. M-am amestecat într-alț olalmeni ș-au intrat în besearică. apr. 65^v/27.

1.1.60. AMEȚÎ vb. IV. (< probabil din lat. *ammattire < *mattus*) A zăpăci, a face pe cineva să nu mai gândească logic; a tulbura. Ne ametește inema și moșia noastră mărturisind un tânăr om de proaspăt, anume IIsuls. nov. 124^v/10. ♦ F i g. Evmomie feace: „Dară pentru ce ametești besearica lui Dlumnlăldzău?“ Iar sffântul feace: „Eu nu o ameteșc, ce o tu ametești și o turburedz și casa tătâne-tău, lui Satan“. nov. 145^v/19.

1.1.61. AMIÁDZĂDZÎ adv. și s.f. (< lat. *ad mediam diem*) 1. Adv. Mijlocul zilei, momentul înălțării soarelui deasupra orizontului (corespunzător, aproximativ, orei 12). Au intrat amiadză dz de s-au arătat împăratului. mai 110^v/9. ♦ L o c. a d v. Într-amiadză dzî sau N-amiadză dz = la prânz; la ora 12 ziua. Veni... într-amiadză dzî. sept. 3^v/10. Arătat într-amiadză dz pre ceriu chipul sffîntei cruci. id. 17^v/25. Și era n-amiadză dz. Pripăc. oct. 80^v/11. Într-amiadză dz tot ceriul au nuorat. nov. 110^v/9. Să-l ardză soarele într-amiadză dzî, vara. mart. 57^v/30. Dzua amiadzădz = în plină zi; în toiul zilei. Întăi i s-au arătat prin vis, de-acii

dzua amiazădz. mai 138^v/33. **După amiază dz** = după ora 12, după prânz. *După amiazădz fiind liniște, să feaceră holburi și vânturi greale.* sept. 3^v/23.

2. S.f. Sud. *Vădzură steaoa... că nu împlă ca alalte spre apus, ce despre miadză noapte la amiazădz.* dec. 238^v/20. *Iaste mormântul lui aproape de mormântul împărațâlor. Din dosul mormântului popilor, spre partea ce dă spre amiazădz.* mai 114^v/23. ♦ L o c. a d j. **De cătră amiază dzî** = sudic. *Când sosâră la locul ce să chiamă Sichidion, de cătră amiază dzî parte a cetățâii.* ian. 31^v/13.

1.1.62. AMIÁDZÁDZUL (prin articularea adverbului devine substantiv, având același etimon latin) Sud. *Unghiul despre apus era vearde a ceriului... A răsăritului, ca trestia. Iară miadzănoaptea, ca sângele curat. Iară amiazădzul, alb ca omătul.* oct. 80^v/17.

1.1.63. AMÍNTRELE(A) adv. (< lat. *alteramente*, cf. Șăineanu, *DU, DEX; aliamente*, cf. *DA, Ciorănescu, DER, CADE, Rosetti, ILR*, p. 114) În alt chip, în alt mod; altfel. *Nu vă giurareț nice într-un chip amintrele.* mart. 31^v/11. *Nu e puțință amintrelea să te pocăești.* apr. 101^v/11.

1.1.64. AMÂNDÓL, amândouă. Num. colect. și adj. (< lat. *ambo-duo, *ambidui*, fem. *ambidoe*) 1. Num. colect. Și unul și altul (celălalt); ambii. *De-amândoaă vei fi ispitit.* sept. 3^v/26. *Plânsără amândoi.* oct. 56^v/35. *Sânt săci amândoaă.* nov. 152^v/20. *De-a cărora amândurora scăpând necurățâie.* dec. 220^v/32. *Înțălep-ciunea și cartea, de-ar hi amândóă la omul, ucela-i ca cu amândoi ochii întregi având la trup.* apr. 70^v/30.

2. Adj. Ambii, ambele. *Tu te nevoiaște să scapi de-amândóă nevoi, să plinești cum mi te-ai adevérit.* oct. 97^v/27. *La amândóă brațele.* nov. 172^v/23, cf. *id.* 179^v/19.

1.1.65. AMURȚÍ vb. IV. [*lat. *ammortire (= admortire)*] 1. I n t r a n z. (Despre ființe, despre corpul lor sau despre o parte a corpului lor) A pierde temporar capacitatea de a reacționa la excitarea din afară; a deveni inert, insensibil; a încremeni. *Îndată au orbit și trupul i-au amurțât.* nov. 125^v/24. *Îndată amurți și rămasă mut.* dec. 213^v/22. ♦ F i g. A adormi. *Bezglasiiia unui diacon ce amurțâsă.* dec. 213^v/19.

2. T r a n z. A slăbi în intensitate; a potoli, a liniști. *Când mă trimisăș de mă dusără să mă rușineadze, mearse cu mine un tânăr cu veșminte albe. Și întră de stătu lângă mine. Carele făcea de amurțâia pofta tinerilor.* ian. 24^v/12.

1.1.66. AN, ANI și, la pl., **AI** s.m. (< lat. *annus*) 1. Perioadă de timp care corespunde unei revoluții a Pământului în jurul axei Soarelui și care cuprinde 12 luni. *Nevoința tuturor ailor a vieții sale.* oct. 52^v/25. *Preste dzeace ai s-au hirotonit preut.* *id.* 92^v/14. *Turburând pre nevoitoriul hărăț alș ani pre-atătea.* dec. 209^v/30. ♦ S p e c. Precizare temporală pentru o perioadă în care la conducerea unei țări, a unui stat etc. se află o anume personalitate istorică; delimitarea acestei

perioade (de obicei introdusă prin prep. *în* sau *la*). *Când fu la 12 ai de împărăția bunului și creștinului împărat Vasilie Machedon, la 40 de ai de vârsta svântului.* dec. 207^v/35. *Era în aii lui Dechie.* ian. 14^v/2, cf. dec. 211^f/12, mart. 20/12. ◊ L o c. a d v. **An pre an** = în fiecare an. *Așea făcea an pre an, când ea să suia la casa lui Dlu/mnlăldzău.* dec. 205^v/4. **În toț ai** = în fiecare an, an de an. *Svânta lui Dlu/mnlăldzău besearică în toț ai prăznuiăște...* nov. 101^v/22. *Făcea praznic... în toț ai.* id. 137^v/9. **La anul = a)** în fiecare an, anual. *Cu jrătve la anul îl cinstiia.* ian. 6^f/29; **b)** anul următor, viitor. *I-au dzăsu-i să vie la anul.* apr. 72^f/26. **Preste (tot) an(ul)** = în cursul unui an întreg. *Preste tot anul petrecea tăcând.* febr. 89^f/33. *Hărăciul... de pre tot an.* mai 127^v/8. **După ai** = după mai mult timp. *Apoi iarăș, după ai, fu trimis.* mart. 23/4.

2. Vârstă. *De pre ai sânt bătrân.* nov. 146^v/33.

1.1.67. **AÓREA** adv. [DA: „a + oare (sau ori), cf. *a-dese-ori, a-rare-ori, a-bună-oară* etc., cf. alb. *ahere* «alsdann, hierauf»“; lat. *ad-horam*, cf. Rosetti, *ILR*, p. 158, 553, Ciompec, p. 48] Câteodată, uneori, din când în când; „manchmal“ (Lacea, *Untersuchung*). *Numai miedzul unii marule îi era în loc de mâncare și de băut, sau puțânel dzămos, aorea strugur sau somochine schimbând.* sept. 3^v/9. *Numai pâine și masline și aorea veardze.* nov. 151^v/5. *Cu năhut și cu bob muiat să hrăniia. Aorea și nuci mânca.* febr. 69^f/33. *Gândurile omeneshi aorea știia.* mart. 35^v/24. *Mulț grăiesc aorea și dzăc: „Unde-i goana și muncile...”* apr. 102^f/7. ◊ (Corelat cu sine însuși; repetat) **Aorea...**, **aorea** = (câte)odată ... altă dată; când ... când; acum ... acum. *Aorea și umorând zmeii... aorea iarăș oborând spurcațai idoli.* nov. 180^f/3,5. *Când o rădică, aorea să deschide, aorea să închide.* ian. 6^v/16. *Făcea aorea coșnice, aorea făcea mici ogoară în pădure și să-măna.* id. 11^f/14-15. *Aorea rânjind, aorea coada întinzând.* mai 133^v/30.

1.1.68. **ÁPĂ** s.f. (< lat. *aqua*) 1. Lichid transparent și incolor, fără gust și fără miros, vital pentru menținerea vieții terestre. *Învăfând să nu-i dea nice apă, nice să între nime să-l vadză. Și mearsă soru-sa de-i deade apă.* sept. 36^v/19-20. *45 de stadii mergea pentru apă departe.* nov. 156^v/25. *Din care apă deaca bea femeaiia cea cu prunc..., dobândeăște lapte.* ian. 49^f/22. *Alergând toț la vadră, vădzură plină de apă reace și să minunară.* mart. 39^v/30. ◊ (Însoțit de determinări: „de pă-rău“, „din izvor“, precizează proprietatea apei de a fi potabilă) *Apa de pă-rău feace vin.* sept. 18^v/31. *Măncarea lui era pită cu sare, băutura apă din izvor.* febr. 63^f/19. ◊ (În context figurat) *Te fă cu cerbul așteptând și dorind să vie la izvoară de ape, la dlu/mnlăldzăștile cărț.* mai 137^f/5.

2. **Apă dulce = a)** apă de izvoare sau de râuri, care apare în drumul călătorilor însetați în urma unei minuni, a unei rugăciuni. *Băură toț mulțămind lui Dlu/mnlăldzău de apă dulce ce le-au dat pentru ruga svântului.* nov. 156^v/29; **b)** ploaie torențială cu efecte nimicitoare, slobozită din ceruri de Dumnezeu, supărat de

necredința oamenilor; pe lângă o conotație pozitivă, păstrată, implică și una negativă, de distrugere. *Au dat sămăn orașului Ninive că are să piiaze de ape dulci și de foc.* dec. 186^v/2.

3. (Singular sau însoțit de determinarea „de ploaie“) Apă ce se adună în vase în urma ploilor; p. e x t. ploaie. *Feace sternă, de să strângea apă de ploaie la vremea ploilor.* mart. 39^v/14. *Ca și Ilie, apă din ceriuri au pugarât.* febr. 76^v/36.

4. **Apă curată** = (urmată de o explicație) apă cu însușiri tămăduitoare (dincolo de calitatea de a fi limpede, pură etc.) *Au izvorât izvor de apă curată, carea tămăduiaște boale și neputințe.* dec. 247^v/28.

5. Masă de apă formând un râu, un lac, o mare etc. (intră și în definiții, ca instrument de argumentare). *Piatra de supt picioarele ei au izvorât mulțame de apă.* sept. 33^v/11. *Cine va vrea să să-ndereptează de-acicea, să ia na stânga, dincătro vin apele. Și cine va-mbla, să ia sunetele apelor și va ieși la lumină.* oct. 79^v/11-12. *Altă apă-i aceasta deasupra pre pământ, care să chiază mare. Și alta-i cea de dedesupt, careu-i dzâc bezna.* apr. 102^v/12-13. ♦ **Ape trecătoare** = ape curgătoare (sugerează nestatornicia și frivolitatea umană). *Sfâlnitul le dzâcea așa: „Gândul și mintea mea iaste întemeiată întru Dloimnu mieu Ilisul Hristols... Cuvântul vostru nește vânt. Giuruitele și groazele voastre ape trecătoare, de nu pot clăti turnul gândului mieu... nice leac“.* febr. 54^v/13.

6. **Ape calde** = ape subterane ce au temperatura mai ridicată decât cea medie din luna cea mai călduroasă a unei regiuni și care are proprietăți terapeutice (v. *ape fierbinți*, cu care Dosoftei le pune în opoziție: *ape calde = ape stâmpărate*, apr. 102^v/16). *Ș-au scos și ape calde, cu ruga, din sânul pământului.* oct. 76^v/21. *Pentru binele oamenilor izbucnesc apele calde, de varsă.* mai 137^v/25. ♦ (Posibil calc; în sintagmă, denominație pentru orașul Ierusalim; v. și DB, s. a. *oală*) *Sifilntelle măcenițe Minodora, Mitrodora și Nimfodora. Aceastea era surori bune, lăcuind doă proașce de la apele ceale calde ce ies din oale.* sept. 13^v/1-2.

7. **Ape fierbinți** = ape termale; ape cu proprietăți terapeutice (în opoziție cu *stâmpărate*). *În locul Valsatiei, unde să chiamă Gheron, iaste multă izvorătură de ape fierbinț, de tămăduiaște boale preaslăvit.* nov. 175^v/18. *De la focul ce-i dedesupt izbucnesc afară ape fierbinț, unele mai fierbinț, altele mai stâmpărate.* apr. 102^v/15-16. *Dzâcând că izbucnirea apelor celor fierbinț să fac fierbinț din griji-tura dumnădzăilor.* mai 137^v/21-22. ♦ (Ca toponim) *Drumul între cetatea Brusii și a apelor fierbinț.* iun. 162^v/26.

8. (Urmă de determinări, pentru precizarea sau evidențierea calităților unei substanțe) *Miruri, ape scumpe de miros.* mai 117^v/29.

1.1.69. **APĂRĂ** vb. I. (< lat. *apparare*). **T r a n z.** și **r e f l. I. T r a n z.** A proteja, a pune la adăpost (de), a feri (de); a garanta siguranță personală. **V. a c o p e r i².** *Milostenia va putea de cătră sâlă drăcească să ne apere.* oct. 96^v/7.

Or putea da știre... de ferința ce i-au apărât Dnulmnlăldzău și i-au acoperit. nov. 106^v/25. *Să o apere de rușine, ca un stăpân și dloimn orașului.* iun. 158^v/26.

2. R e f l. A se împotrivi unei acțiuni ostile, unui atac etc.; „sich hüten“, „sich in Acht nehmen“ (Lacea, *Untersuchung*, fără atestare). *Făcusa giurământ să nu-ș mai iasă din chiliia peșterii, săvâi de i s-ar fi tâmplat și primejde, să nu poată a să apăra, însuș s-au legat pre sine și legătura să dezleage n-au avut cum.* oct. 43^v/24.

3. R e f l. A se împotrivi; a nu fi de acord; a nu consimți. *Am cădzut la picioarele lui, de scaun apărându-mă. Iară el dzăsă: „Nu te apăra, fiule, de cătră voia lui Dnulmnlăldzău.* nov. 156^v/5.

4. R e f l. A se scuza, a găsi un pretext, un prilej pentru a nu îndeplini o acțiune sau o poruncă; a nu vrea; a refuza. *El s-au apărât... că i-i urât a să osteni.* sept. 30^v/24. *Întâi să apără a face rugă. Apoi, supărat, feace rugă.* oct. 42^v/21. *Și-l ruga să între la rugă. Și li să apără Pavel. Ședea afară și plângea.* apr. 68^v/12.

5. R e f l. (În construcții negative) A nu se da înapoi de la o acțiune; a nu respinge, a nu refuza să facă sau să ducă la capăt o acțiune (îndatorire, însărcinare, poruncă etc.). *De mă va agiuta Dnulmnlăldzău, împărate, nu mă voi apăra. Și nu-ț face voia rea. Că cealea ce nu pot oamenii le poate Dnulmnlăldzău.* mart. 60^v/31.

6. E x p r. (Cu inversarea construcției) **Apere Dumnădzău** = Doamne ferește! Păzească Dumnezeu! *Apere Dnulmnlăldzău să fug eu de cununa mărturiei și să fiu vină să pață nevoie temnicearii.* febr. 56^v/11.

1.1.70. **APLECĂ** vb. I. (< lat. *applicare*) T r a n z . A alăpta, a da să sugă (unui copil). *Pruncul... l-au aplecat și l-au crescut.* sept. 2^v/15. *Veniia capra de la turmă însăș de-l apleca.* id. 26^v/24. *Ai aplecatu-ț hiică.* dec. 204^v/4. *Cu tinerea de maică drugoste mângâie drăgăluind, aplecând și-ncăldzându-l.* id. 237^v/30. *Aceale mādulări carele te aplecară de la maică-ta.* febr. 55^v/24. *Doica ce l-au aplecat.* mart. 33^v/20. Cuvântul are sens diferit de cel actual (v. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 47, IV.2.2.3., Rosetti, *ILR*, p. 579), care „provine din terminologia păstorească“ (Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 96, IV.2.3.9.). În *DLRLV*, s. a., autoarele precizează aria de răspândire a termenului: „Moldova, Banat, Crișana, Transilvania de sud“.

1.1.71. **APÓI** adv. și adj. (< lat. *ad-post*) I. (Local) L o c. a d j. **Mai apoi de toate** = ultimă; care e situată la urmă. *O curte ghizdavă și mai apoi de toate.* oct. 49^v/18.

II. 1. Adv. (Temporal) După ce s-a încheiat o acțiune. *Și apoi multe ceasuri ce-l fânură așea spândzurat, îl pugorâră abiiu viu și deaderă la temniță.* oct. 95^v/31. *Spun că apoi, că după ce-l arsără, i s-au tocmit limba de la Dnulmnlăldzău de grăiia curat.* ian. 23^v/3. *Apoi de astrucat vădzură orbi ș-au prorocit surorelor cum „aceaia ce iaste să-m iau, îm voi lua după 40 de dzâle“.* apr. 88^v/6. ◊ L o c. a d v. **Mai de apoi** = (mai) pe urmă; ultim; mai târziu (decât altcineva). *Ceaia ce-au*

murit mai de-apoi au spus de-amănunt de stăpâna lor cine-i și de unde-i. ian. 31^v/22. **Mai apoi de** = după, în urma. Și mai apoi de alte munci îi dusă în Nicomidiia, de le tăiară sfilintelle capete. oct. 40^v/20. Mai apoi de izgnaniia învățătorului îmblând, cercetând svlinții de prin temnițe. id. 44^v/27. Mai apoi de munci îi tăiară și sfilintul cap. apr. 86^v/27. **Mai apoi** = mai târziu. Iară, mai apoi, împăratul fiindu-i a minte și dorind cum mai curund să audză căsele gata..., îi spusără de toate. oct. 49^v/13. Iară mai apoi, după moartea lui Dioclitian,... mearsă iarăș la Tir. id. 57^v/33.

2. Adv. Pe urmă, în viitor. De cealea ce vor fi apoi au prorocit. nov. 103^v/18. Vedera strălucoarea ce avea să aibă în cea de-apoi cuconul. apr. 94^v/19 (în ultimul exemplu, posibilă loc. adv. în cea de-apoi, cu sensul menționat). ◊ (În construcția) **Apoi pre o dzî** = după ce s-a scurs o zi. *Apoi pre o dzî, iaiena... i-au adusu-i plată.* mart. 20/36.

3. L o c. a d j. (în opoziție cu bătrân) **Mai apoi** = nou, recent; nu vechi. *Leagea ellinilor iaste bătrână..., iar credința creștinilor iaste mai apoi și puțani o priimiră.* apr. 82^v/5.

4. **Mai apoi de toț** = ultimul (dintr-un șir), la urmă, la sfârșit. *Iară mai apoi de toț adusără și pre fericitul... Aretha, legat.* oct. 84^v/11. *Apoi de toț, la Tertil, deaderă-ș fericita fărșenie.* mai 121^v/21.

5. (Mai) **apoi de toate** = la urma urmelor, la sfârșitul sfârșitului; într-un final. *Îl deaderă herilor să-l mănânce, mai apoi de toate îi spintecară pântecele.* sept. 2^v/22. *Mai apoi de toate l-au izgonit la Cucusul Armeniei.* nov. 123^v/9. *Mai apoi de toate au cunoscut tată-mieu adevara.* id. 154^v/2.

6. **Că apoi** = altminteri; de nu... *Fă porunca împăratului, că apoi te voi trimite la anthipatul.* apr. 85^v/14.

III. 1. L o c. a d j. (Cel, cea) **de-apoi** = ultim(ă); cel (cea) din urmă. *Aceastea i-au dzâs la noaptea cea de-apoi Dfolmnul.* nov. 168^v/10.

2. S p e c. **Giudețul (cel) de-apoi** sau **de-apoi venire** = vremea judecării din urmă; sfârșitul lumii. *Giudețul de-apoi.* oct. 97. *Începând de la faptul lumii și zidirea întâiului strămoș, până la de-apoi venire a Dfolmnului Hristols.* nov. 162^v/25. *Deade giudeașul cel de-apoi.* mai 119^v/15.

3. L o c. a d j. **Cel de-apoi** (în opoziție cu denainte) = din spate, de dinapoi; din capăt, margine. *Iarăș întorcându-să, ieși de mearsă la privorul cel de-apoi al besearicii ce-i denainte, și să-ncuiară ușile sfilintei besearici de Dfolmnulăldzău.* nov. 133^v/35.

4. L o c. a d v. **Cea mai de-apoi** = în cele din urmă. *Cu multe bătai de rane fu căznit. Și, cea mai de-apoi, îl răstigniră pre cruce.* sept. 22^v/17. *Și, cea mai de-apoi, în foc fu băgat.* ian. 8^v/9.

1.1.72. APRINDE vb. III. (< lat. *appre[he]ndere*) Tranz. și refl. 1. Tranz. (complementul indică obiecte care servesc la luminat) A face să lumineze. *Adusă un creștin nește făclii mare și frumoase, și-ngădui până le aprinsă.* oct. 89^v/16. *Iosif îndată ieși să aprinză candilă, lumânare. Și deaca aprinsă, o lipi la zidiu.* dec. 237^v/13. *Au dzâs acelora carii să ducea în robie să ia focul. Acesta foc era nestâns a besearicii, carele era în besearică, din care aprindea jrătevele și tămâia.* mai 116^v/15.

2. **T r a n z.** A da foc; a face să ardă („a încălzi un cuptor, un feredeu printr-un foc mare“, DA). *I-au făcut a-i sluji ca nește robi. Ioan să aprindă iadul feredeu-lui, iară Prohor să pornească apa la feredeu.* sept. 28^v/20. *Un cămin foarte-mfocat aprinsără.* id. 35^v/31. *Aprinsă o focare mare și-i aruncă pre toț.* oct. 84^v/16. ♦ **R e f l. p a s.** (în context figurat) *Foc nestâns vă strângeț, ticăloșilor! Acela foc să va aprinde în pântecule vostru cel de iad nesăfâos, foc veacinic.* mai 145^v/21.

3. **T r a n z.** A incendia. *Și coliba îi aprindea tiranul acela.* oct. 43^v/8. *Te vom aprinde cu toată casa ta.* febr. 56^v/35. *Comisul... ieșiiu călare den afară de orăș, spre besearica creștinilor, să-i aprinză, să-i ardă pre toț.* mart. 51^v/11.

4. **R e f l.** (Despre sentimente, pasiuni) A izbucni, a se încinge. *Măniia tiranului mai mult s-au aprins.* sept. 7^v/25. ♦ **T r a n z.** A provoca, a face să se ivească (în mod impetuos). *Cunoscu-ț, om-iubitorule Dloalmne, iefinătățâle, pornindu-ț bănatul carele l-aprind pururea păcatele noastre.* oct. 88^v/28. *Aceastea... icoane cu aceastea chipuri sflinte ce arată tuturor, nu numai proștilor ce nu știu carte, ce și cărtularilor, ca mai multă dragoste pre Dlumnlădzău aprind prăvindule și cinstindu-le, ducând cinstea sus, cu inema la Dlumnlă/dzău.* mai 136^v/1.

5. **R e f l.** (Despre oameni; conștruit cu un complement indirect introdus prin prep. cu) A se înflăcăra, a se încinge. *Uar s-au aprins cu Dluhlull svlânt și astătu naintea ighemonului.* oct. 73^v/22. *Atunce s-au aprins cu slufleltul credinciosul înpărat.* id. 84^v/33. *Ieșind la locul unde era lepădat trupul sflântului, cu inema aprinzându-să și asupră-i lăcrămând, de-acolo... veni la locul unde făcea bulciul idoloslujitelii.* febr. 72^v/27. ♦ **R e f l.** (Cu determinări introduse prin prep. de) *Tiranul aprinzându-să de mânie.* nov. 175^v/1. *Să aprinsă de mânie.* nov. 175^v/1. *Aprinzându-să de mânie ighemonul.* mai 143^v/16. ♦ (Complementul direct este un sentiment, o pasiune etc.; deseori întărit printr-un fals instrumental) A provoca, a face să izbucnească, să răbufnească trăiri care au drept urmare luarea unei atitudini sau a unei decizii extreme, îndeplinirea unor acțiuni, în opoziție/discordanță cu firea celui care va înfăptui aceste acțiuni. *Aprinzându-ș dragostea credinței cătră Dlumnlă/dzău cu fierbinteală, mearse la mănăstirea sflântului Vasian.* nov. 113^v/17-18. *Aprinzându-ș slufleltul cu dor cătră Dloimnul Hlristols, s-au pugorât de la munte și întră în mijlocul idoloslujitelilor, de stătu.* id. 117^v/23. *Aprinzându-ș mânia, trimisă de chemă pre...* dec. 221^v/15. *Aprinzându-ș dorul*

ce avea cătră Dfolmnlul Hlristols ..., să răpedzi, ca un leu de la pustie, la oraș. ian. 3^f/15. ♦ S p e c. **A să aprinde inema** (sau **inemile**) (cuiva) poate fi considerată o expresie sau o construcție echivalentă cu expresia **a durea** (pe cineva) **inima** (sau **sufletul**) = a suferi, a se mâhni, a se tulbura. *Cu cât să trecea vremile, cu atâta mai mult să aprindea inemile lor, dorind să le vie veaste de iubitul lor.* mart. 42^v/9. *Mi-aduceam aminte vinul cel mult ce beam în Eghipet. Și mi să aprindea inema, că aicea n-aveam măcară apă să beam.* apr. 65^v/34.

6. T r a n z. (Despre oameni; construit cu prep. *asupra*) A incita pe cineva să facă un anumit lucru, să ia o anumită atitudine față de altcineva; a întărâta, a instiga, a asmuți, a ațâța. *Pre acesta necurat oarecând îl aprinsără și-l îmfoară asupra creștinilor sfeatnicii lui.* mart. 32^v/3-4. ♦ R e f l. p a s. *Îmblândzând spre puțânel s/sufletul său, iarăș să aprindea de agerul dimon să ardă pre apostolul.* nov. 129^v/12. *Aprinzându-să-mpăratul de aflătoriul răului, veni să umoară sân-gur, cu mânule sale, pre apostolul.* id. 129^v/30.

1.1.73. **APROÁPE** adv. (< lat. *ad-prope*) 1. (în construcția/loc. prep., cf. *DA*, **aproape de** sau **aproape la**) La o mică distanță în spațiu de ceva sau de cineva; în preajmă, în vecinătate. *Să face săborul ei unde-i aproape la-ntraturile Domionului.* dec. 233^v/9. *Mlulcle/nfilciia lui, unde-i aproape de Constantiane.* id. 241^f/21. *Și-l goniia pre drumul Comanelor. Și, sosând la satul..., găzduiră aproape, la o femeae, anume Taiani.* mai 139^v/19. ♦ (Însoțit de adverbe care precizează distanța) *Să dusă la alt metoh, aproape de-acolo.* oct. 63^f/32. *[Î]l dusără la ostrovul ce-l chiamă Levcada, că era acii aproape.* nov. 160^f/23. *Îl chemară nu aproape unde-va, ce la Trachiia.* febr. 65^v/15. *Să mergi la apa lordanului, la mânăstirea ce-i acolo aproape.* apr. 63^v/9-10. ♦ (construit cu prep. *de*, care poate lipsi) *Săpară un părâu de-aproape de-acolo.* sept. 8^v/23-24. ♦ L o c. a d v. **Pre aproape** = prin apropiere. *După apusul soarelui nu cutedza nime a treace pre aproape. Dară preste puțân s-au mântuit locul de dimoni.* mart. 20^f/2. **De aproape** = din apropiere. *Ivindu-să... un zmău mare de-aproape, din pustie.* nov. 99^v/24. *Ermioni... dza-ce la acel munte de-aproape.* mai 112^v/16.

2. (despre persoane) Cei apropiați, intimi, prieteni (în opoziție cu cei străini). *Să feace la tof, și pre-aproape, și pre departe, tuturor dorit.* nov. 100^f/8-9.

3. Cât pe ce, gata-gata, mai-mai. *O cerca domnul ei și apropiindu-o la o piatră, aproape era să o prindză.* sept. 22^f/6.

4. L o c. a d v. **Aproape de** = asemănător cu, la fel ca, aidoma cu; cam ca; ca și. *Într-aceastaș dzê, s/fâ/nlul mlulcinic Alexandru, aproape de svilnții apostoli.* ian. 12^f/16.

1.1.74. **APROPIÁ** vb. I. (< lat. *appropriare*) T r a n z. și r e f l. I. 1. R e f l. A se deplasa în spațiu (tot) mai aproape de ceva sau de cineva. *Veni să umoară cu mânule sale pre apostolul. Și deaca să apropie aproape, îmbla învârtindu-să...*

că orbisă. nov. 129^v/32. *Unde... veț audzi pre Arsenie, nu vă apropiiareț acolo.* mai 113^f/15. ◊ (Construit cu prep. *la*) *Vădzu acolo și pre magherul mănăstirii... și apropiindu-să la dânsul, îl întrebă.* sept. 14^v/13. *Sosând la ostrovul Hion, s-au apropiat la un munte.* mart. 50^f/19. ♦ A ajunge din urmă pe cineva. *Și-ndată stătu de mă apropiiau și mergea naintea mea și m-au dus 2 dzâle.* oct. 82^f/31. ♦ A se contura, a se zări, a se vedea în apropiere, nu departe; (spre direcția de deplasare a cuiva). *Mariia Magdalina și cei 70 otroci sânt în muntele ce să apropie, de să chiamă Hilion.* mai 112^v/14. ◊ (În context figurat) *Apropiindu-să dlumnlă/dzăescul dar la inema lui, l-au străluminat.* nov. 147^f/3-4. *Cu credință să te apropii, și cu frică mare, și cu pocăință adevărată, și cu știință curată la dlumnlă/dzăeștile taine și la sffînție te atinge.* apr. 73^v/34. ♦ **T r a n z.** A veni aproape de...; a ajunge pe cineva urmărindu-l, cu scopul de a-l prinde. *Și o cerca domnul ei, și apropiindu-o la o piatră,... era să o prindză.* sept. 22^f/15. *Vădzu un cerb și începu a-l lua în goană. Și apropiindu-l să-l agiungă, veade între coarne-i cinstita-i cruce.* id. 22^v/21. ♦ **I n t r a n z.** A veni aproape. *Dzăsără slugii să-i ducă la stăpânul casii. Și apropiind la întratul cătră sffâlnta raclă...* oct. 88^f/12.

2. **I n t r a n z.** A ajunge, a fi pe punctul de, a fi aproape de împlinirea unei acțiuni. *Să măhniia făcând voia rea, căce nu era cădzuț, și apropiindu-li-să de multe ori să cadză...* oct. 41^v/27.

3. **I n t r a n z.** A fi gata să..., a fi aproape să..., a fi cât pe ce... *Vădzu pre cei doi oameni ce-i blăstăma. Era naintea sa, la gura aceii prăpăști căscate, îngrozit și tremurând, și să scăpăta din picioare câte puțân, de apropiia să cadză în prăpaste.* oct. 41^v/18.

II. T r a n z. A duce, a aduce, a așeza, a pune mai aproape de ceva sau de cineva. *Giuru-te... ca să nu iai ceva de la mine, smeritul, parte de-a trupului mieu. Nice până la un păr. Nice să apropii de dâns îmbrăcământ de haină.* apr. 77^f/23. ◊ (În context figurat) *Au înduplecat pre mulț de-au apropiiatu-i la Dlohmnlul Hlristols.* mart. 37^f/26.

1.1.75. APUCĂ vb. I. (< lat. *aucupare*) **T r a n z.** și **r e f l. I. 1. T r a n z.** A lua, a înhăța, a înșfăca (cu mâna); **p. e x t.** a opri. *Stânga era înflată ca un stlăp. Goală și foarte răstinsă. Cu carea apuca pre cei osândiț de-i arunca într-acea prăpaste.* oct. 46^f/19. *Zosim vru să-i facă metanie. Și-l apucă sffâlnta de nu-l lăsă.* apr. 66^f/25. ◊ (La imperativ) *Apucă reapede puțânea apă din fântâna mea să o duci împăratului să bea, să să tămăduiască.* iun. 152^v/5.

2. **T r a n z.** A prinde, a lua cu forța (pe cineva, trăgându-l). *Apucând pre alt călugăraș, îl trasă în... besearică să-i arate sffâlnta icoană.* oct. 63^f/14. *Apucându-l sălbătăceaste, îl dusără la paliațul cel de sfat.* nov. 126^v/6.

3. **R e f l.** A se prinde (cu mâna), a se atârna, a se agăța de ceva. *Să apucă de veșmintele sffâlntlului Ioan... și pusă preste ochiu, în cap.* nov. 112^f/28. ◊ (Con-

struit cu prep. *pre*) *S-au frânt curabiia și s-au necat toț. Numai eu am rămas, o becsnică. M-am apucat pre o scândură ș-am scăpat.* nov. 152^f/36.

4. **R e f l. r e c i p r o c** (Uneori construit cu *la luptă*) A se lupta, a se înfrunta, a se bate. *Și apucându-să cu Lie, l-au lovit într-inemă.* oct. 89^v/13. *Nu să mai apucă sângur la luptă, ce strânsă pre toț șerpil vicleani cu sine și purceasă.* dec. 209^v/2-3.

II. 1. T r a n z. A pune stăpânire pe un lucru al altuia, a lua în stăpânire, a ocupa cu puterea sau cu de-a sila, a uzurpa; a cuceri. *Apucasă frâncii Țlalrigradul de-l țânea.* oct. 65^v/28. *Ea apucasă viia unii sârăce.* nov. 123^f/2. *Fiind eu viu, mi-au apucat scaunul mieu.* ian. 39^v/1. *Apucasă nește părț de Anatol.* apr. 99^f/2.

2. A elibera, a salva, a scăpa, a slobozi. *Am apucat ficioara din mânule voastre ceale păgâne.* apr. 73^f/14.

3. A lua din mâinile cuiva sau de sub stăpânirea cuiva. *Temându-să să nu i-l apuce de-a mână, învăță de-l dusără... în Maghedon.* nov. 136^v/29. *Acealea ce tu le pusăș de rușine și de ocară, Păstoriul cel Bun le-au apucat de la tine și le-au băgat la locul unde va să vie și Drosila.* mart. 49^v/3.

4. A răpi, a lua cu forța. *Să nu o lase Sfilnția Sa să o ia și să o apuce slujitorii cei domnești.* oct. 54^v/25. **Ex p r.** A **apuca** (pe cineva) **un dîmon** = a se îndrăci, a deveni îndrăcit. *L-au apucat pre ighemon un dîmon. Și cădzând la sflântul, l-au istealit.* mart. 15/9. A **apuca învățătură** (de la cineva) = a învăța, a fi educat, învățat (de cineva); a lua, a primi învățătură (de la cineva). *Apucând învățătură de la sflântul Nonon, eplisclolplull, și pocăindu-să... lepădă toate.* oct. 51^v/3.

III. 1. T r a n z. (Determinat de *cu giurământuri*) A lua pe cineva din scurt, a trage la răspundere, a interoga, a întreba sub jurământ. *Aflând pre Evfrosân în săbor, la besearică, l-au apucatu-l cu giurământuri să-i spuie unde au fost astă noapte.* sept. 14^v/28. *Pentr-aceaia te-am apucat cu giurământuri, pentru văditul măririlor lui Dlułmnlădzău.* id. 14^v/31.

2. A prinde să..., a începe să..., a se adresa. *Începui a-ntreba... și apucă de-m grăi.* apr. 75^f/26.

3. A opri, a întrerupe (pe cineva) dintr-un discurs (pentru a-l convinge să-și schimbe părerea; eventual, o locuțiune verbală) *Slujitorii lui, îndată apucându-i cuvântul, îi dzăsără: „Nu face aceasta, doamne!”* apr. 89^f/14.

IV. 1. R e f l. p a s. A primi sau a moșteni (ceva) prin tradiție. *De atunci s-au apucat de să țâne sărbătoare a svlîntei cruci.* sept. 18^f/15.

2. **T r a n z.** A avea timp, a avea când să facă ceva, a avea răgaz; a găsi momentul potrivit. *Deaca audzi, apucă vreamea și alergă după spăsătoriul, cursă la sflânta besearică, cade la pământ...* oct. 53^f/6.

3. **Ex p r.** A **apuca nainte (de...)** = a prinde să... *Au poruncit să-i aducă naintea sa. Dară Glafira au apucat nainte de s-au răpăosat.* apr. 99^f/17.

4. **T r a n z.** A recurge la... *Împăratul pusă grija cătră svlântă, ispitind în tot chipul să o-ntorcă la păgânăția lui. Și neputând cu siloghizme filosoficești, apucă cu dezmiardări.* nov. 166^v/19.

5. **R e f l.** A începe o nouă viață (o nouă meserie, o nouă ocupație) *Să apucă de viață călugărească.* oct. 93^f/31.

6. **E x p r.** **A apuca înaintea (cuiva)** = a trăi înaintea cuiva. *Svlântul acesta Moisi... apucată-au înaintea Domnului... 1485 de ai.* sept. 6^v/25.

V. 1. R e f l. A porni într-o direcție oarecare, a călători undeva. *Sămânându-ne cu numele Tatălui și a Fiului și a sfântului D/uh, ne-am apucat de cale.* oct. 79^f/8.

2. **T r a n z.** A o lua înaintea cuiva. *Dimitrie apucă nainte, de le ieși în tâmpi-nare, deschidzându-le ușa.* oct. 88^f/12. *Apucă nainte... și aștepta pre Climent.* ian. 27^f/22.

3. **E x p r.** **A apuca înainte** = a o lua unul înaintea celuilalt; a se întoarce. *Cunoscând că s-or svădi pentru trupul lui după mutarea cătră ceriu, făcând be-searici și racle, gătindu-să carii de carii să apuce înainte. Pentr-aceaia giură pre ucinicul său cel mai mare... să ascundză trupul lui departe.* nov. 100^f/11.

VI. 1. R e f l. (Uneori construit cu *cu giurământ*) A făgădui, a promite, a se prinde, a se lega (să îndeplinească o sarcină, un angajament etc.); a se angaja so-lemn să...; a-și asuma responsabilitatea. *Chinops s-apucă să i-l aducă viu.* sept. 31^f/2. *Va cădea la primejdea capului, precum s-au apucat.* febr. 58^v/15. *Împăratul au poruncit să să apuce Veniamin să nu mai aducă la mijloc învățatură ca aceaia.* mart. 61^v/37. *Dzâceam: „Fie-vă milă de mine și mă voi pocăi-mă”. Atunce dzâsă unul cătră altul: „Apuci-te să să pocăiască?” Și el dzâsă: „Apucu-mă”.* apr. 101^f/35.

2. **R e f l.** A jura. *De toate s-au apucat sluga că va face deplin porunca.* nov. 101^f/36. *Deci s-au apucat solul că doară s-a feri diaconul... de-aceaia.* mart. 62^f/2. *Făgădui că va face porunca, cu giurământ apucându-să.* iun. 155^f/6.

1.1.76. APÚNE vb. III. (< lat. *apponere*) **I n t r a n z.** (Despre aștri) A dispă-rea, a trece sub orizont; a asfinți, a scăpăta. *Soarele apuind... s-au rugat lui D/uh/ml/dzău.* sept. 2^f/2. *Să opri soarele din calea sa să nu apuie.* id. 2^f/4. ♦ (În context figurat) *Au răpăosat în 5 dzâle a lui ghenuarie cătră sară, apuindu-i soarele în mâna lui D/uh/ml/dzău.* ian. 5^v/19.

1.1.77. ARÁ vb. I. (< lat. *arare*) **T r a n z.** (În context figurat; atestarea nu este înregistrată în *DA* și nici în *TDRG*) A pregăti (pentru a oferi); a se îngriji (de...). *Gheorghie, trupul lăsându-ș în țară, Sufletească hrană creștinilor ară.* febr. 78^f/13.

1.1.78. ARÁMĂ s.f. (< lat. **aramen*, „prin asimilare din *aeramen*“, Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 16, II.1.1.1.) **1.** (La singular, folosit de Dosoftei mai ales ca epitet)

Cupru; din cupru. *Un uriaș foarte mare, legat cu 8 lanțuțe de aramă preste trup.* oct. 79^v/28. *În nontru, alt păreate de aramă.* id. 81^v/5. *Învăță să faci o topitoare mare și să bage cu dânsule aramă multă, să să meastece arama cu cenușea trupurilor sfilintelor, topindu-să și arama și iale. Și dintr-acea aramă să faci fundurile căldărilor feredelui celui mare de gloată.* mart. 49^v/14-16. *În bou de aramă și Pelaghiia arsă.* mai 107^v/31. *Învăță... de feaceră cămeașe de aramă cu gauri din patro părț să-l bage.* id. 118^v/37. ◊ (Peiorativ) *Dzânii ellinilor sânt numai leamne și pietri, aur și argint, aramă și her.* oct. 62^v/3. ◊ (În comparații) *Stătu nemișcat și necrefăt, țându-ș mâna zdravănă ca de aramă sau de fier.* nov. 131^v/2.

2. (La pl., în varianta arămii) a) Obiecte făcute din aramă; vase de aramă. *Mai apoi s-au mutat... la Halcopratie, la besearica unde să vând arămile.* apr. 83^v/17; b) (Cu sensul reieșind din context) „Spunești-mi aceasta. Doară s-au făcut vro farmăcă de la creștini.” *Iară ei dzâsară: „Ba, împărate. Ce arămile ce s-au făcut din moștiile canonicelor... o feaceră aceastea”. Deci învăță să faci alte arămii.* mart. 49^v/28-29.

1.1.79. ARĂTĂ vb. I. (< lat. *arrectare) T r a n z. și r e f l. I. 1. T r a n z. A expune ceva intenționat privirilor cuiva; a înfățișa vederii; a da la iveală, a lăsa să se vadă. *Vădzu minune preaslăvită. Ce i-au arătat mult milostivul să să umilească inema lui.* mai 141^v/10. *Sfârșitul drumului meu au sosât, precum Despuitoriul meu mi-au arătat.* nov. 155^v/27.

2. A da pe față, a dovedi pe cineva drept..., a descoperi (pe cineva) ca pe... *Îi arată ca pre nește cuconi pre aceia ce le părea a fi nalț și nemvinciș.* nov. 181^v/28.

3. A indica printr-un gest pe cineva sau ceva; a face semn spre ceva. *Veade pre sfilintul Dimitrie călare viind, cu sulița asupra-i, de departe, și-ncepu a arăta boiarilor și a dzăce: „Căutaș ia cum vine călare cel grec...”* oct. 88^v/24. *Deaca audzi pre dascalul că arată pre Ilisul Hristols cu deagetul și dzâșă: „Iaca mie-lușelul lui Dholmnlăldzău”, îl lăsă și urmă Dholmnlui Hristols.* nov. 176^v/12.

4. (Construit cu un complement în acuzativ) A da dovadă de...; a vădi; a dovedi; a demonstra. *Au arătat mare bărbăție la nevoințele pentru... credință.* oct. 64^v/28. *O pusă iarăș la podvig. Carea arată atâta nevoință, lacrimi, post și trudă.* id. 92^v/13. *Veș arăta înfălepciunea de la moșii voștri.* nov. 164^v/19. ◊ (Construit cu o propoziție circumstanțială de excepție) *Dară vederea aceștiia deșertăciuni, ce altă arată, fără numai că desăvârșit direptate oarece știrbă avură.* mai 132^v/8.

5. A avea efect; a dovedi. *Ș-au gustat că giudețul lui Dholmnlăldzău au arătat asupra-i mai multă facere decât focul cest trecătoriu.* dec. 202^v/16.

6. A se manifesta, a se exterioriza; a-și face cunoscute sentimentele (pentru cineva) prin vorbe, gesturi, atitudini. *Dholmnlăldzău... arată cătră dânsă socotință.*

nov. 168^f/1. *Vrând să-ș arate cătră împăratul priința. id. 168^f/33. Carele arătând asupra-i multe reale, căznindu-l cu foamea multe dzâle. apr. 100^f/10.*

7. A explica; a indica (se include și ideea de a învăța pe cineva). *Mearsă la acea cinstită roabă de o rugă să margă să-i arate chipul de besearică, cum să face besearica. Nu știia. Și mearsă roaba de-au arătat, șeruind chipul pre pământ. oct. 90^f/30-32. Zosima, audzând că grăiaște din carte, o-nirebă: „Știe carte? Și arătat-i-au cineva?” apr. 66^f/19.*

8. A părea, a semăna cu... *Deci tată-mieu arăta că-i Simon. Și aceasta o feace spurcatul cu vicleșug... Ca să piiae tată-mieu în locul lui. nov. 154^v/9.*

II. 1. R e f l. A se înfățișa (înaintea cuiva). *Mearsă în Țarigrad și s-au arătat la patriarhul Gheorghie. nov. 148^f/4.*

2. A apărea în mod miraculos, a se ivi pe neașteptate. *Acesta marele nostru de spăsenie socotitoriu și folosătoriu,..., la mulț ivindu-să, s-au arătat. Arătat-s-au lui Avraam și lui Lot la răsăpitura și prăpăditura sodomilor. nov. 113^f/3-4.*

3. A se da pe față; a-și da la iveală o însușire sau o calitate; (construit cu un element predicativ suplimentar) a se dovedi, a se vădi. *Trăgând cătră sine cu bine, până a nu-ș arăta păgânășia, pre toș eplilscolpii. mart. 45^f/13. Să arătă ascultători. dec. 229^v/1.*

4. E x p r. i m p e r s. A i se arăta = a se părea (că vede). *Acestea grăind, spunea că i s-au arătat de vădzu că să de pripă cutremură casa unde sta și despiciându-să... oct. 47^v/7. Nici la sfilntelle nu începea taine a sluji deaca nu i să vrea arăta videnie întâi, la-nceputul mlolliltvelor. mai 133^v/7 (?).*

1.1.80. **ÂRDE** vb. III. (< lat. *ardere*) 1. I n t r a n z. A fi aprins (focul). *Supt căldare foc mult ardea, păzându-l cu leamnele. nov. 142^f/22.*

2. I n t r a n z. Exprimă acțiunea distrugătoare a focului. *Pomina înfocării s-au tãmplat prin păcatele noastre și au ars Țarigradul cu foarte mare înfocare... Ș-au ars mai multă parte decât au rămas. sept. 1^v/9-10. ♦ (Subiectul este focul) A distruge prin foc, a mistui, a preface în cenușă; p. e x t. a nimici, a face să dispară; a omorî. *Învăță să-l bată... și să ardă svlilntele icoane în capul lui, ce i s-au aflat. oct. 59^f/31. S-au aplecat bobotaia în afară asupra oamenilor vârtucioș și i-au ars, de i-au făcut zgură. nov. 130^f/23. Eu, împărate,..., mă tem să nu cumva cadză foc din ceriu să mă ardă și să mă mistuiască. mart. 46^f/5. ♦ (În context figurat) *Acela foc să va aprinde în pântecetele vostru cel de iad nesășaios, foc veacinic, foc de muncă veacinică, de s-a arde toată rămășița voastră. mai 145^f/23. Pentr-aceaia focul vostru va arde-vă și urgiia voastră vă va mânca. id. 145^f/34. ♦ I n t r a n z. Cărară vrascuri și tearșuri uscate pregiur besearică, să dea foc, să ardă creștinii. dec. 242^f/22. De viu ardu în foc pentru sfilnta maică lui Dnulm-năldzău, Mariia. iun. 150^v/6. ♦ (În context figurat) *De-a vedea că te-ndoiești, va răsuci inema ta, să nu eș de la voia lui, ce ca să te bage în focul nestâns, să ard****

cu dânsul în veaci. mart. 2^f/25. ♦ T r a n z. (Subiectul este omul) A omorî; a curma viața (cuiva) prin aruncare în foc sau prin incendierea clădirii în care se află. *Îngrozând că-i vor da foc casii de l-or arde cu totul.* sept. 29^f/6. *Aprinsă o focare mare și-i aruncă pre tof de-i arsă.* oct. 84^f/7. ♦ (În context figurat) A incendia, a șterge de pe suprafața pământului. *Această seacere mânia lui Dlumnlăldzău iaste, să sloboade din mâna Dloimnlului asupra acelora ce să giură cu strâmbul, să le ardă casele lor.* mart. 30^f/29.

3. T r a n z. A încinge, a încălzi tare, a face să dogorească, a înfierbânta. *Simplicie învăță de arsără un cuptoriu și aruncară în nontrul cuptorului pre...* sept. 21^f/1. *Învăță... să aprindă un cuptoriu să ardă 7 dzâle.* febr. 86^f/19.

4. R e f l. A se încălzi, a se înnegri, a se pârli la soare. *Căută din fereastră de-l vădzu pre acest cinstit și bun om ardându-să în soare și împulbărat.* nov. 102^f/2.

5. T r a n z. (fact.) A suferi sau a face să sufere o durere vie, o arsură, la atingerea cu focul sau cu un obiect foarte fierbinte. *O spândzură și o arsă, frigându-i pânțele multe ceasuri.* sept. 20^f/24. *Uncropul herbea aruncând unde, iară slsâlnta nice leac nu să ardea.* nov. 142^f/23. *Îi arsără urechile cu jigale de her înfocate.* ian. 3^f/24. ♦ I n t r a n z. A fi cuprins de foc, a suferi acțiunea mistuitoare a focului. *Așea, ardându-i palma și topindu-să, s-au spart, rumpându-să vinele.* nov. 131^f/2. *Aflară moștiile lor întregi și nebetejite, că nice părul nu le-au betejit să ardă.* id. 166^f/12. ♦ (În context figurat) *A ce arsăș inema mea cu jeale ca aceasta?* mart. 43^f/37. *Cumu-ț voi povesti, avvo Zosima, focul ce-mi ardea inema pentru curvie?* apr. 66^f/4. *Să pare că-ț scăpa de foc nestâns a iadului și elu-i ascuns în pânțele vostru, cu care ardeț voi inemile asuprișilor.* mai 145^f/33.

6. I n t r a n z. A fi cuprins de un sentiment profund, puternic (de dor, de iubire, de nerăbdare etc.; în contexte figurate); p. e x t. a fi chinuit de (sete). *Ardând de dragostea ce avea cătră Dumnădzău.* nov. 114^f/10. *Slulflleltul mieu ardea în grijea besearicii.* nov. 158^f/1. *Ardând cu inema la Dlumnlăldzău.* dec. 247^f/14. *Odănoară, de seate ardând, cu sămnatul crucii în văzduh, amara și nebăuta mare în dulceață o premeni.* febr. 76^f/27. *Cu caldă și mare nevoieșă ardând, să siliia a să osteni pentru a cununelor dobândă.* id. 80^f/6.

1.1.81. **ÁRE, ari(le)**, s.f. (< lat. *area, -um*) Arie. *Cum grăul nu-l bagă în jitnișe până nu-l curățâsc cu-mblăcie într-are, de-l osăbâsc de la pleavă, așea și slulflleltul mieu nu poate intra în slava fericinței.* febr. 55^f/10. *Aflând lângă arile satului o cășcioară pustie, petrecu într-însă.* id. 81^f/16. *Atâta-l arsără, cât... oa-sele să feace ca și pravul cel dintr-are.* mart. 33^f/9. Cuvântul, în această variantă, este atestat în DA numai în scrierile lui Dosoftei (v. și N.A. Ursu, *Glosar la PsV, Lit.*). Varianta este întâlnită și astăzi în anumite regiuni din Bihor (cf. Pompiliu, *Bih.* 1004).

1.1.82. AREĂTE s.m. (< „lat. *aries, arietem*“, Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 85, IV.1.1.2.) Este un cuvânt specific limbii române literare vechi, cu circulație în Moldova și Transilvania (cf. *DLRLV*); astăzi, se întâlnește în Banat, dar și în Oltenia și în Transilvania, în părțile învecinate cu aceasta (cf. *DA*). Primele atestări înregistrate în *DA* sunt din scrierile lui Dosoftei (*PsV, Parimiile*), apoi din Canteмир, IST., *BIBLIA* 1688 (v. și N.A. Ursu, *Glosar la PsV, Arvinte, loc. cit.*). Sensul cuvântului este cel de berbec (de reproducere). *O ucisără cu un corn de areate*. mai 136¹/34.

1.1.83. ARGÎNT, arginți s.n. (< lat. *argentum*) **1.** Metal prețios de culoare albă-cenușie strălucitoare (apare și ca epitet). *Satan feace meștersug de s-au aprins besearica sffâlnitului... și ardea ca argintul* [icoana (de argint)] *sffâlnitului de să topiia*. oct. 87¹/21. *Ușile de argint*. sept. 11¹/3, nov. 135¹/28. *Hainele... aceale scumpe, de argint și de aur*. ian. 29¹/4. *Raclă de argint*. mart. 44¹/7. ◊ (În context figurat) *Idolii păgănilor sânt argint mut și aur, făcuț de om*. ian. 21¹/3.

2. (La pl.) Bani (de argint); p. e x t. plată. *Minuni-făcători fără arginț, Cozma și Damian*. mai 110¹/29. Acest sens este înregistrat în *DA* și în *PsV*. El face obiectul comentariului lingvistului V. Arvinte, care îl atestă și în paginile *Bibliei* (v. Arvinte, *ST.LLV.*, p. 36, IV.2.2.5.). Autorul îl consideră „arhaic și popular“.

3. P. e x t. Avere, avuție. *Dfulmnlădzău... nu l-au lăsat să-ș imple lăcomiia argintului*. febr. 57¹/5.

1.1.84. ARÎNĂ s.f. (< lat. *arēna*). În *TDRG*, prima atestare a acestui cuvânt este înregistrată în scrierile lui Dosoftei, dar, în *DA*, substantivul în discuție apare în *CV, PS*, apoi la Dosoftei. Acest termen este un element propriu limbii române vechi (v. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 85, IV.1.1.3., *ST.L.EX.*, p. 29, IV.1.1.1.), care avea circulație în Moldova (cf. *DLRLV*). Astăzi, cuvântul se mai întâlnește în centrul și în nordul Transilvaniei, fără Maramureș, și în unele regiuni din Moldova (v. I. Gheție, *BD*, p. 179). Se definește prin sinonimul său, de origine bulgară, „nisip“ (v. și Lacea, *Untersuchung*, N.A. Ursu, *Glosar la PsV*). La Dosoftei, în *VS*, intră și în comparații. *Îl băgară într-un sac plin de arină*. mart. 39¹/12. *Un sac plin de arină i-au încărcat*. mai 109¹/17. *Mulțame de cuconi. Ca arina mării de mulț*. oct. 46¹/35. *Nime n-ar putea lua sama ca și arina mării să le numere*. dec. 216¹/30.

1.1.85. ÁRIPĂ s.f. (< lat. *alapa*). În cazul acestui cuvânt este interesantă notarea accentului pe silaba inițială. Este un tip neobișnuit de accentuare pentru limba literară din aria nordică a țării, mai precis pentru moldoveni (cf. și *DA*), acesta fiind specific (cf. cercetările lui Weigand, I. Gheție, *BD*, p. 94) Banatului, Transilvaniei și Munteniei. (Numai la pl.) Organ al păsărilor, al unor insecte și al unor mamifere care servește la zbor; p. e x t. înzestrare a îngerilor. *I s-au arătat un chip de vultur cu áripile de aur*. nov. 125¹/19. *Cei cu șase áripi serafimi*. mart.

46^v/23. *Că păsărilor drept aceea li s-au dat áripile, să scape de mreșile și lașele vânătorilor.* apr. 70^v/31. ◊ F i g. (în sintagma) **Aripile grijinței** = ocrotire, protecție. *Nedejdiuesc că darul lui Dlu/mnlă/dzău va acoperi și pre voi cu áripile grijinței Sale, să biruiț toate nevoile.* nov. 158^v/34.

1.1.86. ÁRMĂ s.f. (< lat. *arma*) **1.** Obiect, unealtă etc. care servește la atac sau la apărare. *Pre acesta mearsă să-l prindză slujitorii idolilor, iară sfâlntul, în loc de armă, scoasă herul plugului.* nov. 111^v/9. ◊ (În context figurat) *Sărutându-o cu dlulmnlă/dzăiască frică la partea de gios, acea cinstită și dlulmnlă/dzăiască armă.* dec. 239^v/11.

2. (În sintagma) **Mai marele armelor** = șeful, conducătorul unei armate; căpetenie de oști. *Ș-au venit cu alalț ș-acesta, anume mai marele armelor, maghis-trian, și nepotu-său.* dec. 247^v/5 (este posibil să fie o traducere a polonezului *hetman*, chiar dacă și împrumutul, *hatman*, apare în textul VS).

1.1.87. ARMĂTŪRĂ s.f. (< lat. *armatura*; poate și prin „filiație polonă“, DA) Totalitatea armelor unui soldat. *După ce să-mbrăcară cu platoșile în toată armătura și darul ce luară de sus a sfâlntului... Duh..., să gâta spre calea evlan/ghellii.* nov. 179^v/7.

1.1.88. ARSŪRĂ s.f. (< lat. *arsura*; în TDRG este dat ca etimon *ars*, participiul verbului *a arde*) **1.** (La pl.) Faptul de a arde (pielea cuiva) cu foc, provocând(u-i) leziuni grave (în VS este doar unul dintre modurile barbare în care sunt torturați sfinții). *Durori de arsură.* sept. 20^v/27. *Golită, o fripsără cu arsuri.* oct. 61^v/23. *Adevăsătă fiindu-i carnea de arsurile focurilor, stând tare în credința Dlu/mnului Hristo/s, l-aruncară în mare.* apr. 69^v/16.

2. Rană, leziune provocată de foc (sensul nu este atestat, în DA și TDRG, în scrierile lui Dosoftei). *Preste arsură o sărară.* dec. 161^v/28.

3. (La sg.) Incendiu (nici pentru acest sens nu există atestări din Dosoftei în DA) *Dzidi... besearica... carea o a izbăvîț și de arsura cea mare. Că încungiu-rându-o focul... ian.* 10^v/16.

1.1.89. ARUNCĂ vb. I. (< lat. *eruncare*; în DA: *averruncare*) **1.** T r a n z. A azvârli (ceva), a face (ca ceva) să ajungă într-un alt loc (printr-o mișcare violentă). *Aruncară pietri asupra sfâlntului.* oct. 29^v/16. *Aruncându-i rasa de o-mbră-că, mearsă de-i feace metanie.* apr. 64^v/6.

2. L o c. v b. A **arunca sorț** = a trage la sorți. *Aruncând sorț sfilnții apostoli cui unde-i va cădea să margă să strige sfâlnta evlan/ghellie.* sept. 28^v/2.

3. T r a n z. A trânti, a culca, a trimite, a doborî (pe cineva) la pământ; a face să cadă. *Aruncându-l la pământ.* nov. 143^v/25. *Aruncând și trântind gios pre vicleanul boinic și luptătoriu.* ian. 3^v/10.

4. T r a n z. A da afară, a scoate, a azvârli (ceva din sine). *Uncropul herbea aruncând unde, iar sfâlnta nice leac nu să ardea.* nov. 142^v/22.

5. T r a n z. A împinge (pe cineva) în... *Apuca pre cei osândiți de-i arunca într-acea prăpaste căscată. Și acei osândiți, aruncându-i în prăpaste, striga: „Vai, vai!”* oct. 46^f/21. ◊ L o c. v b. A arunca (pe cineva) în (sau la) temniță = a închide, a întemnița. *L-au aruncat în temniță.* sept. 36^f/31. *I-au aruncat la temniță.* apr. 103^f/23.

6. A smuci, a trage, a smulge. *I-au băgat în temniță aruncându-i și trăgându-i.* sept. 23^f/12.

1.1.90. ASĂMĂNĂ vb. I. (< lat. *assimilo*, -*āre*) T r a n z. și r e f l. I. T r a n z. (Complementul indică terenuri cu diferențe de nivel) A nivela, a netezi; a aduce la același nivel. *Căzură dealurile îmbe preste șearpe, de vindecară tăul și îl asămănară, de să feace șes.* dec. 210^f/3. *Aruncă pre slfâlnțlull... într-adâncă căscătură de pământ, legat. Și asămăună groapa cu brazdă și deasupra-ș pusă scaunul preste vindecătura prăpăștii.* id. 219^f/30.

2. R e f l. A se face asemenea (cu...), a deveni, a ajunge, a fi asemenea..., a fi ca..., a semăna cu... *Împărăția ceriului să asămeneadză cu dzeace feate.* sept. 14^f/6. ◊ (Construit cu dativul) *Hie-ț milă de o păcătoasă, părinte preacuvioase, asămănându-te Stăpânului tău.* oct. 53^f/10. *Mă voiu asămăna Ție.* id. 88^f/30. *Te asemeneadză lui Stefan.* mart. 46^v/33.

3. R e f l. A se compara, a se egala (cu), a se asimila (cuiva). *Acea dinceput crescută păgânătate cu carea nu să cade să să asamene creștinii.* apr. 82^f/8.

1.1.91. ASĂMĂNĂRE s.f. (considerat de majoritatea dicționarilor ca abstract verbal de la *asămăna*; în *ST.L.EX.*, p. 12, I.3.10.2., V. Arvinte dă ca etimon latinul *assimilo*, -*are*; trebuie făcută precizarea că în *DA* nu sunt înregistrate atestări din *VS*) 1. Faptul de a se asemăna (2); similitudine, analogie, corespondență. *Asămănarea sau cuviința.* oct. 59^v/notă marginală. *Împărate, să trăiești în mulț ai. Cu carea să cade bună priință și vreadnică închinăciune închinăm împărățiai tale. Pentru asămănarea credinței noastre.* dec. 193^v/35.

2. Chip, figură identică, leită cu a altcuiva. *Eu sânt țarină și tină. Și m-au plăzmuț Dlumnlăldzău în formă ca aceasta. Și m-au cinstit cu închipuirea sa și cu asămănarea.* nov. 164^f/29.

1.1.92. ASĂN s.m. V. a s â n.

1.1.93. ASEĂMENE(A) adj. invar. și adv. (< lat. *assimile*) I. 1. Adj. (Construit cu prep. *de*, *cu* sau cu dativul) Asemănător, deopotrivă; la fel (cu); care seamănă (cu). *Mare mlucinița și aseamene cu apostolii, Thecla.* sept. 26^f/32. *O adevereadză marele dascal și aseamene apostolilor Limba de Aur, Ioan.* id. 32^v/30. *Ruga Dlumnlăldzău să știe cu cine-i aseamene de ceia ce-au slujit lui Dlumnlăldzău. Și audzî că iaste de-aseamene în împărăția lui Dlumnlăldzău lui Cornilie Mimon, carele lăcuia în Damasc.* dec. 189^v/1-2. *Poveastea ceii de-aseamene cu îngerii în femei, Mariei Eghipteanței.* mart. 28^f/7.

2. De acest fel; de această natură; ca acesta; analog, similar. *Așijdere să văd și alte de-aseamene de ocara dlulmnlăldzăilor voștri.* nov. 165^v/6. *De-aseamenea dar Hristols lui Achepsima și lui Isidor prin focul ce le-au dat stima.* dec. 201^v/25.

3. Așa, atât de..., una ca asta. *Dlulmnu mieu, Totputearnicul vraci, carele are de-aseamenea puteare cu vrearea.* dec. 19^v/22.

II. 1. Adv. Tot așa, tot astfel, în același mod, așijderea, la fel. *Au scris și pre svlântulul în cuconii lor, osăbind și lui parte din tot, de-aseamenea cu ficiorii.* În cartea cea de limbă de moarte. dec. 227^v/33.

2. (Asemănarea se indică prin prep. cu sau printr-un dativ) Deopotrivă, ca și, tot ca, la fel ca. *Carea făcând de-aseamenea nevoințelor maicii ceii shulfllestești... să dusă cătră Hristols.* nov. 114^v/25. *Arzându-i coastele, l-au închis în temniță. Pentru să pață de-aseamenea cu de-mpreună nevoitorul său.* id. 135^v/18.

1.1.94. ASCULTĂ vb. I. [lat. *ascultare* (= *auscultare*)] 1. T r a n z. (La imperativ; prin adresare directă se cere atenție deplină din partea persoanei căreia îi vorbește cineva) *Dzăsă svlântulul Ioan: „Ascultă, dimon spurcat! Iacă-ț poruncește apostolul... să nu te miști“.* sept. 30^v/34.

2. T r a n z. A fi atent la vorbele cuiva. *O, oameni orbi și prelestiț, ascultaț calea dreptățai.* sept. 30^v/11.

3. I n t r a n z. (Construit cu dativul) A lua în seamă, a lua aminte; a împlini o rugăminte, o dorință. *Tu, frate, nu vrei să-mi ascuț. Iară Dlulmnlăldzău mi-au ascultat ruga.* mart. 36^v/2. *M-am rugat de trei ori cătră părintele mieu... dară nu mi-au ascultat.* mai 141^v/4.

4. T r a n z. A urma sfatul sau îndemnul (cuiva). *Să-nduplecară supt învățatura lui și ascultară de să botedzară.* nov. 138^v/12. *Mai bine ascultă-ne, giudețule vicleane, și cadz cu tot shulflfeltul tău la adevăratul Dlulmnlăldzăul nostru.* ian. 21^v/35.

5. T r a n z. și i n t r a n z. A se supune, a se conforma, a da urmare (unei porunci, unui ordin). *„Dară a ce-l ascultaț?“ Și dzăsă dimonul: „Toată putearea Satanei lăcuiaste-ntr-însul și au făcut ceată cu toț mai marii și eu cu dânsul, și el cu noi. Că el ne-ascultă și noi l-ascultăm.* sept. 30^v/30-32. *De te vei pleca să faci cum te voi ruga, ț voi face mult bine și mănăstirii tale. Iară de nu mi-i asculta, te voi spândzura“.* mart. 29^v/2. De precizat că în DA sunt înregistrate exemple numai din PsV.

1.1.95. ASCUNDE vb. III. T r a n z. și r e f l. (lat. *abscondere*) 1. T r a n z. A face (ca cineva sau ceva) să nu fie văzut de alții; a sustrage vederii sau căutărilor. *Răspunsă că nu-l știe unde-i, săvai că el îl ascunsease.* dec. 233^v/7. ◇ P. e x t. A îngropa (pe cineva), astfel încât să nu poată fi descoperit. *Să ascundză trupul lui departe de la colibă, să nu fie price.* nov. 100^v/14. ◇ (Prin de cătră –

după gr. *ἀπό*, cf. *TDRG*, se indică ființa sau lucrul de la care vine primejdia sau amenințarea) *Vrând să tăinuiască și să ascundă nu numai de cătră vrăjmaș, ci și de cătră puterile ceriului...*, spusă taina numai unuia din sființii îngeri. mart. 52^v/9. ♦ A tăinui, a face să nu fie cunoscut, știut sau înțeles de alții; a disimula, a acoperi, a masca. *Pentru să poată ascunde, să nu î priceapă că-i femeaie, priimi acea năpaste.* sept. 14^v/20. *Ascunde taina mea, Varvaro!* oct. 69^v/34. *Spune-mi, nu ascunde nemică.* apr. 64^v/3.

2. **R e f l.** A se sustrage vederii sau căutăturilor (cuiva). *Îl sfătuiră să să dea în laturi, să s-ascundă.* sept. 9^v/18. *Clevetit fiind la ighemonul, s-au ascuns pre sine.* ian. 7^v/18. ♦ (Construit cu prep. *de cătră*) A scăpa din vedere. *Sta în gânduri diaconul de cugeta cândai va fi înger acesta ce să veade om. Și nice aceasta nu s-au ascuns de cătră acel sfiânt om.* sept. 11^v/16. ♦ (Construit cu prep. *pentru*, indică motivul acțiunii) *Aceștea... să ascundea* („tăinuia“ – sinonim marginal) *pentru frica tiranilor.* dec. 214^v/16. (În context figurat) *De vreamă că bunățăfale nu să pot ascunde, stăi tu patriarh în Râm.* febr. 77^v/25.

3. **R e f l.** (Despre aștri) A apune. *Luceafărul ascundzându-să, nu giunghiară pre Theodul.* ian. 13^v/33. Acest ultim sens (cuvântul este folosit în context cu valoare stilistică) nu este înregistrat în dicționarele cercetate.

1.1.96. ASCUȚÍ, ASCUȚÍ vb. IV. (probabil din lat. *excotire < *cos, cotis* „gresie“, cf. *DA, TDRG*; din *cotem* „cute“, cf. Ciorănescu, *DER, Șăineanu, DU*) **T r a n z.** și **r e f l.** 1. **T r a n z.** A face vârful tăios unui obiect, prin cioplire. *Ascuțit trestii și le bătu preste tot trupul lui.* sept. 37^v/20.

2. (În context figurat) **T r a n z.** (Construit cu prep. *la*) A îndemna (spre); a determina pe cineva să-și canalizeze toate forțele într-o singură direcție, pentru atingerea unui singur scop. *Că multe sânt măestriile diavolului, cu carile vânează oamenii... Pre alfai la mândrie ascut și la scumpeate învață.* apr. 71^v/3.

3. **R e f l.** A se pregăti, a sta gata (să riposteze sau să argumenteze); a nu renunța la un punct de vedere; a se îndârji. *Sfiântul nemică domolindu-să, ce încă mai tare ascuțându-să, răsă de nebuniia ighemonului și batjocuri ticăștiia idolilor.* mart. 16/15. ♦ **E x p r.** **A-și ascuți dinții (asupra cuiva)** = a se pregăti să atace (pe cineva). *Deaca audzi aceasta, antipatul să feace în tot fealiul de mânia și-ș ascuția dinții asupra sfiântului ca leul.* nov. 183^v/12.

4. **R e f l.** A se amplifica, a crește, a se intensifica (dorința de a realiza ceva); a prinde (mai multă) inimă pentru a-și îndeplini (cineva) visul; a-și întări inima (sau forțele). *Mai vartos s-au ascuțat și s-au într-aripat cătră podvigurile nevoinței.* apr. 79^v/22.

1.1.97. ASEMENÁ v. a s ă m ă n a (2). *Nu dzăce așea, ce te asemenează lui Ștefan și lui Iacov... Pentru ceia ce-ș fac rău te roagă.* mart. 46^v/33.

1.1.98. ASÍN (fem. *asână*, pl. *asâni*, dar și *asini*) (< lat. *asinus*) Măgar (domestic sau sălbatic) *Odânăoară iarăș mearsă în pădure a leamne cu asânuł. sept. 26^v/31. Dobândind ca și Saul ce-ș pierdusă asinii... oct. 68^f/33. Mă tălni asână sălbatică păscând. id. 82^f/29. Făcea slujba asânului. mart. 17/11.*

1.1.99. ÁSPRU adj. și adv. (< lat. *asper*) **I.1.** Adj. (Despre obiecte) Care nu este neted; cu suprafața zgrunțuroasă, ce dă (la pipăit) o senzație neplăcută. *Cămeașea îi era tearfă aspră. ian. 12^v/9.*

2. (Despre anumite locuri, regiuni) Care este greu, dificil, anevoios de străbătut. *Într-acea aspră pădure își feace fericitul trup ca festul broaștei de mușcăturile țânțarilor ce era în pădure. ian. 4^f/20. Fu legat la cai și fu gonit în vreme de iarnă preste locuri greale și aspre. febr. 49^v/24.*

3. (Despre oameni) Care este lipsit de indulgență, sever, neînduplecat, necruțator, crud, neîndurător, nemilos, neomenos, rău. *Starețul fiind aspru, nu s-au înduplecat nemică spre milă. dec. 196^v/9. Un om aspru și fără omenie, anume Dio ghen. mart. 10/11. ♦ (Construit cu prep. *asupra*) Care este înverșunat, pornit (împotriva cuiva), drastic (cu cineva); de neîmpăcat, de nestăpănit, de neîmblânzit. *Adusără pre Neon iarăș într-aceaia hire ca și dintăi, aspru asupra păgânului. oct. 95^v/9.**

4. (Despre modul în care cineva își duce existența) Care este plin de privațiuni; anevoios, greu, auster. *Cu aspră petreacere. nov. 110^v/14, cf. dec. 226^v/27, ian. 18^v/12, mai 108^v/13. Petrecaniia cea aspră. mai 113^f/9. Petrecând viață aspră. id. 140^v/2. ♦ (În context figurat) *Petrecea cu totul înpănat cătră Dlułmnlăldzău. Ascujată și aspră cale călcând. oct. 65^f/25.**

II. L o c. a d v. Cu **aspru** = cu muștrări; cu certare. *Fură trimiș... de la patriarhul Ierusalimului la-mpăratul Theofil iconoborețul cu aspru; carii, stând naintea lui de față, îl înfruntară ca pre un luptătoriu înpotriva lui Dlułmnlăldzău. oct. 60^f/31.*

1.1.100. ÁSTĂDZ adv. (< lat. *ista die* sau din *astă* + *zi*) **1.** În ziua de față, în ziua în curs, azi. *Vei vedea două cununi frumoase de flori ce ne-au adus astădz din rai. nov. 140^f/22. ♦ (Cu funcție adjectivală, precedat de prep. *de*) *Trei sânt părechile a svliñților bezsrebrănici, pre numele acesta și pre acesta meștersug... A treii sânt aceștea de astădz. oct. 70^v/12. ♦ (În corelație cu *măine*) a) când..., când... *Astădz mănea într-un loc, măine aiurea. ian. 32^v/17; b) (posibilă loc. adv.) *Zi după zi, zi de zi; zilnic; mereu, în permanentă. Era măhnit și astădz și măine. nov. 120^v/17. ♦ L o c. a d v. *De astădz de măine* = de pe o zi pe alta; de azi pe măine. *Să nu mutăm vremea pocăinții zăbăvindu-ne în păcate de astădz de măine. Că nu știm până măine agiunge-vom? apr. 67^v/10.*****

2. În prezent, în zilele noastre, în contemporaneitate. *Acolo i să strânge săbo- rul svliñțiii sale astădz. dec. 205^f/11. ♦ (Deseori precedat de prep. *până*; arată că*

o acțiune sau un proces început(ă) cu mult înainte nu și-a încetat nici până în prezent desfășurarea) *Iaste de trăiaște fântâna până astădz întru slava Dlohnului nostru Ilisuls Hristols și pomană sfilntei.* sept. 5^v/31. *I-au svințitu-i casa besea-rică denaintea ei, carea iaste până astădz în Râm și o fân la multă cinste toț.* nov. 142^v/6.

1.1.101. ASTRUCĂ, ASTROCĂ vb. I. T r a n z. și r e f l. p a s. [*<* lat. *astruicare (= *astruere*) cu sensul lui *obstruere*, cf. DA] **1.** T r a n z. A înmormânta, a îngropa (cu determinări care indică locul: *în pământ*, sau obiectul: *în secrîi*) *Să adunară... să astroce sfilntele ei moștii.* oct. 54^v/9, cf. mai 113^v/28. *Îl astlucară în pământ.* oct. 86^v/15. *Astrucându-l în secrîi.* dec. 241^v/18. *O astrucară într-un secrîi de marmure.* febr. 57^v/19. ◊ R e f l. p a s. *Adormiră și ei... și să astrucară lângă svlântulul.* dec. 246^v/31. *S-au astrucat... în câmp.* ian. 3^v/5.

1.1.102. ASTUPĂ vb. I. T r a n z. (*<* lat. *asstuppare) Trebuie menționat că în DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoței și că acest cuvânt, în VS, apare numai în expresii. **1.** A(-și) *astupa urechile* = a nu voi să audă sau să cunoască ceva. *4 dzâle audzând șueratul zmeilor, ne-am astupat urechile, că nu puteam răbada șueretele lor.* oct. 79^v/27. *Ca o aspidă astupându-ș urechile, n-au vrut să-nțâleagă.* mart. 26^v/15.

2. A *astupa gura* (cuiva) = a face (pe cineva) să tacă, să nu mai clevetească; p. e x t. a închide gura (cuiva); a amuți (pe cineva); a reduce la tăcere. *Au astupat gurile și le-au făcut mute acelora ce să sâmețăsă cu filosofia lor.* dec. 213^v/6. *Au priimit și obrezaniia legii. Pentru să astupe și gurile ereticilor.* ian. 1^v/14. *Astupa gurile pricatorilor.* mart. 17/32. ◊ R e f l. p a s. *Să să astupe gura ereticilor.* dec. 238^v/14. *De s-ar astupa aceaia gură carea grăiaște hulenii spre Dlohnul meu Hristols.* dec. 245^v/15.

1.1.103. ASUDĂ vb. I. (*<* lat. *assudare*) **1.** I n t r a n z. A transpira, a năduși. *Mâncaiu pușântea și am asudat cum aș nota într-apă și fără de grijă fu sluflieltul meu și mă feci ca nice dănăoară ostenit.* apr. 74^v/16.

2. R e f l. (în context figurat) *Spun că ceale șapte săptămâni de păreasemi a sfilntulului post, numai 15 somochine uscate mânca. Cu aceastea sudori asudându-să, în noîdzăci de ai viețuînd, au și mai bine.* febr. 69^v/11. De precizat că în TDRG este înregistrat, ca primă atestare pentru sensul 1., un citat din Eminescu, iar pentru sensul al doilea, un citat din Ureche. În DA, pentru sensul 1. este citat Clain, iar pentru sensul 2., I. Văcărescu.

1.1.104. ASÚPRA și **ASÚPRĂ** prep. și adv. (*<* lat. *ad-supra*) **1.** Prep. Pe, peste; deasupra. *Îl adusă racla mlulcinicului. Și spusă... că cu dânsa au tămăduit în Persida pre un îndrăcit, puindu-o asupra lui.* ian. 33^v/10.

2. Prep. (Cu *de* partitiv) L o c. p r e p. **De deasupra** = de pe. *Descărcând de deasupra-ș aceea multă avuție, mearsă la Alexandria.* dec. 246^v/18.

3. E x p r. **A fi** (ceva) **asupra** (cuiva) = a purta răspunderea (pentru ceva); a (se) muta responsabilitatea (la, către altcineva). *Dă-m graū să hrănesc oamenii aceștea și datoriia-ț va fi asupra mea.* mai 126^v/7.

4. E x p r. **A avea asupra** = a putea numi ca al său; a avea la activ. *Având asupra sa și boerie de eparh.* oct. 86^v/32. *Eu sânt un om păcătos. Și n-am asupra nice un lucru bun.* nov. 133^v/18.

5. Prep. (După verbe care exprimă o domnie, o stăpânire etc., indică persoana sau obiectul asupra căruia se întinde puterea, stăpânirea etc.) *Peste. Împăratul... îi deade puteare asupra a tot creștinul.* sept. 35^v/25.

6. Prep. (După verbe care indică o năvală, o năpustire, o lovire) *Spre, pe, peste. Năroadele să porniră asupra sfântului Ioan.* sept. 31^v/13. *Când fu demineață, slobodzâră asupra-le multe fealiuri de gadine cumplite.* nov. 138^f/20. *Năvăli asupra-i un varvar.* ian. 23^f/35.

7. Prep. (Mișcarea înspre cineva sau ceva, asupra cuiva sau a ceva se face cu intenție dușmănoasă) *Împotriva, contra. Biriure asupra de vrăjmaș.* sept. 5/30. *Eu i-am învitat pre toș pre-aceștea asupra voastră.* sept. 29^v/18. ◊ (În context figurat) *Amară frântura și necătura holburilor ce-au venit asupra besearicii, o știu aceasta și eu.* ian. 39^v/10. ◊ E x p r. **A se scula asupra** (cuiva) = a ataca (pe cineva) pe neașteptate. *Să sculă noaptea asupra oaspelui și-l ucisă.* nov. 117^v/1. *Să sculară asupra-le necredincioșii de-i legară fără milă.* mart. 23/2. **A veni** (ceva) (cuiva) **asupra** = a veni pe neașteptate. *Pentru leagea noastră și credință nu vom răbda tot răul ce ne va veni asupra.* oct. 94^v/27. *Cându-ț vine asupra gândul cel viclean, smulge-ț sabiia ... și-ț vei tăia pre toș vrăjmașii.* mai 136^v/13.

8. Prep. (Despre spusele, gândurile, sentimentele, acțiunile îndreptate împotriva cuiva sau în legătură, referitor la cineva) *Împotriva, în contra; p. e x t. în legătură cu, referitor la. Iacă-ț poruncește apostolul lui Dulmnlă/dzău, Ioan, să nu te mișci nice dănăoară să te ispitești asupra de om cu rău.* sept. 30^f/36. *Pornindu-să cu iboste spurcate asupra-i maică-sa, și el nevrând, i-au pusu-i în pizmă o năpaste.* id. 31^v/13. *Deaderă acesta sfat asupra sfântului.* id. 37^f/22. *Au dăruit asupra diavolului sfânta cruce, iară asupra mrejiilor lui, sfîntlele cărț.* apr. 71^f/9.

9. Prep. Pentru. *Tigaia... carea el gătasă asupra sfîinților.* febr. 60^f/29.

10. L o c. a d v. (Mai) **cu asupra** = (și) mai mult; cu prisosință; peste măsură, din cale-afară. *Din rudă ca aceasta luminată și vederoasă fiind sfântul, și mai mult crescând în credința cea bună, luă mai cu asupra, cu multul, de la-mpăratul, de-l pusă preste altă boerie ce avea. Îi deade și hămăniia cea mare.* dec. 216^f/12.

11. Adv. (Urmat de prep. *de* ajută la formarea superlativului absolut) Foarte. *Poruncit fiind să facă pușantea rugă pre vreamă de nădușală, întinzându-o cu asupră de mare fală ce avea, îndată amurși și rămasă mut.* dec. 213^f/21.

1.1.105. ASURDZÎ vb. IV. I n t r a n z. (< lat. *assurdire) A deveni surd. *Îndată i-au săcat mâna și i-au orbit și ochiul aceiia părț ș-au asurdzât dimbe urechile.* nov. 126^v/23.

1.1.106. AȘCHIE (Numai la pl., *așchi*) s.f. [< lat. *ascla* (= *astula* sau *assula*)] Bucățele mici și subțiri desprinse dintr-un material. *Strujind pre svlâlnțul cu aceale brânci au mânuș de her... sărind așchi de carnea svlâlnțului.* oct. 97^f/11.

1.1.107. AȘEA adv. și adj. invar. (< lat. *eccum-sic* + *-a*, cf. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 56, I.3.5.2.) I. Adv. În felul, în modul, în chipul acesta, astfel. *I-au turnatu-i jeratec preste cerbice și așea o au mutat dintr-această viață trecătoare.* sept. 20^v/8. *Nu iubi, cinstită feciorită, a muri așea, fără de cinste, ca făcătorii cei de rău.* nov. 141^v/19. ◊ (În construcție) *Nice așea* = nici într-un fel; cu nici un chip. *L-au pusu-l și fără voe în slujitorii cei de oaste. Iară svlînția sa nice așea nu-ș părăsi podvigul.* febr. 73^f/26.

2. Astfel, (după) cum urmează; cum se va vedea în continuare. *Deci așea i-au fostu-i începutura.* dec. 208^v/8. *I-au venitu-i gând așea...* apr. 63^v/4.

3. (Întărind un adevăr) Astfel, în acest mod. *Așea au fost voia lui Dnulmnlăldzău, să să tâmple trei, de vreamă ce și svlînța scriptură așea adevereadză.* dec. 224^v/7.

4. (Întărind o afirmație) Întocmai, exact. *„Iaste adevărat așea ce spun de tine?“ „Așea iaste adevărat“.* dec. 188^f/29.

5. (Cu nuanță conclusivă, mai ales în construcția *și așea*) Așadar, prin urmare; așa stând lucrurile; după aceea. *Și așea svlînții lui Dnulmnlăldzău luptându-să cu focul și cu apa, să afundară.* sept. 35^f/28. *Învăță boiarinul de-i tăiară capul. Și așea mearsă la Dnulmnlăldzău.* dec. 189^f/18.

6. E x p r a. *Așea cum* = pe când, în timp ce. *Svlâlnțul... făcea rugă întru sine așea cum era spândzurat.* sept. 36^v/7. *Așea cum sta ei legaț denaintea nărodului la giudeț, să scorni vivor mare.* nov. 148^f/21.

7. Pe loc, în aceeași clipă; numaidecât; numai ce. *Și deaca le dzăsă, așea fu nevădzut.* oct. 48^v/1. *Cum era în cort, unde descălecasă, așea veade pre svlâlnțul Dimitrie viind cu sulia asupra-i.* id. 88^v/22.

8. (Urmat de un adverb) Atât de... *Cum te schimbaș așea îndată.* febr. 85^f/3.

II. Adj. invar. *Să părăsască așea mare oraș care l-au răscumpărat cu cinstitul său sânge.* oct. 88^f/23.

1.1.108. AȘEDZĂ vb. I. T r a n z. și r e f l. (< lat. *assediare; *ad-sediare*, cf. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 57, I.3.5.4.) I. R e f l. p a s. A (de)pune trupul unei persoane decedate în biserică. *Să feaceră ș-alte minumi când să aședză fericitul părinte.* febr. 83^v/14.

2. **T r a n z.** A pune, a instaura ordine (într-o țară); a institui disciplină, supunere; **p. e x t.** a liniști, a potoli (o revoltă); a reorganiza. *L-au mânat... de-au așezat împărăția persilor... când s-au rădăcat asupra-i.* ian. 9^v/29.

3. **A** aranja definitiv (ceva); a pune în bună rânduială; a rândui. *Așezându-i în svlânta credință, să dusă către parti.* nov. 125^v/17. *Așezând besearici și făcând multe minuni, mai apoi s-au săvârșit de păgâni cu focul.* id. 129^v/9.

4. **R e f l.** A se stabili (cu lăcuința) definitiv într-un anume loc; a se sălășlui. *Să aședză în țara Senaar.* sept. 23^v/28. *S-au așezat cu lăcuința la munț.* apr. 69^v/3.

5. **T r a n z.** A găzdui (pe cineva); a lua (a primi) în gazdă. *Svlântulul îl aședză la casa sa.* oct. 97^v/28.

6. **T r a n z.** A domni, a conduce, a governa. *Acest svlânt, așezând Maximian, l-adusără la dânsul legat.* sept. 4^v/3.

7. (**S p e c.**) **R e f l.** A se resorbi; a se pune la loc; a reveni (în poziția inițială). *Să apucă de veșmintele svlântului Ioan, ce era-mbrăcat, și pusă preste ochiu, în cap. Și îndată... i s-au așezat ochiul la loc.* nov. 112^v/30.

8. **T r a n z.** A distribui, a împărți, a repartiza; a amplasa. *Îlș aședză... bine avearea ei și ieși din toată grijea.* mart. 5/35.

În *DA* sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei numai pentru sensurile 4 și 6.

1.1.109. AȘTEPTĂ vb. I. [**<** lat. **astēctare* (= *ad-spectare*, printr-o formă intermediară *astectare*); cf. *deștepta*] **I n t r a n z.** (Cu sens figurat) A se pregăti, a se găti (cuiva ceva); a fi prevăzut pentru cineva. *Pre... Rim așaptă ceriul.* ian. 21^v/16. *Munci vă așaptă.* mart. 57^v/3. *Spuindu-i slava ce-l așaptă să-l priimască.* apr. 98^v/1. **◊ R e f l. p a s. E x p r.** **A i se aștepta (ceva de la cineva)** = a i se cuveni. *Lăsă cinstea ce i să aștepta de la-mpăratul.* nov. 103^v/6. Pentru sensul figurat nu sunt înregistrate atestări în *DA* din scrierile lui Dosoftei.

1.1.110. AȘTERNE vb. III. **T r a n z.** (**<** lat. *asternere*) **1.** A împrăștia (ceva) pe jos. *Și așternând pietri, o pusără în temniță.* mai 126^v/32.

2. A întinde (pe cineva) în poziție orizontală; a culca, a lungi (pe cineva), cu scopul de a(-l) ucide. *Îi așternură pre grătariu înfocat.* nov. 113^v/30.

1.1.111. ATÎNGE vb. III. **T r a n z.** și **r e f l.** (**<** lat. *attingere*) **1.** **T r a n z.** (Prin prep. *la* se indică locul în care se face contactul) A lua contact direct (sau superficial, ușor sau în treacăt) cu un lucru sau cu o suprafață. *Gazneanul Ioan... bolind la ochi de cursoare, l-au tămăduit atingându-l la ochi cu părțicea de svlânta priceaștenie.* sept. 3^v/33. *Nu l-au atins focul nice la un păr.* mai 122^v/29. **◊ R e f l.** (Prin prep. *la* se indică obiectul sau partea supusă contactului din partea subiectului) *Năroadele să-ndesa să să atingă la svlînteles lor trupuri.* mart. 28^v/19. **♦ P. e x t.** A întinde mâna cu scopul de a apuca. *Dzăsă părintele către Pavel: „Ședz la masă. Și ia aminte să nu te atingi la bucate“.* mart. 25^v/10. **◊** (Prin

prep. cu se indică obiectul sau partea prin care se face contactul) *Mearsă de să atinsă cu mâna de căldare și-i rămasără unghile la căldare lipite.* sept. 7^v/1.

2. (Glosat marginal) A se stropi. *Părăndu-i că-i stâmpărată apa, cercă anume că-i reace și, cum să atinsă (stropi – notă marginală) pre obraz, i-au ars ochii și i-au scos și sufletul.* febr. 52^v/24.

3. (În context figurat; despre privire) *Ferice de ochii tăi că nu cutedzară, nice să atinsără de ceva omeneshi lucruri.* apr. 75^v/3.

4. R e f l. A se apropia de...; a îndrăzni să... *Cu credință să te apropii și cu frică mare, și cu pocăință adevărată, și cu știință curată la dhlumnlădzăestile taine, și la svlînție te atinge.* apr. 73^v/35.

5. R e f l. (Construit cu prep. *la*) A răni, a vătăma. *Să nu să teamă de ceia ce ucig trupul și la slufflelt nu pot să să atingă.* apr. 81^v/14.

1.1.112. ATÎTEA adj. neh. V. a t â t.

1.1.113. ATÂT, atâta, atât(a), atitea, adv., pron. și adj. neh. (< lat. *eccumtantum*) I. Adv. 1. E x p r. De cât... de-atâta = pe măsură ce..., tot mai mult. *De cât mai mult îl munceaște, de-atâta mai mult să-ntăria ceialalț toț svlînții creștini.* nov. 157^v/4.

2. (Corelativ) *Atâta..., cât...* = în așa măsură (atât de...), încât... *Neștiind ei acesta meștersug feredeuseșc, i-au drlălmălitu-i atâta, cât i-au domolit, de i-au făcut a-i sluji ca nește robi.* sept. 28^v/20. *Atâta-l zrnăciră și-l dărâmară, cât îl lăsară nume de mort.* id. 31^v/14.

3. L o c. c o n j. *Atâta cât* = încât. *Întărind și-nvăfând pre ucinici, atâta cât și pre-mpăratul mai apoi l-au înduplecat de s-au creștinat.* oct. 48^v/14. *Gurile li să strâmbară și să schimosără graiurile, atâta cât să-nspămară toț de mare minune.* nov. 148^v/32. *Fu bătut... atâta cât tot locul s-au roșit.* dec. 213^v/25.

4. (În construcția) *Atâta de (adj.) ... ce + vb.* = deoarece atât(a) ... *Le era greu că n-avea apă aproape să să stâmpere în zăduvul lucrului, atâta de greu la marmuri împărătești ce tăia.* nov. 156^v/24. Virgula introdusă de autorii DA după substantivul *lucrului* poate fi pusă și după adjectivul *greu*, rezultând, astfel, o construcție alcătuită dintr-un adverb + prepoziție care, stând pe lângă un adjectiv, creează superlativul absolut al acestuia. Situația este interpretabilă, ambele soluții fiind viabile. Rezolvarea aparține cititorului care poate să decidă, în context, unde cade accentul în frază.

5. (Restrictiv) Numai acest (singur, unic) lucru, mai mult nu. *Nu nădejdui altă mai mult de-atâta de la mine.* oct. 95^v/16. *Și atâta-i mai mult a dzăce: Că de-ar trebui la oameni să să facă o icoană..., să fie făcută de-amănuntul din tot fealiul de bunătaț, însuș acesta era marele Grigorie.* ian. 33^v/15.

6. (Nu) tocmai, (nu) în așa măsură de... *Și târpără toată truda, neavând atâta trup tare.* febr. 80^v/4.

II. Pron. neh. (Înlocuiește un nume sau o propoziție, exprimând o cantitate, o măsură etc.) *Atâța mi-s banii.* nov. 134^f/5. *Hrana ei era puțântea, cât o unghie, a treia sau a patra dzî, altă nemica, fără numai pită. Atâta.* dec. 245^f/26.

III. Adj. neh. Astfel de...; care este așa de (mult, îndelungat etc.). *Unde erai atitea ceasuri și la ce videnie îți suiai mîntea?* oct. 45^v/21. *Să mira de-atitea lacrimi.* id. 53^f/18. *Această blâdnică... au spurcat atâtea oameni.* mart. 3/18. ◊ (În construcție) *Milostivul Dfolumnăldzău nu o au părăsât, nice-i fu greață de-atâta spurcată și necurată.* oct. 51^v/17 („de o femeie așa de spurcată și necurată“, DA).

1.1.114. ATÚNCE(A), adv. V. a t u n c i.

1.1.115. ATÚNCI, adv. (< lat. *ad-tunce*) **I. 1.** (Cu sens temporal, în opoziție cu *acum*) Pe vremea aceea, în acel timp, în momentul acela (despre care este vorba). *Era giudeț a un neam atunce, în dzâtele când n-avea împărat.* sept. 23^v/29. *Și era atunce toate besearicile închise și pecetluite.* nov. 145^v/5.

2. Într-un moment concomitent cu o acțiune sau urmând imediat după aceasta. *Silînd pre toț să facă jrătvă dracilor, atunce această svlîntă starișă... începu a cânta.* oct. 57^f/4. *O astrucară acolo, precum Xenîia au poruncit. Atunce și cearcănul cel de steale s-au ascuns, deaca s-au astrucat svlîntelle ei moștii.* ian. 31^v/14. ◊ (Însoțit de alte adverbe, cu sensul precizat de acestea) *Petră atunce amu era plătit cu slujba și iertat de robie.* ian. 22^f/21. ◊ (Precedat de prepoziții, cu sensul determinat de acestea) **Pre-atunce** = (cam) în timpul acela, (cam) pe vremea aceea. *Împărățînd pre-atunce Dechie.* dec. 188^f/2. *Pre-atunce tîmplîndu-să o vicleană și cumplită eresă...* ian. 22^v/8. **De-atunce(a) (înainte, încoace, până astădz, până acmu) = a)** începînd cu acele timpuri; din acel moment sau din acea epocă (până astăzi). *De-atunce s-au apucat de să fîne această sărbătoare a svlîntei Cruci.* sept. 18^f/15. *De-atunci până astădz pururea varsă mir de bun miros.* dec. 212^v/8. *Cînstitul Zotîc de-atunce până acmu... face minuni multe.* id. 248^f/6. *Sînt mai la cînte aceastea decît toate câte-s făcute de-atunce încoace și câte s-or face.* ian. 44^v/15. *De-atunce înainte și până astădz frațîi aceiia au mare agiutoriu pre fericita Thomaida în războiul trupului.* apr. 84^f/7; **b)** încă de pe acele vremuri; chiar din timpurile acelea. *Pancratie de-atunce cunoscîndu-să cu svlîntul Petră, când fu după Nălțarea Dfolumnului Hristols, urmă lui.* febr. 63^f/33. ◊ (Cu funcție adjectivală) **De (pre-) atunce(a) =** din vremurile acelea; contemporan (cu ceva din trecut). *Eplîsclopul de-atunce.* nov. 129^f/34. *Au minunat și pre-acei de-atunce și pre-acești de-acmu cu minunata lui răbdare.* nov. 171^f/1. *Arhiepiscopul de pre-atunce.* febr. 75^f/36.

II. (Cu sens restrictiv) Numai în acest caz; numai așa; numai astfel. *Vrînd să ucigă pre svlîntul Ioan, nu i-au lăsatu-i..., dzîcînd: „Lăsați! Deaca veț vedea altele mai mare, atunce va fi de certare.“* sept. 30^v/36. În DA nu sunt înregistrate, s. a., atestări din scrierile mitropolitului.

1.1.116. AȚĂ s.f. (< lat. *acia*) S p e c. Sfoară specială, întrebuințată în zidărie, pentru măsurători (verticale și orizontale). În *TDRG* și în *DA* apare înregistrată doar sintagma *ața zidarului* (*ziditorului*), cu o unică atestare, din *Biblia* (1688). Dosofoței întrebuințează cuvântul cu aproximativ același sens ca cel menționat în *DA* (numai că în *VS* nu se indică numai direcția verticală), dar fără determinare. *Cerșu de-i deade galbeni să mâie să cumpere ce trebuie pentru temelie, arătându-i cu ața măsura caselor și locul... Cu lesne măguli firea-mpăratului, că luând a mână ața cu vârtealnița, și zugrăvindu-i urdzăturile cu măsurături, de-l bucură și-i ogoi gândul.* oct. 48^v/28-30.

1.1.117. AȚĂPI vb. IV. V. a ț â p i.

1.1.118. AȚĂPI vb. IV. I n t r a n z. [*< lat. *attempire (= tepere)*] A începe să doarmă, a fi cuprins de un somn ușor și scurt; a aromi. *Pre acea rogojioară a hiică-sa ațâpind, răpăosă.* sept. 27^v/19. *M-au mănât la pomătul lui Agrippa... Ș-am ațâpît, de-am adormit supt umbră de un pom.* nov. 106^v/35. *Fiind la utrane, cetindu-să citenie slufleltească, am ațâpît puțânel.* apr. 70^v/3.

1.1.119. AȚĂȚĂ vb. I. T r a n z. și r e f l. [*< lat. *attitiare (< titio, -onis „tăciune“)*] 1. T r a n z. A incita, a întărâta, a asmuți, a provoca, a stârni (sentimentele, pasiunile cuiva). *Aceastea cuvinte ațâțară și trasără la multă turbare... pre trușășul.* dec. 188^v/33.

2. R e f l. p a s. A instiga, a provoca, a agita, a stârni (o acțiune). *Trecând trei dzăci de ai. Întru carii ațâțându-să de la vrăjbitori ca de la nescare vivor turburătura goanei, da în creștini mare iscușenii de munci.* mart. 61^v/7.

1.1.120. AU conj. și adv. (< lat. *aut*) 1. (Cu funcție disjunctivă) Sau, ori. *Anului nou au tânăr.* sept. 1^v/6. *Acestea le adeveriia... că le-au vădzut avidomă au în buiguit.* oct. 88^v/9. *Patro au cincii mile.* mart. 39^v/11. $\diamond$ (Cu funcție explicativă) *Zidind dlulmnlăldzăești besearici. Au mai vârtos a dzăce, isprăvind și pre oameni besearici lui Dhlulmnlăldzău.* nov. 182^v/10. *Și la 70 de ai a toată viața sa, au dzăce-vom a umorâciunii sale, ș-au datu-ș... slufleltul.* dec. 207^v/16. $\diamond$ (Leagă propoziții sau noțiuni care se exclud ca opuse sau contradictorii; mai ales în interogații) *Oare numai tu, Teofile, și cu de-ai tăi, v-aflaș fără minte cu-nchinăciunea icoanelor? Au împăratul și cu ai de noi ce sântem vederoș și dlolmim?* oct. 59^v/7. *Aceasta-i cetatea au rătăciu-m-am?* nov. 106^v/12. *Plânge-ț-voi moartea au prăznui-ț-voi aflarea?* mart. 44^v/3. *Dar să-ț dobândești au urgie să-ț iai?* id. 46^v/17. $\diamond$ (În alternanță cu *sau*) *Au lipsecu-vă cai sau haine sau bani?* mai 118^v/20.

2. Adv. (Singur sau precedat de prep. *de* sau de adv. *dară*; în propoziții interogativ-negative) Oare, dar. *Dară au nu-i și el împărat? Au nu poartă alurghidă și cunună?* nov. 146^v/20-21. *Oare stricatu-i-au ceva sârăciia celuia, de au nu-l dusără în sânurile lui Avraam?* ian. 38^v/27. *De au nu ca pre un tâlhar legat îl petrecură de-l băgară în groapă, ducându-ș slufleltul gol de la lume?* id. 38^v/32.

◇ (Singular sau precedat de *doară*) Dacă. *Și-l întrebă: „Au doară-i diaconul lui Nonos?” ... Și el dzâsă: „Așea-i.”* oct. 54^f/31. *Spune-mi... au doară tu ești nazorian?* mart. 45^{v^{bis}}/35. *O-ntrebă au voia fi iaste împreună cu dinsele să fie în petreacere și-n viețuire?* mai 132^f/20.

1.1.121. AUDZĪ vb. IV. *Tranz.*, *intrans.* și *refl.* (< lat. *audire*)

1. *Tranz.* A percepe sunetele, zgomotele etc. cu ajutorul auzului. *S-au spodobit de-au audzât glas de-acolo.* dec. 203^v/5. *Ceti... de audzâia tof.* mart. 43^v/28. ◇ (Absol.) *Idolii păgănilor sânt argint mut și aur, făcuț de om. Au gură și nu pot grăi. Au ochi și nu pot vedea. Urechi au și n-aud.* ian. 21^v/4. ◇ *Refl.* *Fiind mare plânsoare de Romana, s-au audzât preste tot orașul Efesului, și audzi și tatăl lui Dioscorid.* sept. 28^v/31. *Țăpetele i să audzâia 30 de mile.* oct. 79^v/30.

2. *Intrans.* A afla despre ceva sau despre cineva. *Audzând împăratul că-i tot viu...* sept. 36^v/10. *Întorcându-să de la Africa, audzî de minunile svlântlului... Și deaca audzî de ciudease,... mearsă la svlântlul.* oct. 74^v/16,18. *Foarte o-ndrăgisă audzând de bunătățile ei și de vitejie.* nov. 167^f/17.

3. (Construit cu pronumele reflexiv în dativ) A asculta (vorbele cuiva); a se și vizat (de vorbele cuiva). În *DA* se dă echivalarea semantică: „auzindu-se batjocuri”. *O-ntrebă: „Cine ești tu?” Iară svlânta fi dzâsă: „Poate hi că fi s-au întunecat mîntea. Că de-ai fi treaz, m-ai cunoaște că sânt Teodotia.” Și audzându-ș așea Simplichie, învășă de arsără un cuptoriu și aruncară în nontru cuptoriului pre svlântă.* sept. 20^v/35.

4. *Tranz.* A afla, a cunoaște. *Să audz din rostul lui adevărul.* nov. 150^f/23.

5. *Intrans.* (Construit cu dativul) A asculta, a se supune (poruncii) cuiva. *De vreame că-m poruncești, de nevoaie-i să-ț audzu împărășâii tale.* mai 117^v/23. Acest ultim sens nu este înregistrat în nici unul dintre dicționarele cercetate.

1.1.122. ÁUR s.n. (< lat. *aurum*) **1.** Metal prețios, galben lucitor, din care se fac obiecte de valoare (prep. *de* indică materialul din care este făcut un obiect). *Și cine a sta povesti neatedul zidiului și porțile zidiului tocmite cu aur și argint de-ameastecul.* oct. 46^v/24. *Și-n nontru deaca-ntrai, în cetate, pre o pomostină de aur, case de aur cu jilțuri aurate și scerie de aur.* id. 46^v/25-26. *Luă bodzâi cei de aur și de argint.* febr. 61^v/22. *Veșminte de aur.* id. 80^f/6. *Podobise cu haine scumpe, cu aur și mărgăritar.* mai 117^f/9. ◇ (În sintagma) **Cămara cea de aur** (este posibil ca, pe lângă sensul de „camera în care se află obiecte de valoare, din aur” – pentru că aceasta aparține unei fiice de împărat, sau chiar împăratului – să-și lărgească înțelesul spre „camera în care sunt strânse bogățiile, averea cuiva; un fel de vistierie”). *Învășă să bage... pre svlânta Fotini, cu cinci a ei surori, să o ducă în cămara lui cea de aur.* febr. 86^f/2. *Învășă... să-mparșe la săraci avușâia ce să afla în cămara ei cea de aur.* id. 86^f/17. ◇ (În sintagma) **Aur curat** (probabil prin contaminare cu *argint curat*), se întărește sensul de „pur”, „real”, „adevărat”.

Schimbând și premenind mult fân în aur curat. sept. 32^v/12 (se referă și la calitatea/valoarea superioară a acestui metal). ◊ (În context figurat) *Dau tină și pământ putred, ce nu-i de nice un preț, și voi luă aur de multă cinste.* nov. 141^v/25.

2. F i g. (În sintagma) **Rostul** (sau **cu rostul**) **de aur**: se zice despre cel care vorbește cu eleganță și cu ușurință, despre un orator bun. Tradus din *Chrysostomos*, epitet ce i se dădea vestitului orator bisericesc, sfântul Ioan – cf. *DA*, unde nu sunt însă înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei. *Fericitul Ioan, cu rostul de aur.* nov. 137^v/3. *Ioan, Rostul de aur.* ian. 36^v/14. *Dulumnlă/dzăescul Rost de Aur.* id. 43^v/32. Pentru variație, căci sintagma este frecventă în VS, Dosoftei recurge și la construcția: *Marele dascal și aseamenea apostolilor Limba de Aur, Ioan.* sept. 32^v/31.

3. P. e x t. Bani (de aur); bogăție; tezaur. *Apostolul împărțând tot aurul în mănule mișeilor.* oct. 49^v/1. *Tremisă și altă cumpănă de aur la apostolul.* id. 49^v/6. *Un zmau foarte mare, de dzăcea la ușa visteariului (cămările – sinonim marginal), unde era tot aurul împărătesc.* febr. 82^v/8.

1.1.123. **AVEĂ** vb. II. T r a n z. și r e f l. (< lat. *habere*) I. 1. T r a n z. A deține, a poseda; a stăpâni. *Înșălepciunea și cartea, de-or hi amândoaă la omul, acela-i ca cu amândoi ochii întregi având la trup.* apr. 70^v/30. *După doîdzăci de dzăle mi să fărși și apa ce aveam, și slăbiu.* id. 74^v/7. ◊ P. e x t. *Eu s-aibu în ceriu curț? Dară de unde?* oct. 49^v/20. ◊ L o c. v b. **A(-și) avea lăcașul** = a locui; a avea domiciliul, reședința în. *Lăcașul avându-ș în Damasc.* ian. 15^v/30. **A(-și) avea ruda** = a se trage, a veni (din...); a fi originar (din...). *Acesta... avea ruda sa de la Antiohia.* nov. 130^v/28. ◊ (La imperativ; construit cu pronumele posesiv în dativ) *Aibi-ț cămeașea ta și păgânășăia ta!* mart. 61^v/31. ◊ A deține o anumită poziție socială, un rang. *Brău, carele îi era sămn de comișia lui, boerie de oaste ce avea.* sept. 9^v/22. *Avea multe a țărâi boerii mari.* mai 125^v/10. ◊ E x p r. **A avea putere** = a avea dreptul nelimitat și necondiționat de a acționa. *Lavrentie, bărbatul Hrisippei, hiică-sa, carele avea mare puteare în ostrov.* sept. 30^v/6. *Eu am puteare să umor pre toț.* nov. 142^v/1. ◊ (În construcție negativă) **A nu avea putere** (asupra cuiva) = a nu putea atinge (pe cineva); a nu putea provoca nici un rău (cuiva); a nu avea nici o influență asupra cuiva. *N-au puteare asupra voastră.* oct. 80^v/25. ◊ (La imperativ) Folosește! Ia! Pune mâna pe...! Slujește-te de...! *Frate, cându-ț vine asupră gândul cel viclean, smulge-ț sabiia, adică frica lui Dulumnlădzău, și-ț vei tăia pre toț vrăjmașii. Și-n loc de trâmbită, aibi dulumnlădzăeștile cărți! Că în ce chip trâmbița strânge oșteanii, așea sviintelle cărți strigă cu noi, și strâng gândurile noastre la frica lui Dulumnlădzău.* mai 136^v/15. ◊ E x p r. **A (nu) avea (ceva) la mână** = a (nu) avea la dispoziție, în stăpânire; aici: a fi sărac, a fi lipsit de bunuri materiale. „Roagă-te pentru mine, părinte, că sânt om păcătos și n-am la mâna mea nemică.“ Iară eu dzâș lui: „Hire-aș vrut și

câte ai să nu aibi." mart. 56^v/34. **A avea** (ceva) **pre mână** = a dispune de... *Mearsă cu aurul ce avea pre mânuile sale.* oct. 51^r/18.

2. (Complementul este parte integrantă a subiectului) **A purta** (un semn, o urmă). *Unde și chipul lui cetățeanii pusă, având în cap cuiele răstignirii D'olmulului nostru Iisus Hristos.* mai 122^v/6. ♦ **A fi vinovat**; a fi răspunzător (pentru...); a purta vină. *Savin și cu Criscentin și alț mulț, ce avea mai multă vină, nu numai ce negriră, ce și gurile li să strâmbară.* nov. 148^r/30.

3. **A purta asupra sa** (ceva) în permanență. *Având la sine, de la părinții săi, parte de avere.* dec. 188^r/4. ♦ **F i g.** *Avându-l în limba sa, și-n rostul său numindu-l, goneaște dracii.* nov. 124^v/12. *Câte aveam în cugetul meu.* id. 150^v/10.

4. (Construit cu un complement circumstanțial) **A fi posedat de...**; a fi locuit, a fi băntuit de... *El în spusă că întru sine de-avidomă are pre Satana.* nov. 151^r/6. *Acela ce-i iubitoriu la argint și la mărseaiete averii... are în sine pre Mercurie, idolul ce-i dzâc Ermis.* apr. 102^r/28. *Acela ce slujeaște curviei... are în sine idolul Afroditei.* mai 114^r/15.

5. (Ca o posesie pot fi considerate drepturile părinților asupra copiilor; p. e x t. puterea stăpânului asupra slugii) *Având un țaran un cucon... oct. 42^v/30. Avea slujnice și slugi multe.* id. 51^v/13. *Iertându-ș robii ce avea.* apr. 79^r/18. *De-aș mai avea un cucon, l-aș da la mănăstire și i-aș da giuământate de avearea mea... Și cealalt să-l căsătoresc. Dară avându-mi numai pre tine, mă mir carea din doă oi face.* iun. 158^v/2.

6. (Construit cu acuzativ dublu, când este numită persoana sau ființa care este rudă, prieten etc. cuiva) *Având sor creștină.* oct. 45^r/21. *Așjđere un jidov, având priiatin pre un creștin..., flș lăsa multe ori la dânsul odoarăle casii și aurul.* nov. 118^v/2. ♦ **E x p r.** **A avea** (pe cineva) **ca pe o soră** = a ține, a iubi (pe cineva) ca pe... *Nice leac atingându-să de femeaiete-ș, ce avându-o ca o sor.* oct. 44^v/18.

7. (Construit cu un adverb) **A fi pregătit** (pentru ceva). *Ascultându-l împărațai, mânăra cine avură gata să aducă mai curund.* mart. 32^r/14.

II. T r a n z. **A considera**, a socoti, a ține (pe cineva) drept... *Carii încă le era mîntea pemintească. Și avea mai de cinste pre Ioan decât pre Iisus.* nov. 177^v/21. ♦ **E x p r.** **A avea** (pe cineva) **chip** = a considera (pe cineva) ca model. *Am pre Isaiia chip.* ian. 38^r/9. **A avea** (pe cineva) **la cinste** = a pune mare preț (pe cineva); a considera (pe cineva) superior; a crede foarte mult (în cineva). *O samă de dâșii îl avea la cinste ca unul dintru svilînți.* dec. 203^r/4. **A avea veste** (în...) = a fi renumit, a fi recunoscut. *Avea mare veaste în creștini, fiind de rudă mare și întrecând pre alalt la răvna svilînței cređințe.* mart. 38^v/16.

III. T r a n z. (Complementul indică o noțiune de timp sau de spațiu) **E x p r.** **A avea vreamă** (de ai) = a trăi, a viețui, a locui undeva de mult timp. *Are multă vreamă de ai într-acei loc.* sept. 30^r/24. **A avea cale** = a avea înaintea sa un drum

(lung). *Odânăoară având cale departe, lăsă la dânsul o punguliță cu 100 de galbeni.* nov. 118^v/4.

IV. (Complementul e o noțiune abstractă) **E x p r. A (nu) avea grijă** = a (nu) se teme; a (nu) se îngrijora. *Să n-aibă nice o grijă.* nov. 183^v/27. **A avea grijă (de cineva)** = a fi îngrijorat (pentru cineva); a-și face gânduri în legătură cu cineva. *Având grijă de svlântlull, că era numai cu o haină.* apr. 105^v/6.

V. T r a n z. A se ocupa (de ceva anume), a se îndeletnici, a se preocupa de... *Avea mare grijă a-ș podobi sluffletul cu bunătaț.* sept. 25^v/1. *Părinț... ce... avea grijea și slujba pregiur oaspeț.* oct. 60^v/25. *Avea lucru pre-ascuns, de rădica sflint/elle lor moștii.* mart. 37^v/32. **◇ E x p r. A avea (ceva) de grijă** = a fi atent la...; a lua seama la...; a se îngriji, a se preocupa de... *Să aibă de grijea strigatului ce-i era pre samă dată.* nov. 180^v/24. *Lumină pre toț.* *Având de grijea sluffletelor, agiutând săracele și săracii.* febr. 76^v/9.

VI. 1. (Complementul indică noțiuni abstracte) **E x p r. A avea nădejde** = a nădăjdui, a spera, a avea încredere. *Aibi nedeajde, că vei avea... pre Hristols agiutându-ț.* nov. 167^v/20. *Să aibi bună nedeajde.* nov. 183^v/25. **A avea nădejde (spre cineva)** = a-și pune speranța în cineva. *Mă închin a Dlu mnlăldzău fără moarte. Iară mincinoșii dumnădzăi sânt draci și vă momăsc să vă ia sluffletele la pierdzare. Deci să n-aibi spre mine nedeajd nemică, ci fă cum îți iaste voia.* mai 116^v/31. **A avea prepus (pre cineva)** = a bănui. *Avea prepus pre împărăteasa.* iun. 156^v/20. **A avea în gând (ceva)** = a avea intenția; a voi să... *De măritat... n-avea în gândul ei.* nov. 139^v/20. **A avea gând asupra (cuiva)** = a avea intenții rele față de cineva; p. e x t. a dori (pe cineva); a-și propune (ceva) (în legătură cu cineva). *O răhneaște... și are gând asupra ei.* apr. 99^v/10. **A avea silă** = a fi silit, a fi obligat (eventual, a fi grăbit să...). *Mă opreaste o puteare de la Dlu mnlăldzău și mi să cutremură oasele. Și n-am nice o sâlă.* oct. 69^v/3.

2. (Împreună cu un complement abstract corespunde unui verb cu sens pasiv) *Ce om hi greșit, s-avem iertare de la iubiiții lui Hristols și svlilnții cititori.* febr. 90^v/19.

VII. T r a n z. (Despre oameni) A fi înzestrat (cu...). *Acesta au avut multă puteare la cuvinte, fiind epliscolp Ţaligradului.* nov. 121^v/10. *Înțelepciunea lui ce avea la cuvânt și la poruncă de-mvățături.* ian. 33^v/22. *Pentru cugetul și mintea ce avea a gândurilor... să feace episcop.* febr. 26^v/2. *Bună stidință ce avea de mic.* apr. 87^v/25. **◇ E x p r. A nu avea știre (de ceva)** = a (nu) avea cunoștință (despre ceva), a (nu) ști (nimic) (despre ceva). *Fu scoasă den afară de poarta mănăstirii trei ai. Și cuconul ce ea n-au avut știre, i-l lepădă fata.* febr. 66^v/3.

VIII. 1. (Complementul e o stare sufletească) A simți. *Având dor să mărturisască de Dlu mnlull Hristols.* nov. 142^v/28. *Având dor ca acesta nepărăsât la inema sa.* id. 150^v/34. *Am dureare la inemă și frică, nu cumva păcatele mele să-m*

faie calea de către Dloimnlull. ian. 30^v/20. De atunci nu mai avu nice o supărare de iscuşenie. apr. 66^f/9.

2. (Construit cu prep. *cătră, la*) A nutri un sentiment față de cineva. S-au aflat oarecare femeae în Țlalrigrad, anume Anastasiia. Având frică la Dloimnlăldzău. mart. 26bis/9. Toț creștinii, de priința și de credința ce avea cătră Dloimnlull Hristols, sar de să aruncă înșis în foc, în cuptoare. id. 49^v/13. ◊ E x p r. A avea inema (la) (ceva sau undeva) = a se gândi permanent la cineva (sau la ceva); a fi cu gândurile (la...). Și soarele apuind, având inemă la războiu, s-au rugat lui Dloimnlăldzău și dzăsă să stea soarele. sept. 2^f/2. Alexie avea inema în ceriu cu tot sluffle/tul. mart. 41^f/4. A avea nevoie = a avea necazuri, a se afla în impas, la necaz, la greu; a suferi (din pricina cuiva) greutăți, necazuri. Agiutând svilntei besearici, ce avea nevoaie și război de cătră eretici. dec. 211^f/6. Nu era om... lip-sit... să aibă nevoie, ce era inger acela. mart. 30^f/1. A avea oarece = a avea trece-re; a fi luat în seamă, a fi prețuit. Noi cu totul celora ce ne vor face sărbătoarea și pomenirea, vom nevoi spre spăseniia lor. Că socotim a avea și noi oarece la Dloimnlăldzău. ian. 44^f/3.

3. A sta sau a fi cu cineva într-un anume raport. Pentru libovul ce avea împăratul, s-au înșelat de s-au lepădat de Dloimnlull Hristols. mart. 45^{vbis}/15.

IX. 1. A suferi. Fîrea sa cea dloimnlăldzăiască n-au avut nice o patimă, nice are. nov. 120^f/32-33. ◊ E x p r. A nu avea nici o pagubă = a nu suferi nici un prejudiciu moral. Eu n-am pagubă, căce mă uit fie, de vreame că din coasta ta m-au zidit Dloimnlăldzău. ian. 40^v/14.

2. A provoca (cuiva) o suferință. Nice o mânia n-au avut cătră împărăteasa, nice avea de mâna noastră ceva rău. apr. 71^v/20.

X. A primi ceva de la cineva; p. e x t. a i se permite cuiva să facă ceva. Acesta sămn au vădzut și dzua, și noaptea. Și în vis încă au avut răspuns. sept. 17^f/31. Având voaie veghiată la-mpărăție, să strângea la dânsii negușătorii ce veniia acoloa, creștinii, din țara creștinească. nov. 185^f/29. Având slobodzenie toț fără de nice o săială în vedea să margă la dânsă, carele cum vrea. ian. 24^f/32. Avea de la svlântull socotință să o ducă la loc pustii, să nu aple oamenii. mart. 3^f/4. Eghipteanii, având bine de la sfilnșia sa, l-au slăvit cu cînste. mai 105^f/5-7.

XI. 1. (Construit cu infinitivul) A trebui, a avea îndatorirea, a fi dator să... Având poruncă de la necestivul să aibă toț a să lepăda cu giurămînt de Dloimnlull Hristols, și ceaia ce nu s-or pleca, să le fie moartea gloabă. ian. 8^f/5.

2. (Exprimând viitorul) De-i adevărat..., să aibă a da herilor pre boiarinul, să-l mănânce. febr. 58^f/27.

3. (Construit cu infinitivul fără a) Până când nu veț mai sătura adunând...? mai 145^f/9.

XII. 1. (Construit cu un conjunctiv) Urmează să... *S-au spus de mainte că va să fie vas de ales.* apr. 97^v/3. *Va să margă.* mai 132^f/31.

2. (La imperativ, cu sens de imperativ) *Amar voi carii râdeș, că veș să plângeș și să tânguieș.* mai 145^f/26.

XIII. (Construit cu un participiu cu funcție de element predicativ suplimentar, marcând mai mult ca perfectul) *O femeae oarecarea cerșindu-ș odorul ce avusease dat pre mânuile hiică-sa.* dec. 213^f/10.

XIV. (Construit cu adv. *cum* sau cu pron. rel. *ce*, urmate de infinitiv fără prep. a) A (nu) ști; a (nu) putea. *Însuș s-au legat pre sâne și legătura să dezleage n-au avut cum.* oct. 45^f/25. *Îngerul feace: „N-ai tu cum lăcui într-aceaia curte, că-i a frățâne-tău“.* id. 49^v/6. *Având ce-i da vină și cu creștinățâia.* nov. 184^f/1.

XV. A fi alcătuit din, a se compune din. *Octovrie având dzâle 31. Dzâua are ceasuri 11.* oct. 39^f/6. *Maie are 31 de dzile. Dzua are ceasuri 14 și noaptea 10.* apr. 105^f/21. *Iunie are 30 de dzile. Dzua are ceasuri 15.* iun. 147^v/1. ◊ P. e x t. *Hristols să aibă o voie, după-ntrupare.* ian. 29^f/22.

XVI. R e f l. A fi (probabil latinism, cf. „res sic se habet“ = lucrul stă, este astfel; cf. DA). *Micșor Ioan de pre stat să are, Ce la Dlumnlăldzău are cinste mare.* nov. 115^f/20. ◊ E x p r. **A se avea în cunoștință** (cu cineva) = a se cunoaște (de mai multă vreme); a fi prieteni, cunoștințe vechi. *Rugat foarte de Nichifor Foca..., cu care s-avea în cunoștință și în priință,... zidi o svlâlnță besearică.* iul. 3^f/15.

2.1.0. Elemente de origine slavonă

2.1.1. AIÁVE(A) adv. (< v. sl. *ajavě*, cf. Arvinte, ST.L.FAC., p. 81, II.7.3.0.).

1. În realitate, cu adevărat, într-adevăr. *Și adecă mearele în poală. Începu aiavea a să mira de mirosul și frămseatea lor.* sept. 14^v/26. ◊ (Urmat de prep. *în*, *într-*, *la*) *Arăta-ș-voi și-ntr-aiave adevărătatea.* nov. 164^v/3. *Mărturisi într-aiave pre Dloimnul Hristols.* febr. 63^f/6. *Nenduplecându-să a să tăgădui de Dloimnul Hristols, ce mai vartos propoveaduindu-l în aiavea.* mai 122^v/35. *Mărturisind într-aiavea pre Hristols Dlumnlăldzău adevărat.* id. 128^v/21. *Vădzându-le jidovii mărturisind la aiavea numele lui Iisuls Hristols, Dloimnul nostru, le băgară într-o șeaică fără cărmă.* iun. 148^v/23. ◊ (În comparații) *I-au arătat-i videnie în vis ca-ntr-aiavea.* nov. 148^v/28. *Depreună tustrei, nu în vis, ce ca aiavea, cui era atunce arhiereu... dzăsără cu un glas cătră dânsul...* ian. 44^f/18.

2. Clar, limpede, exact. *Cu opt ai mainte știu de ducerea sa la Dlumnlăldzău. Arătând mainte aiave de tot lucrul său.* dec. 239^v/30.

2.1.2. AGAREÁN, -I, s.m. (< v. sl. *Agarēninŭ*) Nume biblic dat mahomeda-nilor (și în special turcilor, cf. Șăineanu, DU), care s-ar trage de la Ismail, fiul lui Agar, roaba și concubina lui Avraam. *Agareanul Avrahin.* sept. 25^f/30. *Năvala*

agarenilor. oct. 63^f/36. Zborul agarenilor. dec. 212^f/14. Cf. și sept. 26^v/18, oct. 84^v/16, 88^v/19, dec. 191^v/15, 192^f/2,18, 221^v/30, ian. 4^v/34, 11^f/20, febr. 60^v/29, mart. 21/26, apr. 69^v/20, 96^f/21. În DA nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.3. AMÉN v. a m i n (pentru etimologie și definiție). Cf. oct. 68^v/4,22, 70^f/29, nov. 102^v/28, 108^f/17, 142^v/17, 186^f/19, dec. 230^v/17, apr. 83^f/20, mai 110^f/30, 118^f/29, 120^f/29, 147^f/21.

2.1.4. AMÍN interj. (< v. sl. *aminŭ* < gr. *ἀμήν* = ebr. *amen*) Adevărat! Așa să fie! Formulă liturgică de final, preluată din iudaism, la origine având rolul de a sublinia acordul comunității la spusele preotului, devenită ulterior semn de întărire al propriilor spuse (cf. A. Bertholet, DR). Cuvânt folosit adesea de Iisus în vorbirea sa pentru a întări cele afirmate (cf. I. M. Stoian, DR). Cf. sept. 7/36, 9^v/22, oct. 66^f/16, 98^f/12, nov. 110^f/4, 112^f/35, 170^f/3, dec. 230^f/23. Acest cuvânt nu are atestări din operele lui Dosoftei în DA. Varianta *amen* este amintită, într-o singură ocurență, cu precizarea: „mai rar“.

1.2.5. ANTIHRIST (accentuat de Dosoftei *antĭhrisť*) (< v. sl. *antĭhrisťŭ* < gr. *ἀντίχριστος* „dușman al lui Hristos“, cf. DA) Nume dat principiului răului în creștinism, lui Satana și ereticilor; demonul care, potrivit apocalipsei, va veni la sfârșitul veacurilor încercând să dezlănțuie apostazia generală, dar va fi învins ireversibil de Iisus Hristos (cf. I.M. Stoian, DR). *L-au făcut necredincios și fără Duhmnlădzău și lui Antihrist sânguitoriu.* oct. 40^v/33. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

1.2.6. APRÍLIE s.m. [< v. sl. *Aprilii* (și *Aprilĭ*) sau din medio-gr. *Ἀπρίλιος*, cf. DA unde, prima atestare este înregistrată din N. Costin, LET. II, 44] *Deade slufletul în dzua întăie lui aprilie.* mai 117^v/18.

1.2.7. ARHIMANDRÍT s.m. (< v. sl. *arhimandritŭ*, ngr. *ἀρχιμανδριτης*, din *ἀρχι-* și *μάνδρα* „loc închis, mănăstire“, cf. DA, unde prima atestare este din Ureche, LET. I, 143) Titlu onorific dat stareșului unei mănăstiri sau unor călugări care au o funcție înaltă pe lângă o eparhie sau se disting printr-o viață duhovnicească ori prin preocupări cultural-științifice; persoană care are acest titlu. *Mearsă la arhimandritul.* nov. 144^v/30. *Socotitori la svli/ntele vase... l-au tuns..., hirotonindu-l diacon, l-au făcut și preut. Și... s-au făcut călugăr... și... fu și arhimandrit.* apr. 78^f/16.

1.2.8. ARMEÁN s.m. (< v. sl. *armĕninŭ*) (la pl.) Persoană (originară) din Armenia. *Nește eretici scornisease o eresă pierdzătoare la sluflet, carea au rămas la urăfăi armeani, de țân și până astădz între multe erease ce au.* sept. 27^v/33. *Au oprit adăosătura... ce-au adaos nește vicleani credinții..., carea armeanii o țân, puind patimă dlu/mnlădzăirii.* nov. 120^f/29. *Îll dzăcea ca armeanii.* ian. 35^v/31. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

1.2.9. AROMÁT (La pl.: **AROMATE** și **ARROMATURI**) (< v. sl. *aromatŭ* < gr. *ἀρωμα, -ατις*) Substanță (vegetală) cu miros plăcut și puternic (ca balsamul, tămâia, scorțișoara), întrebuițată ca parfum, medicament sau condiment; mirodenie. *Împărăteasa luând aromate, mirosuri scumpe ce aburesc de la sine dulci miroase, și cu acelea unsă trupul a svlânta sa hiică.* sept. 38^f/25. *Împlând văzduhul de mirodeniile aromatelor.* oct. 51^f/31. *Și-ndată luă lopata și mătură și-ncepu a-ș ima mânuile, cealea ce oarecând mirosâia de mirosuri scumpe și de aromate.* dec. 196^f/19. *De pripă veni lumină din ceriu și miros de aromate nepovestit, care nu-ș sămăna cu mirosuri pemintești și cu tămâi.* ian. 31^f/12. *Învăță să aducă doi curve, femei frumoase foarte, podobite cu haine scumpe, cu aur și mărgăritar și unse cu unsori scumpe și cu arromaturi.* mai 117^f/10.

1.2.10. ASPÍDĂ s.f. (< v. sl. *aspida* < gr. *ἀσπίδα*) (Un fel de) viperă sau năpârcă (șarpe veninos), de prin părțile Egiptului și ale Libiei, cu gâtul umflat. *Scârșcări de dinții lor, de aspide și de bălauri și ehidne.* oct. 79^f/22. *O aspidă ce se află acolo îl apucă de mână. Și-i de moarte gânșia aceaia.* ian. 19^f/36. *Pre aspidă și preste vasiliscă mă voi sui.* mart. 38^f/7. ◊ (În comparații) *Naintea lui adusără multe căvinte svlântul din svlânta scriptură, dară el, ca o aspidă astupându-ș urechile, n-au vrut să-nfăliagă.* mart. 26^f/15.

1.2.11. AVÍDOMA adv. (< *a* + v. sl. *vidomŭ* „vizibil“) **1.** (Cf. *DA*, care are atestare din Dosoftei numai la acest sens) În văzul tuturor, în fața tuturor, în mod evident – mai poate avea atât sensul de „real, palpabil; în mod concret“, cât și cel de „clar, limpede“. *Arată-te, Svlińția Ta, la dânșii, ca să te vadză avidomă și să te creadză pre adevăratul Dfulmniăldzău.* dec. 230^f/21.

2. Aieva, într-adevăr, realmente; în realitate. *Acestea le adeveriia acel svlińfiť ilustrie că le-au vădzut avidomă au în buiguit.* oct. 88^f/9. *Citind proloagele, îi părea că cumuș i-ar vedea avidomă cum să nevoiesc svlińfiții mlulcinici.* ian. 26^f/17. *Dracii nu prin visuri, ce avidomă i să arăta să-l îngrozască.* mart. 35^f/18-19. ◊ (Construit cu prep. *de* are și sensul de „chiar“) *El îm spusă că întru sine de-avidomă are pre Satana. Și pentru să amăgească năroadele face nălucințe și minuni mincinoase.* nov. 151^f/6.

3. La fel, în același mod; de asemenea. *Aflând un săhastru la loc osăbit, învățând și luând veaste de toate ce i să vor tâmpla, căruia și marele apostol Petră i-au spusu-i avidomă obărșindu-i-le și alalte toate.* dec. 229^f/8.

1.2.12. ÁZ-BÚCHE s.f. (< v. sl. *azŭ* + *buki* „a și b“) (La pl.) Alfabet chirilic. *Slovele azbuchilor feace cu fratele său, cu svlântul Chiril.* mai 123^f/15.

1.3.0. Elemente de origine rusă/ucraineană

1.3.1. A-VÁLOMA adv. [cuvântul este lucrat în *DA* sub articolul A-VÁLMA, cu explicația etimologică: „Din *a*² (3) și *valmă*, care e paleosl. *valŭmŭ* (instru-

mentalul lui *valū* „val“, devenit adv., cu sensul original „ca valurile“]. Forma *de-a valoma* e luată din rusește *váloimă* „im Haufen, in hellen Haufen; im Ganzen Grossen, en gros“, care (ca și cech. *valem* „en foule, en masse, impétuesement“ reprezintă aceeași formă ca și cuvântul paleoslav. La cuvintele românești s-a mai adăugat adverbialul *a*). La Dosoftei apare construit cu prepoziții. *De-a valoma* este considerat în *DA* ca specific „vechilor scriitori moldoveni“ (o singură atestare și în scrierile ardeleanului S. Barcianu (a. 1858) ap. HEM. 2143.

1. (Despre lucruri) L o c. a d v. **De-a valoma** = unul peste altul, fără deosebire, fără ordine. *Au cădzut... și alte multe svilinte besearici și de-a valoma case.* ian. 10^f/28.

2. (Despre oameni în mișcare) L o c. a d v. **De-a valoma** = la un loc, laolaltă, împreună (fără să se țină seama de deosebiri). *Să facă rugă de-a valoma, să-i agiute Dfulmnlăldzău.* nov. 151^f/18. *Să facem de-a valoma sărbătoare în aflarea lui Favst și Matthidiei.* id. 155^f/35. *Oblicind lăcuitarii orașului Gangrelor, să strânsără acolo, plângând de-a valoma, și luară svilintele moștii... le dusără în oraș.* febr. 83^v/8. ◊ L o c. p r e p. **De-a valoma cu...** = împreună cu, laolaltă cu. *O, minune! Cine să nu să mire?! O femeaie între atâta mulțame de bărbaț călugări, carea era de-a valoma cu dânșii în mijlocul șanțului.* sept. 14^f/27. ◊ (Construit cu prep. *cu* și *în*) *Să feace obeșnic praznic cu de-a valoma.* oct. 77^v/19. *Slujind lui Dfulmnlăldzău nu în de-a valoma la obște, ce la sânгурătate, sânгур la sânгур.* dec. 216^v/18. *Să fie cu tot omul la jirtvă, toț în de-a valoma, nime să nu lipsască.* id. 227^v/17. ◊ (Adjectival) *Toț într-o voie și cu de-a valoma giudeț îl suiră în scaun.* nov. 145^f/15. *Atunce-i porunci iarăș de răpăosă, să dormă până când va fi în deșteptatul cel de-a valoma, la Înviere.* apr. 105^f/1.

3. Este posibil să aibă, în context, sensul de „obște, sfat, for de decizie“ sau cel de „mulțime“, funcționând ca un substantiv ori este o construcție inversată a loc. prep. de mai sus. *Cu giudețul de-a valoma, fu pus eplilscolp orașului iconeilor.* nov. 143^v/30.

1.4.0. Elemente de origine greacă

1.4.1. **ACÁTIST** s.n. (cuvânt grecesc intrat în română prin limba slavonă sau medio-bulgară, cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 426; v. sl. *akatistŭ* < gr. *ἀκάθιστος ὕμνος* sau *κωνόν*). Imn de mulțumire închinat Fecioarei Maria, cântat de credincioși în picioare, la începutul sau la sfârșitul unor servicii bisericești, având forma unui poem compus din 24 de icoase și condace, fiecare icos urmat de o litanie alcătuită din 12 stihuri (după descrierea din *Apocalipsă*, cap. 12), care se încheie cu invocația: „Bucură-te, Mireasă, pururea Fecioară“. Acatistul poate fi închinat și altor sfinți. Cf. I. Bria, *DTO*, A. Bertholet, *DR*, *DA*. Dosoftei explică, pe scurt, termenul. *Pomenirea acathistului, adecă mulțămitoriul praznic a prleal*

svîlntei Dnulmlădzău Născătoarei ce-au izbăvit Țalrigradul de limbi. mart. 27^{rbis}/33.

1.4.2. ACOLISÍ (și **ACOLEŚÍ**) vb. IV. R e f l. (< ngr. ἀκολῶ, prin aor. ἀκόλλησα) A se ține, a se lega de capul cuiva (mai ales cu gânduri sau cu intenții rele) *S-au acolisit și de mine să mă măgulească.* dec. 235^v/10. *Îndrăgindu-l fata cârșmariului, să scoală noaptea și merge la așternutul lui, acolisindu-să și-m-pungându-l spre mestecare. Iară svlântul dzăsa: „Hie-ț, soro! Destulu-i! Nu te acolisi, nice pohti a-ț spurca ficioria. Și mă tragi și pre mine la pierdzarea iadului.* id. 236^v/21,23. *Du-te de-acia, unche, nu te acolesi, că n-ai puteare să trăiești cu mine.* mart. 24/16.

2.14.3. ADAMÁNT s.n. (< gr. ἀδάμας, -άντις; cf. v. sl. adamantŭ) Diamant. *Acolo petrecu acel sluflelt de adamant și bărbătesc.* mart. 26^{vbis}/5. *Marele cu mintea și de adamant cu slufletul Uspasian.* id. 32^v/20. ◊ (Ca termen de comparație) *Rugile voastre sânt ca niște stâlpi tari și vârtoș în mijlocul lor ș-a cetățâi. Și ca un zidiu de adamant de o-ncungiuură.* nov. 105^v/15. *Au răbdat multe cazne și munci pentru Hristols de la boiarin, fâind tare ca un adamant și ca un viteaz.* dec. 246^v/16. ◊ F i g. *De multă caznă și patime, păfând de cursul ochilor și de zgârcitura a tot trupului, rămasă nemisecat Adamantul acesta.* dec. 227^v/14.

1.4.4. AFEDRÓN s.n. (< gr. ἀφεδρών, cf. TDRG; în DA nu este lucrat cuvântul) Anus, rect. *Îli bătură prin afedron un băț cu clinciuri de toate părț.* mart. 62^v/17.

1.4.5. Termenul AFORCHÍST, s.m., cu sensul de „slujbaş bisericesc“ (cf. Lacea, *Untersuchung*: „ein kirchlicher Beamter“) este tot de origine greacă. Cităm contextul în care Dosoftei explică termenul printr-un sinonim marginal, *zacinaci*. Deocamdată nu am găsit decât echivalentul rusesc, care are însă sensul de „vrăjitor, fachir“. *Fîind diacon și aforchist la poporul Chesariei („zacinaci era, de giura neputința și să istealiia“/notă marginală).* nov. 134^v/29.

1.4.6. AFTOCRÁTOR s.m. (< gr. ἀτοκράτωρ) Monarh absolut; despot, tiran; (persoană) care impune tiranic voința sa. *Constantin stătu aftocrator Răsăritului.* sept. 17^v/30.

1.4.7. AFURISÍ vb. IV. T r a n z. [„Din m.-grec. ἀφορίζω (aor. ἀφόρισα), probabil prin mijlocire paleo-slavă: *afurisati*. Termin intrat în limbă prin cărțile bisericești“; DA, unde nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului; v. și Ciorănescu, DER, Șăineanu, DUJ 1. A exclude dintre credincioși; a excomunica. *Îl afurisisă svlântul ca pre un vrăjmaș lui Dnulmlădzău.* nov. 157^v/23.

2. A blestema, a arunca anatema; a procleți. *Au afurisit pre Arie.* mai 106^v/12.

1.4.8. ÁGALMĂ s.f. (< gr. ἀγάμα, -άτα) (Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, ILR, p. 148, atestă acest cuvânt la Dosoftei, în VS, o singură dată, cu mențiunea că provine din neogreacă, fără a preciza etimonul) *Într-o capiște era o agalmă, adică*

idol făcut de argint și de aur de Maxim, dlofnul chilichilor. sept. 9^v/31. Pe baza acestei atestări, Lacea, *Untersuchung*, definește cuvântul: „Götterbild“ („idol“). Mai există un citat în care termenul apare, fiind explicat de către Dosoftei: *Agalma, Cumir femeiesc.* mai 114^f/32.

2.14.9. AGHIÁZMĂ s.f. (medio-grec. ἀγίασμα, paleo-sl. *agiazma*, cf. *DA*; v. sl. *agiazma*, cf. *DEX*; gr. mod. *agiasma*, cf. Șăineanu, *DU*) Apă sfințită. *Iară mâncarea, sâmbăta și dlulmlinca, nafora numai și bea apă din aghiazma svlântului.* sept. 9^f/7. *Acesta svlânt și păraole pornite de păgâni asupra svlântei besearicii aghiazmei svlântșii sale la Colase le-au afundat în pre supt pământ.* nov. 113^f/13. *Îi deade un toiag și-i dzâsă: „Ia aceasta și te pugor din munte și apropiindu-te la Mirmina să-l împlântedz la ghizdealele aghiazmei.* id. 129^f/19.

1.4.10. AGHIOPOLÍT s.m. (?) Este posibil ca sensul acestui cuvânt, utilizat de Dosoftei ca supranume, referindu-se la o singură personalitate, să fie conferit de cele două elemente din care se compune: ἅγιος și πόλις, anume de „cetățean sfânt“. *Părintele nostru Cozma, Poeticul de canoane, eplūscolopol de Maiuma, Aghiopolitul.* oct. 64^f/25. *Cozma Poeticul. Episcopul de Maiuma. Aghiopolitul.* ian. 15^f/26.

1.4.11. AGHIRT s.m. (La pl.) (< gr. ἀγῆρτης, cf. Lacea, *Untersuchung*). Cuvântul nu este înregistrat în dicționarele studiate. Lacea precizează și sensul acestuia: „Bettler“ („cerșetori, milogi“); Marktschreier („strigători la bâlci, la târg; negustor, precupeț care-și strigă marfa; șarlatan“). *Petrecând multă vreme cu mimonii și cu aghirt.* dec. 189^v/11.

1.4.12. AGONISÍ (și **AGONESÍ**) vb. IV. R e f l. și t r a n z. [*medio-grec. ἀγωνίζομαι* (aor. ἀγωνίσα) „a lupta“, *DA*] **1.** R e f l. A se chinui, a se munci, a se trudi. *Într-acesta chip agonisându-să și nevoindu-să svlântul, îl trimsă darul Dluhului svlânt la un loc ce era în prējma besearicii.* dec. 216^f/30. *Încă în tânără vârstă s-au agonisit cu bună și svlântă viețuire și fu numit Malahiia, ce să tlâlcuiaște „inger“.* ian. 2^v/29. *În toate agonisându-să cu podvig bun, să feace vas svlântulu Dluh.* mart. 26^v^{bis}/18.

2. T r a n z. (În general se dobândește harul divin, viața veșnică sau, f i g., Hristos) A dobândi, a câștiga prin muncă sau printr-o lungă suferință (chin, trudă). *Purceasără așea la Dlofnul Hristofs, încununare, ce și-L iubiră până la moarte. Și nu-ș cruțară viața pentru să și-L agonisască mire veacinic.* sept. 2^f/29. *So cotind toate lucrurile aceștii vieț ca gunoaiete numai pentru să-ș agonesească pre Dlofnul Hristofs. Deci luă îndrăznire și astātu naintea boiarinului.* oct. 62^f/12. *Mulțămăscu-vă, fraților, că m-aț învățat de mi-am agonisit viață veacinică.* oct. 73^f/33. *Cu multă osteneală îm agonisăsc pita.* nov. 154^f/17. *Tartarul vă chiamă. Unde-s bodzâi ellinilor, strigoii aceia, de ș-au agonisit acolo a lăcui?* mai 137^v/14. ◇ (În context f i g.) (Despre moarte, pieire) *Lui Agatanghel ca o veaste bună,*

Moartea de lance agonisind cunună. nov. 109^v/16. *Așea, în caznă, au murit Evdoxia, împărăteasa carea au fost prilej și începătură a atâta fărâdeleage, de-au agonisit perire și epîlscopilor acelora.* id. 123^f/20. *Tu ai smomit pre... și le-ai agonisit moarte.* id. 142^f/11.

3. **T r a n z.** A pune deoparte; a strânge, a economisi. *Nemică nu ș-au agonisit pemintesc, nice în colibă acoperită au petrecut.* mai 129^f/20. În *DA* sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei numai la sensul 1.

2.14.13. ALLILŪIA interj. („din ebraicul *hallelu-Jah*, prin mijlocire slavă, iar cuvântul slav, din gr. ἀλληλοῦσία“, *DA*; sl. *aleluija*) Exclamație în psalm, care în limba ebraică înseamnă „Lăudați pe Domnul“, cf. *DA*, unde nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei. *Nu putea diaconul să răsfireadze a deprinde fără numai alliluia.* sept. 12^f/18.

1.4.14. ALURGHIDĂ s.f. (< neogr. ἀλουργίδα, din ἀλουργίς, cf. *TDRG*, *DA*). Manta regală; haină de purpură. *Au nu poartă alurghidă și cunună?* nov. 146^v/21. *Alurghida și cununa cea împărătească.* id. 166^v/31. În *DA* cuvântul este lucrat pe baza unei singure atestări din *VS*.

1.4.15. AMĂGEU s.m. și adj. (< gr. *μαγεός, -έως „vrăjitor“, din μαγεῖω, cf. *DA*). 1. S.m. (dublât de *fărmăcătoriu* sau explicat) Șarlatan; impostor. *Să creadeți voi, orășeanilor, că-i amăgeu omul acesta.* sept. 30^v/24. *Amăgeu și fărmăcătoriu spuindu-l.* nov. 154^v/7. *Să-l ducă la Râm ca pre un amăgeu și fărmăcătoriu.* id. 154^v/11. *Limba săhastrului amăgeu, avva Santavarin.* dec. 223^f/18. *Pre amăgeul Timothei, ce i-au înșelat.* febr. 89^f/6. ◊ (Peiorativ, despre Iisus Hristos, în concepția păgână) *Caută ce-m feace acest amăgeu, că nu numai pre uscat opreaște hrana casii meale, ce și pre mare îm face perire.* mai 126^f/27. ◊ (Denominație pentru diavol) *Tălhariul acela, shulfletesc amăgeu.* nov. 172^f/4.

2. Adj. Ticălos. *Zeves... iaste mincinos, amăgeu și măestrel și șuvealnic.* nov. 165^v/4.

1.4.16. AMĂGÍ vb. IV. **T r a n z.** și **r e f l.** (< gr. μαγεῖω „bezaubern“, cf. *TDRG*; din μάγος, cf. *DA*; probabil prin intermediar latin) 1. **T r a n z.** A ispiti, a ademeni, a atrage (prin vorbe, prin promisiuni mincinoase). *Amăgești pruncii a nu să închina dlulmnlăldzăilor.* sept. 6/1.

2. **T r a n z.** A înșela. *Ai întrat pre-ascuns și cu vicleșug în țara jidovască... de-ai amăgît pre cei prostaci de pre-acolo.* nov. 124^v/32. *Vădzu Irod că-l amăgiră și să mânîe foarte.* dec. 243^f/19.

3. **R e f l.** A se lăsa înșelat (sau ispiti de ceva). *Ce te amăgești, omule? Dară nu știi că m-am spodobit a fi partnică mărturiei Dlulmnlăldzăului mieu?* mai 146^f/17.

2.14.17. AMBÓN v. a m v o n (pentru etimologie și definiție). *Feaceră un ambon nalt afară și să sui svlâlnțul Macarie... cu svlâlnția cruce, de o rădică și o*

vădzură toate năroadele din lume ce era strânse. sept. 18^f/12. Învață de-i feaceră pre ambon nalt scaunul. nov. 124^f/23.

1.4.18. AMIRÁ și **AMIRÁN** s.m. (< neogr. ἀμυρᾶς, „Amiran... pare a fi o formă disimil. din *amirar, ce apare și în arom. amirăroahe = amiroahe „împărăteasă“, DA) Împărat; sultan. *Era la-mpăratul Damascului, la amira, boiarin mare.* dec. 191^f/31. *Amira, adică soltanul Misirului.* id. 225^f/28. ◊ P. e x t. Guvernator. *Îl adusără la amiranul a svlînteii cetăf.* dec. 222^f/4.

1.4.19. AMVÓN s.n. (< gr. ἀμβων; cf. v. sl. amübonü și amüvonü) Loc ridicat (estradă sau mic balcon) într-o biserică, de unde se ține predica sau se citește evanghelia (cf. I. M. Stoian, DR); apărut în sec. 4 ca o platformă înălțată la limita corului (stranei) (cf. A. Bertholet, DR). *S-au suit pre amvon și începu a cânta.* oct. 39^f/21. *Eplîlscloipul feace besearică svlîntului și-ncă silind să-i facă și chivot și un amvon, luă grijea lucrului svlîntul.* id. 87^f/24. În DA este atestată în scrierile lui Dosoftei numai varianta cu v.

1.4.20. ANAGNÓST s.m. (< gr. ἀναγνώστης; cf. v. sl. anagnostü) Cititor la biserică; citeț (definit și de Dosoftei). *Era anagnost, adecă citeț, cumu-i rândul svlînteii săbornicii besearice.* dec. 218^f/11.

1.4.21. ANAHORÍT s.m. [< gr. ἀναχωρητής < ἀνά „depărtare“ (de lume) și χωρεῖν „a merge“, cf. DA] Pustnic, sihastru. *Anahoritul, oșelnicul.* ian. 18^f/32.

1.4.22. ANÁT(H)EMĂ s.f. și adj. invar. (< gr. ἀνάθεμα, -ατος „object devoué, maudit“, cf. Arvinte, ST.L.NM., p. 25, IV. 1.5.1.) **1.** S.f. Afurisenie, blestem, excomunicare. *Trântind pre Arie supt anatemă și sulpt blăstăm, pre dânsul și pre-acei într-un gând cu dânsul, cu huleniiile lor.* mai 139^f/19. (Este posibil ca să fie considerată și ca loc. vb. sau ca expr. a trânti supt anatemă, echivalentă cu „a blestema, a excomunica“).

2. Adj. invar. (cf. DA, în care, pentru sensul 1., nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei) Care este afurisit, blestemat; excomunicat (pe de altă parte, seamănă și cu o construcție fixă: a fi anatema = se spune despre cel care încalcă preceptele creștine). *Anathema să fii tu, dlulmnlăldzâii tăi.* sept. 6^f/27. *Cine iaste de nu să închină Dloimnului nostru Iisuls Hristols, cuprins cu scrisul în icoană, acela fie anathema.* dec. 239^f/19.

1.4.23. ANATHEMATISÍ, dar și: **ANATHAMISÍ**, **ANATEMISÍ**, **ANATHEMISÍ**, **ANĀTIMISÍ**, **ANATHIMISÍ** vb. IV. T r a n z. (< gr. ἀναθεματίζω, cf. Arvinte, ST.L.NM., p. 25, IV.1.5.2.). A afurisi, a blestema; a excomunica. *Strânsă svlîntull acesta săbor și anathimisiră pre Serghie și Petră și Pir, ce fusease eplîlscloipi Țlaigradului.* sept. 18^f/32. *Să strânsără asupra iconoborefălor și anathematisiră toate ereasele, anume cu scrisoare.* oct. 61^f/4. *Să să leapede la vederea tuturor și să anathamisască eresa lui...* dec. 190^f/23. *Idolii voștri blastă și anathimisedzu.* 199/1 (cf. DA). *Întărind cu scriptura că să cade a-i anate-*

misi cu blăstăm pre eretici. apr. 78^r/24. Lepădându-l din besearică și anathemisindu-l. id. 87^r/22-23. Să strânsă svlântul al treile săbor asupra spurcatului Nestorie, de-l anătimisiră și-l procleșiră, lepădându-l de la svlântul scaun. id. 93^r/7. Oborând pre spurcatul Arie și pre sofâile lui și anatemisindu-i, veni iarăș în Larisa. mai 131^r/24. Au trimis încungiurătoare cărț la de pre-allocurea epl/scopt, învitându-i ca să anathematisască pre exarșii și începătorii ereaselor. iul. 2^r/16.

1.4.24. ANATOLICÓNI s.m., pl. (probabil că denumirea este preluată direct din greacă: ἀνατολικός „de l'orient; oriental; de l'est“ sau ανατολικῶς „du cōte de l'orient; vers (à) l'orient; à l'est; au levant“; cuvântul nu este înregistrat în dicționarele cercetate) Locuitori ai Anatolului (Anatoliei). *Tânutul anatoliconilor*. nov. 120^r/3.

1.4.25. ANAUR (este un supranume, o poreclă; probabil din gr. αναίρέω „a distruge, a nimici, a face să piară“) *Oarecare Timothei, pre poreclă Anaur*. febr. 88^v/30.

1.4.26. ÁNDREA nume propriu (< gr. Ἀνδρέας, cf. TDRG) Numele popular al lunii decembrie. *Dechevrie, luna lui Andrea*. dec. 186^r/21.

1.4.27. ANTHIPÁT (accentuat și anthípat) s.m. (< m.-gr. ἀνθύπατος „proconsul“, „probabil prin mijlocire paleo-slavă“, DA, unde nu sunt înregistrate atestări din operele mitropolitului) Proconsul (având și funcție de judecător); guvernator al unei provincii. Dublat și de sinonimul podstaroste. *Când credzu și femeia anthipátului, Nicanora, și casa lui Stahie fu arsă de anthipátul*. nov. 124^r/7, cf. 176^r/16. *Fură aduș la anthípat*. ian. 8^r/29. *Cārora era căpetenie anthípatul Chiest*. febr. 62^r/13. *Daș pre mâna anthipatului sau podstarostelui orașului*. mai 111^r/28.

1.4.28. ANTHROPOLÁTRU s.m. (< gr. ἀνθρωπολάτρης, cf. DA) Partizan al antropolatriciei; eretic care adoră pe om în persoana lui Iisus Hristos; adorator al omului (cf. DA). *Nestorie anthropolatru*. dec. 248^r/foaie volantă.

1.4.29. APOLOGHÍTICĂ s.f. (< gr. ἀπολογητικός, din ἀπολογέομαι „(mă) apărr, fac apologie“, cf. DA; cf. lat. *apologeticus*, -a, -um. În DA nu sunt înregistrate atestări din VS) Ramură a teologiei sistematice care încearcă dovedirea existenței lui Dumnezeu prin probe raționale sau argumente logice (cf. I. M. Storian, DR). *Ș-altă carte asupra tuturor ereuselor, carea pomeneasțe în apologhitica ce-au dat lui Antoniu, lui Pio împărat*. iun. 147^v/21.

1.4.30. APOSTÁT și **APOSTÁTA** s.m. („La scriitorii mai vechi din lat. *apostata* sau direct din grec. ἀποστάτης“, DA) Persoană care s-a lepădat de o religie, care a săvârșit o apostazie. *În dzâlele lui apostat Iulian, un tânăr oarecare...* oct. 97^v/3. *Astând naintea lui apostata Iulian*. nov. 127^v/35. În DA este atestată numai varianta *apostata*.

1.4.31. APÓSTOL s.m. (< gr. ἀπόστολος „trimis“; cf. v. sl. *apostolŭ*) Nume dat fiecăruia dintre ucenicii Mântuitorului (este un cuvânt frecvent în textul VS).

Cădzură toț la apostolul. nov. 127^r/19. Mearsără apostolii cineș unde i s-au venit sorțul. id. 129^r/12.

1.4.32. APÓSTUL s.m. V. a p o s t o l. Patrova, carele și svlântul apostul Pavel, în poslaniile sale pomenește, au fost epilisclop. nov. 108^r/17. În DA este înregistrată, pentru această variantă, o atestare din ȘEZ. III, 1/6.

1.4.33. ARĂVÓN s.n. și **ARĂVÓNĂ** s.f. (< gr. ἀρῶβόν) Arvună; chezășie, zălog, amanet. În DA este înregistrată numai varianta arăvon (în VS). Dându-le și arăvonul împărășiei ceriului. oct. 50^r/1. Acesta vis l-au vădzut svlântul Theodul și până a nu-i prinde, ca cum li s-ar hi dat arăvonă de ineale, pentru stradaniia mărturiei cu care-ș dobândiră ceriul. apr. 71^r/28. (În acest ultim citat este posibil să fie vorba despre cel de-al doilea sens notat în DA, s.a., și anume: „daruri făcute la logodnă“, având în vedere determinarea de ineale. În VS este general conceptul logodnei cu Hristos prin moarte, simbol al vieții veșnice, dobândită prin sacrificiul suprem pentru credință. Dacă nu este un calc sau o construcție-tip, „arăvona de ineale“ putând reprezenta și o realitate a epocii în care trăia Dosoftei, un anume fel de zălog, înclinăm să credem că se cuprinde sensul, considerat special, din DA).

1.4.34. ARGÁT s.m. (La pl.) **ARGAȚĂI** (< medio-gr. ἀργάτης „muncitor agricol, lucrător cu ziua“, Arvinte, *ST.LLV.*, p. 20, IV.1.4.2., v. gr. (ὁ) ἐργάτης, -ov „ouvrière“; „termenul grecesc a pătruns și în v. sl., bg., scr., alb.“, Arvinte, *ST.LEX.*, p. 35, IV.1.5.4. În DA se dă ca etimon neo-gr. ἀργάτης, preluat și de E. Munteanu, *SLB*, p. 85) Șerb, rob, slugă. Feace budăi mare și mănea argațai de căra apă, de-l împlea. mart. 40^r/6. Cuvântul nu este înregistrat în glosarele întocmite de N.A. Ursu, nici în cel al lui Lacea.

1.4.35. ARHÁNGHEL s.m. (< gr. ἀρχάγγελος; cf. v. sl. arhangelŭ) Căpetenie a îngerilor; (la pl.) numele uneia dintre cele 9 cete ale îngerilor care, împreună cu „începătoriile“ și cu „îngerii“ alcătuiesc treapta a treia a ierarhiei lor, făcută de Dionisie Areopagitul (cf. I.M. Stoian, *DR*). Svâlntul arhanghel Mihail. sept. 8^r/26. Trimișând pre arhanghelul Svâlntŭii Sale, Gavriil. dec. 237^r/16. Ado și cealea ce sânt gătate svâlntŭilor bunuri: îndrăznirea și prietenia cu Dŭlmlădzău și cu svâlntŭii Săi îngeri, cu arhahnghelii, cu stăpânitorii și cu tot nărodul împărășiei ceriului. apr. 101^r/29.

1.4.36. ARHIDIÁCON (și **ARHIDEÁCON**) s.m. (< gr. ἀρχidiaκονος; cf. v. sl. arhidijakonŭ) Primul diacon dintre diaconi (cf. I.M. Stoian, *DR*); întâiul diacon pe lângă un episcop. Luă cu sine și pre arhidiaconul său. nov. 145^r/36. Evloghie, cu îngerul lui Dŭlmlădzău vorovind ca cu arhideaconul papei, fu nevădzut de denaintea lui. febr. 67^r/21.

1.4.37. ARHIEPÍSCOP s.m. (< gr. ἀρχιεπίσκοπος; cf. v. sl. arhiepiscopeŭ) Titlu onorific dat unui episcop care conduce eparhia principală din cadrul unei

mitropolii sau, în cazuri deosebite, al unei eparhii (cf. I.M. Stoian, *DR*) *Un episcop trimis de arhiepiscopul cel mai mare la părțile Râmului, dusă moștele svlâlnitului la Chesariia*. ian. 33^v/13. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

1.4.38. ARHIERĂȚI vb. IV. („Format de Dosofteiu de-a dreptul după gr. ἀρχιερατεύω «devenir prelat»“, *DA*) A fi, a funcționa ca arhieru (cuvântul este menționat și de Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 432, între elementele antefanariote, cu sensul: „a fi episcop sau prelat“, fără a se preciza în ce scrieri apare și fără a i se preciza etimonul). *Acesta dintru svlînț părintele nostru Ipatie, născut la Chilichia, și nevoindu-să cu podvig în Galatiia, și arhierățând în Gangra...* era cu totul împlut de Dnulhul svlînț. febr. 82^v/11.

1.4.39. ARHIEREU s.m. (< gr. ἀρχιερέως, -έως; cf. v. sl. *arhierē*) 1. Persoană care aparține celei mai înalte trepte a preoției, urmaș direct al sfinților apostoli prin succesiune, întâiul-stătătorul unei eparhii; arhipăstor, ierarh (cf. I.M. Stoian, *DR*). *Strânsease patriarhul Antiohiei arhieriei cu o treabă*. oct. 51^v/21. *Au trimis rugămintea la svlînțlul Constantin împărat pentru preuș și arhieru*. id. 90^v/35. *Te-au mănât Hristols arhieru și păstoriu aceștii cetăț*. nov. 159^v/28.

2. Preotul cel mare la evrei (cf. Arvinte, *ST.LLV.*, p. 20, IV.1.4.3., *ST.LNM.*, p. 25, IV.1.5.3.). În context, fiind vorba despre Fecioara Maria și despre preotul evreiesc, este posibil ca împrumutul să fi fost făcut direct din gr. (δ) ἀρχιερέως „grand-prêtre“, „grand-pontif“, cf. Arvinte, *stud. cit. Petrecu acolo... unde numai dănăoară într-un an întra arhieru*. nov. 138^v/23. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

1.4.40. ARHIERIE s.f. (< gr. ἀρχιερεία) Rangul de arhieru; cea mai înaltă treaptă a preoției; arhipăstorie; episcopat (cf. I.M. Stoian, *DR*). *În 13 ai și giună-tate de arhieria svlînții sale*. sept. 3^v/11. *Petrecând... acesta marele părinte 38 de ai în arhierie, de-au împlut preste tot 97 de ai*. dec. 228^v/30. *Acesta..., strălucind în arhierie, cătră Dloimnțlul au purces*. id. 232^v/22.

1.4.41. ARHISTRATIG s.m. [Din gr. ἀρχιστρατήγος „exercitus imperator“. Cuvântul a intrat în trei epoci diferite în limba română: 1. În limba veche, prin scrierile bisericești, din limba medio-greacă (sau din cea paleoslavă: *arhistratigū*), cu sensul fig. de „mai marele cetelor îngerești“, ca epitet pentru „arhanghel“, întrebuintat în teologia greco-slavă, cf. *DA*] Căpetenie a cetelor îngerești; arhanghel; calificativ dat arhanghelilor Mihail și Gavriil, cf. I.M. Stoian, *DR*. *Arhistratigul Mihail*. sept. 1^v/28. *Săborul svlînțlului arhistratig Mihail*. nov. 112^v/13. *Asuprești-mă, arhistratițe, deaca vei tu spăsi pre această blâdnică*. mart. 3/17.

1.4.42. ARIÁN s.m. [< gr. ἀρειανός; cf. v. sl. *arijanū*, lat. *arianus*), cf. *DA*, unde nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei] Adept al arianismului; partizan al doctrinei lui Aria (Arie). *Ualent... era arian*. *Ieșit din calea lui Dnulm-*

nlăldzău afară. sept. 35^v/25. *Fură scoș de Constandie, cu-ndemnarea ariianilor.* nov. 109^v/31. *Puindu-să tare împotriva ariianilor ș-a ereaselor lui Arie. id.* 144^v/1, cf. dec. 202^v/24, febr. 65^v/10, 86^v/1,3, mai 107^v/19.

1.4.43. ARÍE s.f. și adj. (< gr. Ἀρειος; cf. v. sl. Arii, lat. Arius) 1. S.f. Arienie, arianism; doctrină ariană. *Muând vina cu năpaste asupra svfântului, cu învățătura acelor episcopi eretici la inemă și partnici ariei.* febr. 78^v/19.

2. Adj. Eretic, păgân; care țin(e) de doctrina ariană. *Fură goniț de pre la svlilntelle besearici, căce nu priimiră ereasele arie, fiind el arian, acesta-mpărat Ual.* sept. 8^v/4. În TDRG și în DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

1.4.44. ARITHMITICHÍ subst. (< gr. ἀριθμητική, din ἀριθμέω „(în) număr, socotesc“, de la ἀριθμός „număr“, cf. DA, în care nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei) Aritmetică (v. și Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, ILR, p. 148, care citează termenul „neogrecesc“ la Dosoftei, VS). *Am învățat toate meștersugurile dăscăliii, filosofiei, ritorichi, dialectichi, arithmitichi, gheometria.* dec. 192^v/31.

1.4.45. ARMONÍE s.f. (La pl. ARMONII) (< gr. ἁρμονία „încheietură, adaptare (a unui lucru la altul), armonie“, DA). Articulație desăvârșită, organică, a părților unui întreg (cf. E. Munteanu, SLB, p. 19). *Stricându-i toate armoniile trupului și toate-ncheieturile, îi arsără și pieptul cu plase înfocate.* nov. 119^v/2. (Poate fi o confuzie cu armurile „articulații“ ?).

1.4.46. ÁSCHIT s.m. [< gr. ἀσκητής „deprins, exercitat (cu o viață de schimnicie)“, de la ασκέω „a se exercita în..., a-și întări trupul prin exerciții“, cf. DA] Anahoret, pustnic, sihastru, schimnic; ascet. *Pomenirea preacuviosului părintele nostru Iiacov postnicul. Aschitul.* ian. 43/31. *Părintele nostru Iiacov postnicul. Aschitul.* ian. 41^v/31.

1.4.47. ASCHITÁC s.m. (La pl. ASCHITACI) („Cuvânt românizat de Dosofteiu din neo-gr. ἀσκητικός“, DA) V. a s c h i t. *Prepodobnicii părinții noștri, bolgonosnicii săhastrii, aschitacii carii acea mai zăbavnică și mai trudnică mâcenie a științii luptară.* sept. 6/19.

1.4.48. ASÉLGHIE s.f. (< gr. ἀσέλγεια) Desfrânare („Übermut, Frechheit, unsittliches Leben“, Lacea, *Untersuchung*). Atât în TDRG cât și în DA (unde este considerat „cuvânt literar rar“; v. și DLRLV) sunt înregistrate atestări doar din VS. Termenul este, prin urmare, un împrumut direct din greacă, utilizat, în scris, probabil numai de Dosoftei. În alte scrieri, această noțiune apare tradusă diferit: *necurăție* (Biblia 1688), *desfrânare* (I 1847), *fapte de rușine, spurcăciune* (Biblia 1914), *fapte de rușine, necumpătate* (Biblia 1968) etc. (cf. W. Barclay, *Analiza...*, p. 35.). *Să mă ducă la aselghii cea dintâi (curvial/notă marginală).* oct. 53^v/30. *Vă trag cătră aselghie, înfierbădzări de păcate și pohte spurcate.* nov. 164^v/25. Se observă că termenul este explicat de autorul VS prin notarea unui sinonim mar-

ginal ori prin apozitie. Cuvântul se înscrie printre alte cuvinte împrumutate direct dintr-o limbă cunoscută lui Dosoftei, dar care nu s-au impus în limba literară de mai târziu.

1.4.49. ASTROLÓG s.m. (< gr. *ἀστρολόγος* „astronom“ și „astrolog“, din *ἄστρον* „stea, constelație“ și *λέγω* „socotesc“; cf. lat. *astrologus*) Persoană care practică astrologia, cititor în stele. *Eram astrolog la Râm.* nov. 154^f/7. *Nește jidovi astrologi* .mart. 26^v/10. Trebuie precizat că în DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului (prima atestare este din Cantemir, IST.). Totodată, este posibil ca Dosoftei să fi preluat termenul direct din greacă.

1.4.50. ASTROLÓGHIE s.f. (< gr. *ἀστρολογία* „știința despre stele“, din *ἄστρον* „stea“ + *λόγος* „cuvântare, vorbire“, cf. DA; v. și Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 88, IV.1.3.3, unde autorul precizează că „prima atestare din Tikin este din anu 1683, din Dosoftei VS“. În DA, accentuarea este diferită pentru atestarea din VS, pe *i*, față de tipăritură, unde accentul este notat pe al doilea *o*) Știință care pretinde a cunoaște, a dezvălui viitorul prin cercetarea poziției și mișcării astrilor; citire în stele; astrologie. *Și încă și din astrológhie n-am lăsat nemică, din toată, nemvățat.* dec. 192^f/34.

1.4.51. ASTRONÓMIE s.f. (< gr. *ἀστρονομία*, din *ἄστρον* „stea, corp ceresc“ și *νόμος* „num“, cf. DA, în care este înregistrat numai cuvântul, nu și contextele în care acesta apare) Știință care studiază corpurile cerești și legile mișcării lor. *Deprinsă de-mvățară tot meștersugul cărfâi de toată înșălepciunea omenească, grammatica și filosofia, astronómia, gheometriia.* oct. 64^f/33. *Deprinzând de-săvârșit filosofia și astronómia.* febr. 89^v/24.

1.4.52. AÚDZ s.n. („Poate grecism: *ἀκοή* = «auz, auzire, comunicare din partea altora, povestire», DA) Cele ce se povestesc, se mărturisesc, se spun, se comunică (de cineva, în fața cuiva); povestire; veste, știre, zvon; mărturisire. *Acesta audzu nesuferind Maxentie, gemu de la inemă.* nov. 169^f/13.

1.4.53. AVÁN adj. („E turc. *Havan* «traître, perfide», care poate să fi intrat în limba noastră și prin filiație n.-grecească: *ἄβάνης* «calomniator»... De origine grecească e, probabil, la Dosofteiu“, DA) Strașnic, grozav, cumplit, aprig, amar-nic, hain, barbar, crud; iute la mânie. *Pre acel tiran făcându-l bezbojnic și avan, și alte multe muștrări.* apr. 100^f/1.

1.4.54. ÁVGUST s.m. sing. tantum. A opta lună a anului. V. și *a u g u s t*. (< gr. *Αύγουστος*, cf. TDRG) *Cum să veade la 16 a lui avgust în sinaxariul proloagelor.* mart. 41^f/33.

1.4.55. AVTOCRÁTOR s.m. V. *a f t o c r a t o r*. *Dzăsără cătră avtocratorul...* nov. 146^v/12. *Strigat de tatăl său avtocrator și samodârjeț.* dec. 223^f/23.

1.4.56. ÁVVA subst. sing. tantum („împrumut literar din grec. *ἄββας* «abate», DA; din ebr. *ab, abba* „părinte“, cf. I.M. Stoian, DR) Părinte, tată, în limba

pe care a vorbit-o Iisus (aramaică) (cf. I. Bria, *DTL*); apelativ cu care se adresează între ei călugării ortodocși (cf. I.M. Stoian, *DR*). *Avva Athanasie*. oct. 56^v/24. *Avva Dorothei*, ian. 4^v/29. *Iartă-mă, părinte, avva Zosima, pentru Diolmnlul*. apr. 64^v/2,9. *Ce vrei să faci, avvo Zosima?* id. 66^v/16. *Să dzâci lui avva Ioan, egumenul mănăstirii voastre, să ia aminte, că multe reale sânt în mănăstirea voastră*. apr. 66^v/33.

1.5.0. Elemente de origine maghiară

1.5.1. ALCĂTUÍ vb. IV. **T r a n z.** (< magh. *alkotni* „a crea, a face, a rândui“, cf. *TDRG*; „ung. *alkudni* «a se tocmi»“, *DA*) (complementul indică viața) A organiza, a orându-i; a ordona. *Suind și procopsind la multă cunoștință cu reapedea firii sale și cu tot întinsele sale trude, și alcătuind bine viața sa, întâi s-au hirotonit și să feace epl/scolop în Chizic*. mai 125^v/17. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

1.5.2. ALÉȘ adv. [„Din prep. *a* (= *la*) și ung. *les* «pândă», cf. *lesben állani* «a sta la pândă», *DA*; v. și *TDRG*, *DLRLV*] *La pândă, pândind. Ereticii... puindu-să aleș la locuri strâmte și ponoroase, pre unde avea obiceiul svlântulul a treace, ieșiră reapede, ca nește fieri sireape*. febr. 83^v/23.

1.5.3. AMISTUÍ vb. IV. **T r a n z.** și **r e f l.** [< *a* + *mistui* (< magh. *emészteni*)]

1. **T r a n z.** A ascunde, a salva, a scăpa (pe cineva de primejdie) (v. și *DLRLV*, N.A. Ursu, *PsV*) *Cădzură-ncuitorile și să deșchisără ușile. Și scăpă iarăș la ucea svlântă femeaie, de-l amistu-i și-l dusă la svlântul Meletie*. oct. 98^v/5.

2. **R e f l.** A se ascunde, a se refugia, a se face nevăzut, a se dosi (v. și Lacea, *Untersuchung*, Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 336). *Nevoind să să amistuiască de cătră părinții săi, să nu o poată afla*. sept. 27^v/22. *Fugi în țara jidovască și să amistu-i*. nov. 154^v/15.

3. **R e f l.** A dispărea; a pieri (cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 148). *Apele să amistuiesc în pământ*. sept. 8^v/28.

4. **T r a n z.** A face să dispară. *Cât ei turna, atâta poala... amistuia*. mart. 55^v/19.

5. **T r a n z.** A distruge (prin ardere); a prefăce în scrum, în cenușă; a topi. *L-au amistuit focul*. sept. 21^v/22.

1.6.0. Termeni neologici

1.6.1. ADAMANTEAN s.m. (din adj.) Cuvântul, nefiind atestat în *DA*, nu putem decât să facem câteva presupuneri în legătură cu originea sa. O eventualitate ar fi ca termenul să fie o creație a lui Dosoftei, după modelul altor substantive terminate în *-(e)an*, de tipul *cețățean*, *orășan*, având la bază slavul *ААМАНТЪ* (< ngr. *ἀδάμας*, gen. *ἀδάμαντος*), care a dat rom. *adamant*, cuvânt ce se întâlnește în

paginile VS. Cealaltă alternativă ar fi împrumutul din lat. *adamantinus*, pentru rom. *adamantin* care, de asemenea, apare la Dosoftei, tot substantivat (v. DEX); astfel *adamantean* poate fi considerat varianta a lui *adamantin*, deoarece sunt folosite cu același sens: „om care are caracter asemănător proprietăților adamantului: strălucire în gândire și tărie de caracter“. *Din umere trasă una de-aceale cureale de pre sine sfântul, adamanteanul acesta, și o zvârli în obrazul ighemonului.* mart. 48^v/18. *Nepărăsind adamanteanul a să chinuirea în greale osteneale, s-au silit să prefacă în mai frumoasă făptură căldările oltariului.* iul. 3^v/21.

1.6.2. ADAMANTÍN s.m. V. a d a m a n t e a n. *Au petrecut sfântul la casa părinților săi necunoscut ca un mișel și ticălos. De vrăjmașul luptat. De dragostea părinților ars și de slugile sale batgiocorit, nu dzeace sau o sută de dzăle, ce 17 ai încheiaș, adamantinul acesta, iar nu de carne.* mart. 42^v/31.

1.6.3. ALEXANDREÁN s.m. (< lat. *alexandrinus*) Cetățean, locuitor al orașului elen Alexandria. *Alexandreani, -i.* sept. 15^v/19, dec. 207^f/32, febr. 88^v/16. *Poporul alexandreilor.* nov. 120^f/24. ◇ (În sintagmă) *Olalmenii de Alecsandriia.* dec. 189^f/7.

1.6.4. ALTĂR(IU) s.n. (< lat. *altārium*; v. și Arvinte, ST.L.EX., p. 30, IV.1.2.1., care îl consideră „un împrumut recent din limba latină a Bibliiei“) 1. Ridicătură de piatră, de pământ sau de lemn pe care, în antichitate, se duceau jertfe zeilor, se făceau libații și se săvârșeau diferite ceremonii cultuale (precizat și prin determinantul „cel idolesc“). *Altariul au crăpat și să vărsă jrățva pre cuvântul prorocului.* mart. 59^v/13, apr. 86^v/34, mai 122^v/21. *Oborî gios altariul cel idolesc.* iun. 148^f/30.

2. Masă de cult pe care preotul, în religia/biserica creștină, oficiază liturghia. *Strigă prorocul cuvântul D/olmnului și dzâsă: „Altariule, altariule!“* mart. 59^v/6. *Că va fi cuvântul ce-au grăit cu cuvântul D/olmnului asupra altariului ce-i în Vethil.* mart. 60^f/7. *Cum au băgat în peșteră în muntele de unde au prăvit țara cea făgăduită cortul și chivotul și altariul cel de aur, de le-au ascuns.* mai 106^f/19.

3. Mormânt al sfinților, păstrător al moaștelor acestora. *Fu pus sfântul Evtihie în altariul sfinților apostoli în temelia sfântului prestol, unde dzac sfințele moștii a sfinților apostoli.* apr. 78^v/28. Acest ultim sens nu l-am întâlnit în nici unul dintre studiile cercetate. Informația am luat-o din A. Bertholet, DR, care precizează: „O dezvoltare deosebită a înregistrat în creștinism, trecând de la semnificația mesei pentru împărtășanie la cea de mormânt sfânt, și deci, păstrător al moaștelor“ = altar de mormânt.

1.6.5. AREOPÁG s.n. (< lat. *areopagus* (= gr. *ἄρειος πάγος* „colina lui Ares“), DA] În DA și în TDRG atestările înregistrate sunt mult mai recente, iar în glosarele întocmite de N.A. Ursu, nu apare menționat. Cuvântul nu se întâlnește

nici în studiul lui Lacea. Sensul este: tribunal suprem în Grecia antică, cu sediul pe colina lui Ares. *Era unul din sfeatnicii areopagului.* oct. 41^f/9, cf. 43^f/19.

1.6.6. AREOPAGHÍT s.m. [< lat. *areopagites* (< gr. *ἀρειοπαγίτης*)] Membru al areopagului. *Dionisi areopaghitul.* oct. 41^f/7. *Dionisie areopaghit.* mai 133^f/36. Cuvântul este înregistrat în *DA* fără atestări.

1.6.7. ARTÍCUL s.n. (< lat. *articulus*) Punct al unei dogme sau credințe. Am optat pentru încadrarea citatului din *VS* (înregistrat în *DA* s.a. *ARTIC*) aici, deoarece ni se pare că, în context, cuvântul în discuție nu ar avea sensul de „plângere, petiție“ (*DA*), ci că ar fi vorba despre ceea ce adaugă cineva (o explicație suplimentară) unui text deja cunoscut, încheiat (Evanghelia): *Ce vrea sămna altă adăosura articolui, fără aceasta: că dzâcând pre Mesia, arăta Andrei că aștepta cu adevărat pre Hristols, care n-avea nice o sâmbură cu ceialalt.* nov. 177^f/30.

1.6.8. ASÍR (Numai la pl.: *asiri*) s.m. Persoană care făcea parte din populația semitică a statului antic Asiria. *Împăratului asirilor.* nov. 113^f/10, cf. dec. 224^f/24. Cuvântul nu este înregistrat în *TDRG*, iar în *DA* este lucrat articolul *asirian*, neologism din franceză. Cf. Quicherat, etimonul ar putea fi numele topic lat. *Assyria*, -ae sau lat. *assyrius*, -a, -um.

1.6.9. AUGUST s.m. (< lat. *augustus*) A opta lună a anului. *S-au mutat în svlâlnța raclă, lu Halcopratie, la besearica unde să vând arămile, la trei dzăci și una a lui august.* apr. 83^f/19.

1.6.10. AUGUSTĂ s.f. Împărăteasă. *Augusta... avea mult dor să sămpreune cu svlâlnța.* nov. 167^f/16. *Fericitul Porfirie luă de la augusta (împărăteasa – sinonim marginal) 2 cântare de aur, să facă besearică.* febr. 84^f/23. Acest cuvânt, care apare în *VS* numai în varianta feminină, este considerat în *DA* (unde nu sunt înregistrate atestări din operele cărturarului moldovean) ca provenind din lat. *augustus*, -a, -um. În dicționarul Latin-român al lui T. Iordănescu, termenul, cu sensul de „mama, soția, fiica sau sora împăratului“, are ca etimon lat. *augusta*, -ae. Ca articol de dicționar, separat, pentru forma feminină, cuvântul este înregistrat, cu același semantism, și de Quicherat.

1.6.11. ÁULĂ s.f. (< lat. *aula*; din gr. *αυλή* „cour d'une maison; palais, cour d'un prince“, cf. Quicherat) Curte a unei case; curte a unui domnitor; palat. *Să strânsă svlâlnțull acesta săbor într-aula, în polata ce-i dzâc...* sept. 18^f/31. Cuvântul nu este atestat în *DA* în scrierile mitropolitului.

1.6.12. AVÁR s.m. (Numai la pl., *avari*) (< lat. med. *Avarus*) Persoană făcând parte dintr-o populație turcică venită în Europa în timpul migrațiilor (cf. *DA*, unde, ca primă atestare este înregistrat un citat din Cantemir, HR.; în *TDRG* cuvântul nu este lucrat). *În vremile lui Mavrichie împărat, la războiul avarilor.* oct. 88^f/16. *Făcând vitejie mare în războiul avarilor, carii să fusease rădicaț*

asupra Râmului. febr. 84¹/7. *Sifilnșii părinț uciș de avari în slfânta mănăstirea svlântitului Savei.* mart. 47¹/15.

1.6.13. ÁVGUSTA s.f. (< lat. *augusta*) v. a u g u s t a (pentru partea a doua a definiției: „*mère des filles ou des soeurs de l'empereur*“, cf. Quicherat; cuvântul nu este înregistrat în dicționarele studiate. Are loc și o schimbare de accent, față de *augústa*. La Dosoftei are rol de apozitie explicativă). *Silindu-o cu multe rugări cinstita și credincioasa împărăteasa, avgusta Irina, maică-sa, să șadză cu dânsa să împărățască depreună, iară ea n-au vrut.* apr. 82¹/27.

1.7.0. Elemente cu origine necunoscută sau cu etimologie nesigură

1.7.1. ÁBUR s.m. (cf. alb. *avull*) 1. Tărie, efluviu. *Aflând iaiecința caldă cu aburi de mirosuri.* apr. 96¹/24.

2. Miros. *Budzele noastre de dulceața aburilor acelora... să lipiia ca de stride.* oct. 80¹/8.

3. Răsuflare, suflu. *Aburi veninaș de cumplit zmau.* mart. 7/37. În DA apare doar o atestare, pentru sensul 3., din PsV.

1.7.2. ADEVĂȘĪ (și **ADĂVĂȘĪ**) vb. IV. T r a n z. și r e f l. (DA-ul consideră cuvântul de origine necunoscută. În TDRG se dă ca etimon sl. *do + vusējati*. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 148, cu atestare din scrierea lui Dosoftei, îl încadrează printre elementele de origine maghiară. Autoarele DLRLV propun ca etimon magh. *odaveszni*) (Despre trup) A chinui, a istovi, a slăbi, a face să devină extenuat, cu scopul de a înfrâna dorințele, poftele trupesti; a înfrâna (acest sens, cf. DA, se găsește, pentru secolul al XVII-lea, numai în scrierile lui Dosoftei, iar, mai târziu, este atestat și în dicționarul lui Budai-Deleanu). *Nevoința cu carea au adevăsât ș-au topit acel trup moale și gingaș.* sept. 27¹/25. *Ș-au ferecatu-ș trupul... ș-au adevăsātu-ș mădulările.* dec. 245¹/32. *Cu atâta privegheare și dvorbă trupul ș-au adăvăsât și l-au înfrânt, cât neclătit mai multă vreme petrecu, nice leac putând să pășască.* febr. 68¹/34. ♦ R e f l. *Suind în munte și adevăsându-să foarte, și dobândind boală de înflăciune, să cunoaște numai de pre grai, cine-l știia.* nov. 137¹/25.

1.7.3. ADULMÁ vb. I. T r a n z. (DA propune ca etimon lat. **adolmare*, pe baza unei singure atestări, din N. Costin, LET.) (În context figurat) A adulmea; a presimți. *Ferice... că... nice nările tale adulmară de putearea nepriiatinului.* apr. 75¹/3.

1.7.4. ÁPRICI (Numai la pl.) adj. Care este neîndurat, nemilos, rău, aspru, crunt, înverșunat. V. a p r i g (2). *Să feaceră amari și aprici, crudz și nemilostivi asupra creștinilor.* dec. 189¹/9. În DA se discută etimologiile propuse de către unii lingviști. Această variantă a cuvântului *aprig*, pl. *aprigi*, mai este atestată la CORBEA (c. 1700), ap. HEM 1357.

1.7.5. ÁPRIG adj. 1. Care este iute la mânie, repezit. *Nu fii, fiule, aprig, că pentru pricea ta cea în sat nu vream să-ți spuii.* mart. 54^v/19.

2. (Construit cu prep. *la*) Care este aspru, nemilos, înverșunat. *Nice fii aprig la giudeț când giudeci.* mai 138^f/23.

3. Care este lacom, hrăpăreț, avid, setos de câștig. *Doi îngeri sânt la omul. Unul bun, de la Dnulmăldzău, și altul rău, de la Satana... Îngerul... cel viclean iaste mânios, mândru, zavisliv, aprig, scump și nepriitoriu fratelui și neplecat.* apr. 93^v/33. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei, cu excepția variantei *aprici*.

1.7.6. ARÁP s.m. [în *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei, dar se dă o explicație etimologică detaliată: „din bulg. *arap* (sau sârb. *arap*, *harap*, sau din rus. *arapŭ*, paleosl. *arapinŭ*, n.-gr. *ἀραπίς*, toate din turc. *arab*)”] Pentru sensul 1, *DA* citează, ca primă atestare, *BIBLIA* (1688), iar pentru sensul 2., Cantemir, *ap*. **ȘIO**. 1. Locuitor al Arabiei sau originar din Arabia; arab, maur. *33 de părinț în Raithu uciș de arapi.* ian. 13^v/3.

2. (Întărit prin epitetul „negru”) Om cu pielea și cu părul de culoare neagră. *Preste pușân vădzuiu pre Evloghie izgonit de la fața cuconului și-l trăgea un arap negru.* mart. 55^f/36.

1.7.7. ARGEÁ s.f. Boltă a unei biserici; cupolă; „ein Teil von dem Innern der Kirche“ (Lacea, *Untersuchung*). Cuvântul este atestat de N.A. Ursu și în *Liturghier*. *Întră în argeaoa besearicii cea din mijloc.* sept. 12^f/7. *Întrară în besearica svlântului, la locul ce să cheamă Trivolon, la-ntratul în argea, între cei 2 stâlpi mare de Thessaliia, ce stau spre-apus.* oct. 88^f/9. *Suind în argea, cătră ușile ceale de argint.* nov. 133^f/28.

2.1.0. Cuvinte create pe teren românesc și formațiuni lexicale proprii lui Dosoftei

2.1.1. ACÉLAȘ, ACÉEĂȘ [< *acela*¹ + *ș(i)*] (Numai cu valoare adjectivală) Care este tot acela, chiar acela; care este tot la fel ca (și) mai înainte. *Supărat... de aceeaș boală.* oct. 74^v/35. *Glasul aceluiăș svlânt înger.* nov. 144^v/5. *Vrea să ia de-aceeaș moarte de carea au murit Despuitoriul său.* id. 184^f/4. *I-au cântat de două ori șease, dzâcând tot acelaș psalom.* mart. 25^f/8. *Într-aceaiăș dzî.* apr. 76^v/14.

2.1.2. ACÉSTAȘ, ACÉASTAȘ pron. dem. și adj. [< *acesta* + *ș(i)*] 1. Pron. dem. Chiar aceasta, chiar acestea (cf. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 20, II.4.4.2.). „Nu iaste moarte ceaia ce-i pentru Hlrisols. Cea iaste viață neuvând fărșit.” *Aceastaș și Licarion... dzâsă.* febr. 62^v/20. ◊ L o c. a d v. **Într-acestaș chip** = astfel; la fel. *Victor, hatmanul de Italiia, și Sevastian, duxul cetățâi, mărturisesc strigarea lui Petră și Pavel... Ce și maica lui Victor, stratilatul, Fotini, cu losi, fiul ei,... fac într-acestaș chip.* febr. 85^f/14.

2. Adj. Curent, actual; în prezent. *Într-aceastăz dzî, svli/ntele 40 de femei mlulcenite.* sept. 2°/11. *Într-aceastăz dzî, pomenirea svlâ/ntului Cornilie, sutaşul.* id. 16°/3. În DA nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.3. **ACIÎŞ** adv. temp. [*acii*² + *ş(i)*] Îndată, imediat (cf. Arvinte, ST.L.FAC., p. 81, II.7.1.4.). *Învaşă aciiş să aprindză un cuptoriu.* febr. 88°/18.

2.1.4. **ACMŪŞ** adv. [*acmu* + *ş(i)*] Îndată, imediat, pe loc. *Te-nchină dumnă-dzâilor sau acmuş te voi umorî cu amară şi cumplită moarte.* nov. 142°/9. *Iacă, mă duc la loc departe, şi acmuş m-oi întoarce.* dec. 187°/17. *Pasă, Mario, cu oamenii aşea, la cutare loc, unde voi veni şi eu acmuş, de ne vom primbla.* iun. 155°/17.

2.1.5. **ACOPEREMĂNT** s.n. [*acoperi* + *-(ă)mânt*, după *coperământ*, cf. DA] 1. Obiectul cu care se acoperă (sau care acoperă) ceva. *Femeaia cneajului Asclapie tocmind cu miroşuri scumpe racla svli/nşilor mlulcinici, au întins deasupra ei un acoperemânt scump.* mart. 28°/28. ◊ (În comparaţie) *Prorociile ceale de Dlo/mnul nostru Ilisuls Hristols... era ascunse în cuvânt ca supt un acoperemânt.* nov. 177°/8. ♦ P. e x t. Haine. *Aflară pre părintele lor la rădăcina muntelui, fără leac de acoperemânt.* dec. 208°/32. *Îi deade şi acoperemânt de rasă.* mai 124°/16. ◊ (În context figurat) *Precum acolo năroadele, în besearică, cu milă ai acoperit cu al Tău svlâ/nt şi dlo/mnlă/dzăesc omofor, aşea ş-acmu pre noi, păcătoşii, şerbii Tăi, acopere-ne cu acoperemântul milii Tale, rugând pre... Dlo/mnul nostru Ilisuls Hristols să ne spăsască pre tof.* oct. 40°/35.

2. Acoperiş; adăpost; casă; p. e x t. bolta cerească. *Casa... despiciându-să întâi din acoperemânt în 2 părţi, prin mijloc.* oct. 41°/8. *Împăratul... nevoia să ştie de lucrul şi audzî că lipseşte numai acoperemântul.* id. 49°/5. *S-au suit într-un munte şi rabdă numai într-un veşmânt, şi fără acoperemânt.* nov. 129°/14. *Mearsă la văcuit cinstitul Maron, a căruia viaşă răvnind, iubi a petreace fără acoperemânt.* febr. 79°/6. ◊ (În context figurat) *Îndată mă sculaiu şi căuatiu şi vădzuiu slufletul svlâ/ntului unde-l ducea îngerii, îmbrăcat cu un veşmânt alb, şi-l suia în ceri. Şi să descoperi acoperemântul ceriului şi iară ceatele drăceşti vădzuiu stând gata.* apr. 77°/34. ♦ F i g. Ocrotire, protecţie, protejare, apărare. *Au zidit... găvoazdele răstignirii Dlo/mnului nostru Ilisuls Hristols pentru slava Svli/nşii Sale şi pentru acoperemântul oraşului.* oct. 68°/30. *Dau într-acoperemântul tău turma aceasta.* nov. 159°/5. *Au luat din svlântul chivot... o mică părţicea din cinstitul trupul Dlo/mnului Hristols... să-i fie de acoperemânt şi de agiutoriu.* mart. 10/27-28. ♦ (Prin personificare) Ocrotitor, protector, proteguitor, apărător. *Ne-deajdea mi-i Dlo/mnlă/dzău, scăparea-m iaste Hristols, acoperemântul mi-i Dlo/hul cel svlâ/nt.* nov. 103°/16. *Fu hrănitoriu mişeiilor şi agiutoriu săracilor şi văduvelor sprejeneală şi fu... golilor acoperemânt.* dec. 204°/29.

3. (?) Capac, dală la mormânt. *Și cerșind Magnetie sămn, de s-ar scula vrurul de acei ce era îngropaț în mormântul ce era acoloa, carii era de multe vremi muriș, făcând rugă svlâ/ntul asupra acoperemântului groapei, s-au sculat mortul.* apr. 95^v/12. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei pentru sensul 2., fig.

2.1.6. ACOPERÍT adj. (participiul lui *acoperi*) Care are calitatea de a adăposti; care este prevăzut cu acoperiș. *Nemică nu ș-au agonisit pemintesc, nice în colibă acoperită au petrecut.* mai 129^v/21.

2.1.7. ACÓȘ (La pl.) (< *ac* + suf. *-os*) Care este plin de ace; ascuțit, tăios. *Îl tăvăliră preste spini și scai de cei acos.* oct. 73^v/21. Acest cuvânt poate fi considerat o creație a lui Dosoftei. Atât în DA cât și în TDRG cuvântul este înregistrat numai pe baza citatului din VS.

2.1.8. ACÚ adv. (din „*acum*, prin căderea lui *-m*“ sau din „lat. **eccu-huc*“, I. Gheție, *BD*, p. 174-175; cf. și DA, Ciorănescu, *DER*. În dicționarele cercetate nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei). (Într-o formulă a limbajului bisericesc) În acest moment; în prezent. *Să Te slăvască cu-mpreună nenceputul Tău Părinte și-mpreună văcuitorul Tău Dluh, acu și pururi și-n veacii de veaci.* Amin. nov. 170^v/3.

2.1.9. ACUPEREMĂNT s.n. V. *a c o p e r e m â n t* (2). *Tremisă și altă cumpănă de aur la apostolul, scriind: „Să-m faci acuperemânt ca mai frumos caselor“.* oct. 49^v/7.

2.1.10. ADÁOS s.n. (participiul verbului *adaoge*, devenit abstract verbal, cf. DA; v. și Al. Rosetti, *ILR*, p. 154) Ceea ce se adaugă la ceva; supliment, completare, întregire. *Luă de la Dfulmnlăldzău adaos vieșii sale 15 ai.* dec. 224^v/22. *Ș-au întinsu-ș toată nevoința și lupta cătră adaosul bunătățâlor.* ian. 3^v/9. În DA nu sunt înregistrate atestări din VS.

2.1.11. ADAOSĂTÚRĂ s.f. (din *adaos* + suf. abstr. *-ătură*) Ceea ce se adaugă (în mod abuziv) unui text deja scris; compilare; inserare. *Sv/lnția sa au oprit adaosătura la ..., ce-au adaos nește vicleani.* nov. 120^v/27. În DA, pentru acest sens al cuvântului, este citat Cantemir, HR.

2.1.12. ADĂOSÚRĂ s.f. (din *adaos* + suf. abstr. *-ură*) Completare, suplimentare; inserare, anexare (într-un text). *Dară ce vrea sămna altă adăosura articolui fără aceasta?... nov. 177^v/29. Nădzâle și adăosurile scârbelor ce-l supărară 9 ai, nu le-a băgat samă.* dec. 209^v/33. *Fuiu... în mare strâmtoare și nevoie, de foame și seate... și de diavolești adăosuri.* apr. 75^v/31. Este posibil ca și acest cuvânt să fie o creație lexicală a lui Dosoftei. DA-ul lucrează termenul pe baza unei singure atestări din VS.

2.1.13. ADĂPĂTOÁRE s.f. [din *adăpa* + suf. *-(ă)toare*; cf. lat. med. *adaquatorium*, DA] Loc unde se adapă animalele; jgheab sau instalație de adăpat (cf. și

Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 100, IV.2.3.116). *Murindu-i vitele otrăvite din adăpătoare.* dec. 228^v/17.

2.1.14. ADĂPOSTEĂLĂ s.f. (din *adăposti* + suf. abstr. *-eală*) Loc sigur, ferit, care ocrotește (de necazuri). *Svlânta nice leac nu să ardea, ce ca într-o răcoare și adăposteală trăia în unde.* nov. 142^v/24. *Avându-mi... trupul chinuit de boale dease, am vrut de-am can ședzut la văzduh iușor și adăposteală bună ca să mă în-sănătoședz.* dec. 221^v/23. Cuvântul a avut, probabil, circulație numai în secolul al XVII-lea, deoarece atestările din *DA* se reduc la Varlaam, Dosoftei, *ap.* HEM, și Antim.

2.1.15. ADEĂSE adv. (din prep. *a* + adj. *des*) De multe ori, în repetate rânduri, *des.* *Adease strigându-o „mamă”, i-au pusu-i nume Mamant.* sept. 2^v/15. *Ei nemică nu-i răspundea, ce adease să-ntorcea unii cătr-alalt.* id. 6^v/17. *Ficioara întra în cămară adease, de făcea rugă.* nov. 139^v/22. *Bătut adease.* id. 174^v/26. *Urdinând adease la cinstita besearică.* dec. 222^v/33. *Adease cercându-i, ca nu ceva mai mult decât trebuie să cumva aibă în chilie.* ian. 34^v/9. *Care trestie vârând și scofând adease, făcea-i mare și cumplite usturimi.* mart. 62^v/15.

2.1.16. ADEĂSEA adv. V. a d e a s e. *Și-n toate dzâle postia adeasea, făcând metanii.* nov. 139^v/12. *Eu, de multă voia rea și de obidă, adeasea în mușcam mânule.* id. 152^v/8.

2.1.17. ADEĂSEORI adv. (din *adease* + *-ori*) Adesea. *Călca leagea adeaseori.* oct. 69^v/16. *Aducându-ș aminte de adeaseori ce-l fusease svlântul Ioan dojenit să fie-ndurat cătră săraci.* nov. 120^v/12. *Deprins la cuvinte ritoricești. Că fusease învățat mai adeaseori la Athine, de dobândisă limbă, ca ceaia că era de rudă athinean.* dec. 207^v/2. *Să băgă într-un cuib, în carele adeaseori mânea heri cumplite.* id. 216^v/13.

2.1.18. ADÉSEA adv. V. a d e a s e. *Adesea fugia și iarăși venia la svlântul.* mai 121^v/20.

2.1.19. ADEVĂRĂ s.f. și adj. (Este considerat în *DA* varianta a subst. *adevăr*, cu observația: „un astfel de adjectiv substantivat, sub forma feminină *adevară*, se întâlnește destul de des în textele vechi, în concurență cu substantivul *adevăr* și *adevărătate*“. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 592, extrag acest termen din *VS* și constată că „inovațiile artificiale în ceea ce privește formarea substantivelor rămân la periferia limbii literare, ele nefiind acceptate de limba de mai târziu“. Trecând în revistă atestările din *DA* constatăm, însă, că acest cuvânt apare doar la Varlaam, într-o singură ocurență și, în rest, numai în scrierile lui Dosoftei. „Textele vechi“ se reduc, așadar, doar la scrierile a doi autori, dintre care este cunoscut că Dosoftei l-a avut ca model pe mitropolitul Varlaam. Este posibil, prin urmare, ca autorul *VS* să fi preluat termenul din *Cazanie* și, din considerente de ordin stilistic, să-l fi promovat prin scrierile/operele sale. Cuvântul *adevăr* este mult mai

întrebuințat de cărturar.) 1. Subst. Adevăr (opus lui m i n c i u n ă). *Au luminat ochii ei, a sufletului, cu adevară.* oct. 51^v/20. *Au cunoscut tată-mieu adevară și au venit cătră credința cea bună.* nov. 154^v/2. *Ai cunoscut adevară.* id. 154^v/25. *Că rușine mare vă iaste a fi voi atâta de orbi spre adevară.* id. 163^v/18. *Atunce vei vedea adevară.* id. 164^v/36.

2. Adj. Adevărat. *Cercând adevară cunoștință a credinții noastre, au strâns în Nichea, de pretutinderea, arhierei.* mai 139^v/15.

2.1.20. ADEVĂRĂ vb. I. T r a n z. (din *adevăr* + suf. vb. *-a*, cf. *Arvinte, ST.L.FAC.*, p. 76, II.6.1.0., p. 84, III.1.9.0.) A mărturisi, a spune adevărul (demonstrând, precizând); a întări, a confirma. *Așea au fost voia lui Dumnădzău, să să tâmple trei, de vreme ce și svlâlnța scriptură așea adevăreadză.* dec. 224^v/7. *A știutului năravurilor tocmală au învățat și au adevărat cunoștința celora ce sânt.* ian. 1^v/23. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.21. ADEVĂRĂRE s.f. („Infinitivul lui *adevăra*, devenit abstract verbal. Se găsește numai la Dosofteiu“, *DA*) Ceea ce este adevărat, real; adevăr, realitate. *Ai vădzut o nălucire, iară nu adevărare.* nov. 133^v/23. *N-am mai părăsât rugând pre Dnulmnlădzău să cunoști adevărarea, și să te-ntorci cătră svlâlnția sa.* dec. 212^v/2.

2.1.22. ADEVĂRÁT adj. și adv. [participiul verbului *adevără*; sau din *adevăr* + suf. *-(a)t*] 1. Adj. Care este veritabil, real (în opoziție cu *m i n c i n o s*, *f a l s*). *Svlâlnța și adevărata lui Dnulmnlădzău besearică.* oct. 60^v/27. *Cu veastea ceaia ce feace clișiarhul, de să găci adevărat ce-i părea că nu-i adevărat, au mântuit svlâlnțul de acea limbă plāvâie au roșie a slovacilor.* id. 88^v/2. *I-au adus cătră adevărata credință.* nov. 99^v/34. *Slavă adevărată și fără moarte.* id. 166^v/35. *Adevăratul și nemăzditul vraci... dnu/mnlădzăescul apostol.* id. 182^v/30. ◊ (În comparații) *Un părinte bătrân de-a hirea și dnu/mnlădzăesc, cu chip de săhastru și adevărat ca un înger.* ian. 29^v/28. În acest ultim exemplu este posibil ca termenul să funcționeze ca un adverb, cu sensul 2.

2. Adv. Cu adevărat, într-adevăr. *Cunoscu că-i adevărat putearea lui Dnulmnlădzău.* oct. 71^v/17. *Cine... le defaimă iaste adevărat eretic.* dec. 193^v/25. *Să cunoști adevărat prietesugul mieu.* id. 194^v/2. *Iaste adevărat o gură de iad.* febr. 57^v/17. ◊ L o c. a d v. **Cu adevărat** = într-adevăr, real. *Și-l află cu adevărat cinstind pre Dnulnul Hristols.* sept. 35^v/23. *Au venit la noi carele cu adevărat are graiul nemvățat.* nov. 124^v/9. *De va fi cu adevărat înger, voi face precum vei dzâce.* id. 139^v/7. *Mulțeam-i, visule, că nu fuseș cu adevărat.* id. 148^v/35. *Cu adevărat părinte, mare lungime iaste.* apr. 74^v/31. *Cu adevărat, frate, c-ai astrucat trup ce nu-i iaste lumea vreadnică.* id. 77^v/10. **Cu de-adevărat** = într-adevăr. *Un jidov să făcea că-i mort, iară svlâlnțul feace rugă și fu jidovul cu de-adevărat mort.* nov. 132^v/12. *Veade cu de-adevărat în direapta sa inelul.* id. 163^v/21.

3. Adv. Clar, limpede; cu siguranță (sigur). *Ca ceia ce-i chiar și adevărat lui Dlu/mln/ăldzău maică.* sept. 6^f/3. *De n-oi lua-o, adevărat pre alta n-oi lua.* iun. 156^f/14. *Avea prepus pre împărăteasa și nu i-au spus gândul până va înțaleage adevărat.* id. 156^f/21.

4. Adv. Amin. *Iată-ți-i, dară, că-i fără de vreamă și Fiiul, după glasul Bto/glo-slovului. Adevărat.* nov. 146^f/4. În DA există doar două atestări din scrierile lui Dosoftei (din VS), pentru cele două locuțiuni adverbiale.

2.1.23. ADEVĂRĂTĂTE s.f. (creație a lui Dosoftei de la *adevăr* + suf. *-ătate*) *Adevăr; p. e x t. credință (în Iisus Hristos). Pre mulț întoarsără spre cunoștința adevărității cu minunea aceasta.* nov. 166^v/15. *Ea învăță pre multe femei... cuvântul adevărității.* ian. 28^f/18. *De ți-i voia să te-ncredz de adevăritate, leapădă aceale scumpe a tale podoabe și te-mbracă cu proaste și mișeale haine.* mart. 2^f/26. *Omul cărtulariu și bețav nu să poate îndirepta la adevăritatea spăseniei.* apr. 70^f/24. *În brațe să-ț fie suspinile pentru păcate. În limbă, adevăritatea.* id. 122^f/19. *Alergă la adevăritatea lui Iisus Hristols.* id. 124^v/10. (Posibilă expresie) **A fi (cineva) cu adevăritate** = a spune adevărul. „*Tu ești... așa de fără rușine!*” *Iară svlânta răspunsă lui cu blândețe: „Eu sânt. Dară nu fără de rușine, precum dzăsăș, și cu buiece, ce cu cumpăt și cu adevăritate.”* nov. 165^v/16.

2.1.24. ADEVĂSÎT adj. (participiul lui *adevăsî*, devenit adj.) Care este extenuat; sfârșit, topit. *Piialea... era adevăsată și sfârșită de post.* dec. 209^f/28. *Fii-du-i carnea adevăsată de arsurile focurilor,... l-aruncară în mare.* apr. 69^f/15.

2.1.25. ADEVERÎ vb. IV. T r a n z. și r e f l. (derivat cu suf. vb. *-i* din *adevăr*, cf. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 76, II.6.1.0., p. 84, III.1.9.0.) **1.** T r a n z. A afirma, a spune, a susține; a mărturisi. *Aceastea le adeveriia acel svlînțit ilustrie că le-au vădzut avidomă au în buiguit.* oct. 88^v/8. *Adeveriia la toț cum veade pre svlântul înger.* id. 94^v/11. ♦ (Întărit prin *cu giurământ*) A spune, a afirma, a povesti, a dezvălui cu scopul de a încredința pe cineva de adevăr. *Cu giurământ ne adeveriia diaconul cum că pre la stepena uși... vădzuiu limpede...* sept. 12^f/9. ♦ R e f l. A (se) afirma, a (se) întări (la judecată) prin jurământ o mărturie; a (se) jura. *Svlântul pricepu meștersugul lui Leon. Și să adeveriia cum nice în gând nu i-au fost, nice în știre.* dec. 194^f/22.

2. T r a n z. A arăta starea cea adevărată a unui lucru sau a unui fapt, a unei situații etc.; a confirma, a întări un adevăr; a demonstra, a dovedi ca fiind adevărat. *Părât cătră-mpăratul de oarecine, și trimișând la dânsul împăratul pre Ardameleh, mai marele din boiarii săi, să adevereadze. Și-l află cu adevărat cinstind pre Dlo/mlnul Hristols și scrisă cătră-mpăratul.* sept. 35^v/23. *Voia mi-i să adeveresc ca mai vederat credința cea bună.* nov. 130^f/14. *Svlântul feace toată noaptea rugă la Dlu/mln/ăldzău să-l înțalepșască și să-l lumineadze, să adevereadze și să-ntărească pravoslaviia credinței.* id. 146^f/23. *Dlo/mlnul nostru și Dlu/mln/ăldzău...*

trimisă pre îngerul Său către svlînşii și direpții Svîlnșii Sale Ioachim și Ana... dând știre și vederând de mainte vreamă îngrecarea ceia ce nu făcea cuconi, fiind stiră și stearpă, pentru ca să adevereadze nașterea Ficioarei. dec. 204^v/15. ♦ A da pe față, a dezvălui, a desconfira; a da de gol, a trăda. *Îi adevereadză a fi dlulmnlădzăi.* nov. 165^v/26. ♦ P. e x t. A identifica, a recunoaște. *Cine-s părinșii tăi, să vie să te adevereadze.* oct. 76^v/6.

3. (Construit cu dativul) A (se) confirma; a (se) întări, a (se) dovedi (cuiva) ceva ce urmează să se îndeplinească ca adevărat. *Și i să adeveri c-a-mbla de i-a purta grijea de-aceasta.* oct. 97^v/13.

4. T r a n z. A încredința, a convinge, a asigura (pe cineva de ceva). *Dlulmnlădzău..., vrând să te adeverească, au făcut pentru mine, un prostac, această preaslăvită taină, de Ț-au arătat.* sept. 14^v/35. ♦ R e f l. (conține și sensul de „a se limpezi, a se lămurii, a se clarifica“) *Să-ncredzu și să adeveri în credința Dlolmnu-lui Hlristol's marele Constantin și să boteadză.* sept. 17^v/24. *Aceastea eu deac-am audzât, m-am adevérit, că-m spunea cu direptate. Și poștiiu svlîntul botedz.* nov. 150^v/34. *Mă duceam adease la case de filosofi, întrebând, să mă adeveresc.* id. 149^v/28. *Nu mi să putea adeveri slufletul, să știu cumu-i adevărul.* id. 149^v/30.

5. T r a n z. și r e f l. A (se) făgădui, a promite; a (se) jura. *Tu să plinești cum mi te-ai adevérit.* oct. 97^v/27. *I-au cerșut să facă doăă besearici în Iconiia... I s-au adevérit să le facă și le-au făcut.* nov. 147^v/30. *Multe ori te-ai adevérit și nemică n-ai făcut.* febr. 75^v/19. ♦ (Întărit prin cu giurământ) A obliga, prin promisiuni, pe cineva, să accepte o situație, să ia o decizie. *Începură a adeveri pre egumenul cu giurământ că, întorcându-să acasă, are vrea să-ș aibă cu sine cuconul, să-i facă o... mănăstire în cheltuiala lor.* oct. 59^v/13.

6. T r a n z. A întări, a îndemna; a conjura. *I-au întăritu-i și i-au adevérit să-l Țăie ca mai mare.* dec. 207^v/8. *Și-i adeveriia pre toș spre credința Dlolmnu-lui Hlristol's.* id. 231^v/5.

2.1.26. ADEVERINȚĂ vb. I. T r a n z. (de la adeveri + suf. vb. -ința, cf. Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 152; „derivat din adeverință, după modele ca credință-încredință“, DA) A confirma. *Și pecetluind și adeveri/nșând împreună cu toș alalș svlînș a svlîntului săbor câte s-au strigat, de s-au mărturisit acolo cu bună credință, mearsă la Țlaligrad.* oct. 97^v/29. *Fu adus... Neocorie. Cu carele au venit în voroavă pentru blogocestiia, cu răspunsuri din scriptură și cu istorii... și adeverințadză din cealea ce-au fost și ce or să fie.* mart. 28^v/22.

Se pare că acest cuvânt a avut o circulație restrânsă în epocă, pe baza atestărilor din DA unde, în afară de Dosoftei, se mai citează o frază din MAG. IST. IV (a. 1634), 334/10. Este posibil, prin urmare, ca mitropolitul să fi cunoscut acest cuvânt și să-l fi preluat (eventual dintr-o scriere pentru care nu există, până în prezent, atestări) sau să-l fi creat, cum a făcut și în alte situații, când i-au lipsit

termenii adecvați (mai ales în cazul abstractelor). Să fi avut circulație în limba vorbită (?)

2.1.27. ADEVERINȚARE s.f. (infinitivul verbului *adeverința*, devenit abstract verbal; în DA nu este lucrat termenul. Prin urmare, se poate presupune că ar fi o inovație a cărturarului) Încredințare, confirmare, atestare, certificare. *Aduce la mijloc, pentru adeverințarea, înfocatele picuri, ploi de foc, cu carea au ars țara sodomilor.* mart. 28^f/25.

2.1.28. ADEVERINȚĂ s.f. (din *adeveri* + suf. abstr. *-ință*) **1.** *Adevăr, credință, încredințare. Au prorocit poporul și minuni multe pentru adeverința feace.* febr. 62^f/34. ◊ L o c. a d v. **Cu adeverința** = în realitate; de fapt. *Făcându-să că îmblă după meștersugul doftorielor, cu adeverința pliniră lucru apostolesc.* oct. 60^f/14. L o c. v b. **A da adeverință** = a dovedi, a demonstra, a arăta (a confirma?). *Mulțâmea carea au credzut, au zdrobit stâlpii idolești..., îșiș arsără cărfăle ceale ellinești, dând adeverință credinței sale.* nov. 182^v/32.

2. Asigurare, făgăduință. *Ispoveduindu-i jealea sa, cercând adeverință de iertare.* sept. 11^f/11. *Luându-ș adeverință iertării sale..., fărăși videniia și să dusă acasă.* mai 141^v/16.

3. Mărturisire; mărturie. *Spun că plătiră unii mueri ce dobândisă atunci prunc, curvă fiind, de-au mărturisit naintea lor că l-au făcut cu Evstatie. Dară ei feaceră acesta viclesug întărind adeverința numai cu giurământ.* iun. 154^f/32. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.29. ADEVERIT adj. (participiu adjectival de la vb. *adeveri*) **1.** Care este adevărat, veritabil, real, autentic. *Acmu te știu că-m ești cumnat adeverit, de vream că credzuș într-adevăratul Dnulnălădzău.* nov. 140^v/15. *Iaste a adevăratului Dnulnălădzău adeverit apostol.* id. 154^v/33. *Mărturisi de Dloimnul Hristols că-i Dnulnălădzău adeverit.* ian. 2^f/21.

2. Care este demn de crezut, convingător, concludent; sigur, dovedit; bine documentat. *Pentru adeverită arătare credinții sale, deade pre mâna apostolului 12 bodz... ai săi.* nov. 127^f/23. *Vi le-au trimis... din rai... pentru sămn adeverit, să vă-ncreadeț că sânt cerești.* id. 140^v/15. *Petră i să pusă-mpotrivă cu răspuns adeverit.* id. 154^f/2.

3. Care este convins, încredințat; ferm, hotărât, neclintit. *Stătu adeverit cu credința.* dec. 217^f/31. *Nu gândim numai, ce așeaș sântem adeveriț, că îndată ne vor priimi bune plăț și odihneale.* iun. 148^f/8.

2.1.30. ADÂNCĂ vb. I. R e f l. (din *adânc*, cu suf. vb. *-a* sau lat. **adancare*, cf. DA, „în loc de“ *aduncare*, cf. Ov. Densusianu, HLR, II, p. 22, 23) A se adânda, a se adânci. *Atâta s-au topit cu postul și cu truda, cât i s-au schimosât frămseățea feații..., ochii s-au adâncat, numai pitalea și oasele au rămas.* mart. 41^v/16. În DA nu este atestat Dosoftei.

2.1.31. ADÂNCĂT adj. (participiu adjectival de la vb. *adânca*) Care este scobit; adîncat; adîncit. *Părintele nostru Vasilie... era smad la peliță... , nasul plecat... , fruncea oa încreșată... , lungăreș la mearele obrazului, tâmplele adîncate.* ian. 1^v/31. *El nu o cunosc, că era uscată și fărșită de post, ochii adîncăț și nu mai oasele și piialea.* oct. 54^r/29.

2.1.32. ADÂNCÍT adj. (participiu adjectival al vb. *adânci*) Trebuie precizat că această variantă, care se va impune în limba literară modernă, este singulară în VS, verbul *adânci* nefiind folosit în scris de Dosoftei (nici în DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile sale). Autorul VS introduce termenul *adîncit* în expresia **în adîncite bătrîneațe** = la o vârstă înaintată. Această expresie este o posibilă creație a sa, echivalentă cu expresia (a sosi) **la adînc de bătrîneațe**, înregistrată, în studiul de față, s.a. *adânc*², mult mai sugestivă decât *bătrîneațe adînci* (v. *adânc*¹). *Părintele nostru Anastasie de muntele Sinaiului... , în adîncite bătrîneațe ieși, de mearșăl la Dumnădzău.* apr. 93^r/25.

2.1.33. ADORMÍRE s.f. (infinitivul verbului *adormi*, devenit abstract verbal) Moarte. *Adormirea sv/îlnșii sale.* sept. 28^v/2. *După a lui Iacov, aceluî drept, adormire.* apr. 94^r/30. *Nu știia de adormirea sv/ântului.* mai 130^v/14. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.34. ADORMÍT adj. (participiu adjectival al verbului *adormi*, devenit adjectiv) 1. Care adoarme, care este cuprins de somn. *Luară pre asânul, adormit fiind leul.* mart. 17/8. ◊ L o c. a d v. **Într-adormite** = în timpul somnului. „*Hîindu-mi*“, *dzâce*, „*în mai din nontrul pustiei, într-adormite... visam...*“ apr. 74^r/10. *Într-adormite mearșă vrăjmașul dându-le... și învîtându-i spre rău.* id. 83^r/11.

2. Mort, decedat. *Întru sv/îlnșia Sa adormiș.* sept. 5/14. ◊ (În comparație) *Sv/îlnșii adormiș ca cum vrea fi de somn.* mai 107^r/9. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

2.1.35. ADÚCERE s.f. (infinitivul verbului *aduce*, devenit abstract verbal) Acțiunea de a a d u c e¹ și rezultatul ei. *Într-această lună, în 7, săborul sv/ântului proroc pr/eldetici și hotedzător Ioan. Și s-au strâns. Și a cinstitei și sv/îlntei lui mână aducere în Țarigrad.* ian. 6^r/14. *A precinstita lui mână... aducere.* id. 6^r/22. E x p r. **Aducere-aminte** = amintire. *Să aibă fietecarele aducere aminte în toată viața de mângăiare de la sv/îlnșia sa.* nov. 184^r/28. *Într-aceastăș dzi... aducerea aminte de minunea mare în Nichea, când Marele Vasilie cu ruga au deschis ușa besearicii ceii săbornice și o deade pre mâna pravoslavnicilor.* ian. 20^r/20. E. Munteanu, în SLB, p. 127, enumeră, între unitățile lexicale rezultate prin calchiere din greacă în secolul al XVII-lea, și expresia *aducere-aminte*. În DA este înregistrată o singură atestare a expresiei, din Eminescu, P. 138.

2.1.36. ADÚS¹ s.n. (participiu adjectival al verbului *aduce*, devenit abstract verbal) Aducere. *Adusul sv/îlntelor moștii.* ian. 36^r/9, cf. 42^r/29, mart. 28^v/33, 31^v/21. *Audzî... di-adusul ei.* iul 1^v/15.

2.1.37. ADÚS² adj. (participiul verbului *aduce*, devenit adjectiv) *Troiță întreagă... nice streinată, nice și-i zidit ceva sau slugă în Troiță, nice adus, ca cum mainte n-ar hi fost și mai apoi suprântrat.* nov. 131^v/6.

2.1.38. AFLÁRE s.f. (infinitivul verbului *afla*, devenit abstract verbal) Acțiunea de a afla și rezultatul ei; găsire, descoperire. *Să facem de-a valoma sâr-bătoare în aflarea lui Favst.* nov. 155^v/36. *Plânge-ț-voi moartea au prăznui-ț-voi aflarea?* mart. 44^v/3. În DA, pentru acest sens, prima atestare este din LB.

2.1.39. AFLÁT¹ s.n. (participiul verbului *afla*, devenit abstract verbal) Aflare, descoperire, găsire. *Aflatul svilintelor moștii.* sept. 19^v/15. *Aflatul svilintei cruci de svâlnta Elena.* mart. 22/5. *Aflatul svilintelor cuie a răstignirii.* id. 22/6. *Aducea stâlpui și marmurii de departe și să făcea multă nevoie pentru aflatul și pentru adusul.* apr. 96^v/2. „Dosoftei substantivează participii după model slavon, procede-u, în general, străin limbii române“ (Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *ILR*, p. 153).

2.1.40. AFLÁT² adj. (participiul verbului *afla*, devenit adjectiv) Care este descoperit, găsit. *Cugetând că-s banii de vro comoară aflată.* oct. 76^v/28. *Pomenirea aflatelor svilintelor moștii a svilintșilor mlulcinici de Evgheniia, carile să aflară în dzâlele lui Arcadie împărat.* febr. 79^v/2.

În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei pentru valoarea adjectivală a participiului.

2.1.41. AFLĂTORI s.m. (*afla* + suf. -ător) Cel care află, cel care descoperă; născocitor, inventator. Prin sintagmele: *aflătoriul răutățâlor* (nov. 126^v/3) și *aflătoriul răului* (id. 129^v/30) este (de)numit diavolul.

2.1.42. AFLĂTURĂ s.f. [*afla* + suf. abstr. -(ă)tură] Stare, întâmplare (existența cuiva sau complexul de împrejurări în care se găsește cineva la un moment dat, din întâmplare sau în urma unei hotărâri ce nu-i aparține). *Răhnit de nepotul lui Iraelie au și scopit pre cuconul ucisului, pre Gherman, fiind mititel. Și l-au pus în clirosul besearicii ceii mare. Deci el, slujindu-să cu ceaia ce i s-au tãmplat aflătură, să deade în chititul dlumnlăldzăștilor scripturi.* mai 125^v/15. Cuvântul nu este lucrat în dicționarele studiate.

2.1.43. AFUMÁT adj. (participiul verbului *afuma*, devenit adjectiv) Care este de culoarea fumului; fumuriu; sur; grizonat. *Barba, pre la margini, afumată.* ian. 33^v/29. *Afumat marginea barbei.* id. 45^v/21.

2.1.44. AFÚND adv. [*a* (= lat. *ad*) + *fund*] Adânc. *ICruceal... o îngropasă jidovii afund.* sept. 17^v/35. *De afund de prăpaste ieșii șerpî.* oct. 41^v/19. *Să vedea în prăpatea aceaia afund un părău.* id. 46^v/10. *Au mutat acel trup mai afund.* id. 65^v/33. *Când grăia ț părea că grăiaște de afund.* id. 81^v/30. V. Arvinte regăsește acest cuvânt în textul *Bibliei*, cuvânt ce „caracterizează graiurile românești din Transilvania propriu-zisă, din Banat, Crișana și Maramureș, pe când *adânc* este atestat într-o arie unitară situată la răsărit și la sud de Carpați (Bucovina, Mol-

dova, Dobrogea, Muntenia și Oltenia" (Arvinte, *ST.LLV.*, p. 16, IV.1.1.1.) și explică prezența lui în ms. 45 „prin intervenția în textul lui Nicolae Milescu a mitropolitului Dosoftei, care a pus în circulație în acest text și alte cuvinte de aceeași proveniență" (*ST.LNM.*, p. 18, 1.1.0.).

2.1.45. AFUNDÁT adj. (participiul verbului *afunda*, devenit adjectiv) (În context fig.) Care s-a pierdut, a dispărut (total); care cu greu mai poate fi recuperat (din punct de vedere moral). *Fu trimis în gazdă la unul de cei ce țănea jidoveaște și socotia în ce chip va putea să adune cu năvodul său atâta mulțame ce era afundată într-adânc de luciul înșelăciunii.* nov. 179^v/3. *Cei afundaț în nevoi și scârbe și grij.* dec. 223^v/26.

2.1.46. AGĂRENIE s.f. Religie, lege păgână (cuvântul este lucrat în *DA* pe baza unei singure atestări din Dosoftei, *VS*, ca derivat de la subst. *agarean* + suf. abstr. *-ie*; credem că acest termen a fost creat de Dosoftei, pentru a evita folosirea excesivă a termenului *păgânătate/păgânăție*, foarte frecvent în textul analizat, dar și pentru a preciza tipul de „păgânătate“, referindu-se exact la poporul care practică un anumit cult sau o anumită religie). *Să feri de agărenie.* dec. 221^v/20.

2.1.47. AGARINEÁN s.m. (*DA*-ul amintește acest cuvânt într-o paranteză finală, ca variantă a lui *agarean*, deci cu etimonul v. sl. *Agareninŭ*; este posibil să fie și un derivat, cu suf. *-(in)ean*. Dosoftei folosește termenul numai o singură dată în *VS*, preferând forma *agarean*. Prima atestare în *DA* a variantei este din I. Văcărescul, *IST.*, la pl.). *Agarinean sânt.* dec. 211^v/26.

2.1.48. AGARINEȘC adj. (*agarean* + suf. adj. *-esc*) Care este specific agarenilor; p. e x t. necredincios; păgânesc; necreștin. *I-au datu-i la carte agarinească.* sept. 25^f/34. *Oștindu-să Elim, amira agarinesc, asupra aceia țăr.* oct. 39^f/34. *Agarinească păgânătate.* dec. 221^v/15. *Agarineasca ocărând leage, ca o minci-noasă și deșartă.* id. 222^f/8. *Dolmnelui agarinesc.* apr. 96^f/25. Dosoftei a creat acest cuvânt de la denumirea poporului. În *DA* cuvântul este lucrat numai pe baza a două atestări din *VS*.

2.1.49. AGIÚN s.n. (derivat regresiv din *agiuna*) Ziua sau seara care precede o sărbătoare mare, când se postește. *L-au înduplecat a posti... toate agiunurile praznicilor cu pâine și apă.* mai 141^f/1. Termenul nu este atestat în *DA* din scrierile lui Dosoftei.

2.1.50. AGIÚNS¹ (participiul lui *agiunge*) Numai în l o c. a d v. **De-agiuns** = destul, îndestul (de mult); suficient. *Au turnat... apă multă, de-agiuns.* sept. 37^v/14. *Dându-i de-agiuns de cheltuială.* oct. 48^v/35. *Prinzându-l de-agiuns usturimile muncilor.* nov. 136^f/29. *Fu certată de-ndrăcit de-agiuns.* id. 148^v/3. *Trăind cu cât avea de-agiuns părinții lui, cu al său cât avea.* dec. 202^v/26. *Ai plâns de-agiuns în ceastă lume.* mai 113^v/4. ♦ P. e x t. (despre păr, barbă) Potrivit.

De-agiuns de lungă barba. ian. 1^v/32. *Barba de-agiuns pogorâtă.* id. 45^v/7. În DA prima atestare pentru loc. adv. este din Ureche, LET.

2.1.51. AGIÚNS² adj. (participiul lui *agiunge*, devenit adjectiv) *Femei de dorul lui D/ulmnlăldzău agiunse.* VS 44/1 (cf. DA). ◊ L o c. a d j. **De-agiuns** = (care este) în cantitate suficientă; destul(ă); care este în cantitate sau în număr mare; mult(ă), mare. *Pentru de-agiuns vitejie.* nov. 100^v/34. *Întreagă-i și de-agiuns mărturie.* id. 183^v/23. *Și-mpărțâia hrană de-agiuns și socotință văduvelor celor rămase de soț.* dec. 223^v/5.

2.1.52. AGIUTĂRE s.f. (infinitivul verbului *agiuta*, devenit abstract verbal) Ajutor. *Toate le biruia cu darul D/olmnului H/ristols și cu agiutarea Svlilnșii Sale.* nov. 176^v/29.

2.1.53. AGIUTORÍ vb. IV. T r a n z. și r e f l. (derivat din *agiutor* cu suf. vb. -i) **I. T r a n z.** A da cuiva ajutor, sprijin (moral sau material). *Au tăiatu-ș hainele de pre sine, de-au împărțat cu mișelul, agiutorindu-l la vreama de frig.* nov. 122^v/13. *Pogorând din loc în loc, agiutoriia și întăriia părințăștile dogmate și porunci.* apr. 82^v/11. *Íll dojeni să deșchidză svlilnteles besearici și să le agiutoreadze, de-i iaste voia să nu piiae fugind de vrăjmaș, la război.* mai 146^v/15.

2. A fi de folos (cuiva); a trimite (cuiva) ajutor; sprijin. *Tiparnița svlilnței mitropolii de Iaș, la care tiparnița i-au agiutorit de la Mosc svlilnția sa părintele...* patriarhul Ioachim. sept. 1/10.

3. R e f l. A-și fi de ajutor, de folos; (urmat de un instrumental) a se folosi de cineva ca ajutor pentru atingerea scopului propus. *Agiutorându-să ca cu o măes-trie cu sluga fericitului.* dec. 221^v/4. *Mult poate ruga direptului agiutorită, dară să agiutoreadză când, pocăindu-să, să trudeaște și roadă de pocăință face.* mart. 46^v/8.

2.1.54. AGIUTORÍT adj. (participiul lui *agiutori*, devenit adjectiv) Ajutat. *M-am întors la lume ș-am mârș agiutorit iarăș de-acela ce m-au întărit întâi.* nov. 102^v/23. *Mult poate ruga direptului agiutorită.* mart. 46^v/8.

2.1.55. AGIUTĂTOR s.f. (*agiuta* + suf. -tor) Persoană care ajută altora la nevoie; protector. *Fu a mulț săraci maică și a văduvițe agiutătoare.* apr. 82^v/25. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.56. AGONISÍTĂ și AGONESÍTĂ s.f. (participiul lui *agonisi*, devenit abstract verbal) **1.** Muncă, lucru. *Íși ținea viața cu agonisita mânuilor.* nov. 177^v/25. *Să ținu cu pâine din agonesita mânuilor.* ian. 5^v/2.

2. Folos, câștig (mai ales în sens figurat); experiență. *Socotind că nu să cade să să ungă capul lui din undelemnul păcătoșilor, nice s-aibă a fi ocinătoriu agonisitei ceii trupești aceluia ce nu vru să fie ocinătoriu agonisitei sluffletești.* nov. 184^v/16-17. *Eu, din tinireate petrecând multă vreama cu mimonii și cu aghirș, dintr-acolo îm făceam agonesita.* dec. 189^v/12. *Aducând la mijloc una din prorociile*

svlântului, ca dintr-un capăt de făsătură vom arăta iubitorilor de agonesătă toată făsătura. id. 210^f/22. ♦ P. e x t. Faptă, acțiune caritabilă realizată în numele lui Dumnezeu. Această agonisită dlulmnlăldzâiască nu să tăinui de la mulț. dec. 247^f/23. ♦ (Peiorativ) **Rea agonisită** = curvie. Făcând curvii cu oamenii orașului și strângând bogățiile fără samă de multă dintr-acea rea agonisită... oct. 51^f/2-3.

3. Economie, avere. Făcură avearea și agonisita lor în trei părț. oct 55^f/19.

2.1.57. ALÁLTAIERI adv. (alalt + ieri) Cu o zi înainte de ieri. Și punea nainte-ne preacurviia ce făcusăm alaltaieri. apr. 101^f/29. Prima atestare din DA este din Biblia 1688.

2.1.58. ALÁTUREA adv. (a + lature, cf. lat. *ad-latera*) 1. (Local) Lângă cineva sau ceva, la dreapta sau la stânga cuiva sau a ceva. Ședzând alaturea cu fiul împăratului. sept. 35^f/27. Alaturea stând cu preacuviosul. ian. 20^f/21. Cea ce ședea alaturea cu comitul. mart. 51^f/23. ♦ În alt punct decât cel vizat, dar foarte aproape de acesta. Purceasă la Trapezont, oraș lângă mare, și în Lazichia, ce-i alaturea. nov. 179^f/22. Pomenirea obnoveniilor a cinstita apostolie a svlântului și-n tot lăudatului vârv apostolilor, Petră, carea-i alaturea, în svlânta Besearică cea Mare. apr. 98^f/24.

2. (Modal) Unul lângă altul, unul împreună cu altul. Lucrând viile alaturea cu alț lucrători. oct. 51^f/11. O-ngropară alaturea cu cuconii ei. id. 71^f/3. Deșchidzând mormântul svlîntei Theodorei ca să pue pre egumenie alaturea ei. apr. 72^f/18.

2.1.59. ALĂTURĂ vb. I. T r a n z. (derivat din *alature*) A compara, a confrunta. Aceasta videnie alăturându-o și dezlegând ucinicul lui Dzulmnlăldzâu cătră eplisclop, mulțami lui Dzulmnlăldzâu. nov. 129^f/17.

2.1.60. ALBENÉȚ adj. (*alb* + suf. *-ineș-eneș*; „derivat din *albin*, prin suf. adj. *-eș*“, DA) Blond, bălai, albicios. La pelișă albeneș. ian. 20^f/30. Era luminat la vârsta statului. Albeneș. Rumân la față. apr. 97^f/25. ♦ (Nuanța este precizată și cu ajutorul altor adjective) Era... albeneș galbân. oct. 42^f/20. Plecat nasul, cu nări mare. Plăvâi albeneș. ian. 44^f/18.

2.1.61. ALBÎE s.f. (*alb* + suf. *-ie*) Albeață (culoare albă, foarte intensă). Părul alb ca omătul. Ni se punea pre ochi ceașă de albiia lor. oct. 81^f/24. Se pare că este vorba despre o creație a mitropolitului, ținând cont că și în DA cuvântul este lucrat pe baza acestei atestări din VS.

2.1.62. ALERGĂTURĂ s.f. [*alerga* + suf. *-(ă)tură*] 1. Acțiunea de a alerga; alergare, goană. Cu încălzări de her fu pogonit... de la orașul sevastionilor până la Nicopolî. Și-ntr-acea alergătură prăvindu-l...dec. 215^f/16. Bătându-i piroane în talpe, îl alergară lungă alergătură. mart. 38^f/31. ♦ (În context figurat) Adusă la capăt alergătura svlîntei evanghelii. nov. 184^f/9.

2. (Însoțit și de determinări) Trudă, muncă, chin. *Să obârșesc și eu această alergătură de nevoie cu inema nendoită.* nov. 159^v/3. *A nevoinei întinsă alergătură, până într-o sută și 13 de ai.* ian. 14^v/16, cf. 34^v/6. *Împlându-ș alergătura mărturiei.* febr. 62^v/19. *Veselindu-să... în alergăturile vieții postnicești.* apr. 69^v/34. *Să-ș obârșască alergătura vitejiei.* mai 139^v/10.

2.1.63. ALĒS adj., s.m., adv. (participiul verbului *alege*) I. Adj. 1. Care este deosebit dintre alții sau dintr-un tot (eventual în urma unei hotărâri). *Creștinii... le luară moștile și le astrucară în Efes, la loc ales și însămnat.* sept. 7^v/28. *Strânsă ep/lscolpul călugări ales și sfătui preste dâșii de pusă pre fericitul Toma.* dec. 208^v/19.

2. Care este deosebit, distinct, remarcabil; de seamă, deosebit de valoros. *Hirutonind... preuș din cei mai aleș și mai de treabă.* nov. 181^v/13. *Egumenul au strâns pre cei mai aleș.* dec. 203^v/7. *Chemară pre carii era cei mai aleș din călugări.* mart. 31^v/30.

II. S.m. Deosebit (de alții); cei mai de seamă, cei mai de frunte; (cei) selectați (dintre mai mulți) datorită calităților lor, pentru a ocupa o anumită funcție sau, în cadrul clerului, o anumită poziție în ierarhia bisericească. *Să vedz acealea ce sânt gătate pentru ce aleș.* sept. 14^v/34. *Toș aleșii și boiarii și bătrânii Athinei.* nov. 124^v/26. *Cu aleșii, bun te vei aleage.* VS 52 (ap. DA).

III. L o c . a d v . **Mai ales** = în special, îndeosebi. *Și mai ales acmu să spunem de sv/ântul Ioan.* dec. 193^v/14. **Într-alesuri** = la liberă alegere, după (bunul) plac. *Ț-am cânta, Mihaile, cântecul cu viersuri, Ce n-am de-agiuns muzică să-ț cânt într-alesuri.* nov. 112^v/6.

2.1.64. ALESĂTŪRĂ s.f. (*ales* + suf. -*ătură*) Alegere; din voia (lui Dumnezeu). *Fu pomăzuit, cu alesătura lui Dholmn/ădzău, arhiereu.* mai 144^v/33. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.65. ALINGĂRI vb. IV. T r a n z. (*a* + *linge* + suf. -*ări*) A lingeși. *Împăratul chemă lângă sine pre sv/ântul și, alingărindu-l, începu a grăi cuvinte de hulenie asupra numelui Dholmnului.* dec. 245^v/12.

2.1.66. ALÓCUREA adv. [*a* + *locuri* (*locure*, la care s-a adăugat adverbialul -*a*), pluralul substantivului *loc*, cf. DA] (Precedat de prep. (*de*)*pre*) În/din unele locuri; pe ici, pe acolo. *De-acolo mearsăm în țara căpcânilor. Și nemică rău nu ne feaceră, numai ce ne căuta. Și pre-alocurea era cu muieri și cu copii.* oct. 79^v/14. *Prăznuim... în besearica cea mare și în alalte sv/ilnte besearici de pre-alocurea.* ian. 5^v/33. *Au trimis... cărț la de pre-alocurea episcopi.* iul. 2^v/15. În ultimele două exemple are funcție de atribut adverbial și sensul de „din împrejurimi, din vecinătate”. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.67. ALALALT Pron. și adj. neh. (Numai la gen.-dat.: **ALORALALT**, **ALORALALTE** [ăl(a) + *alalt*] Celorlalți, celorlalte. 1. Pron. neh. *Aloralaltț era nevădzut.* oct. 66^v/30.

2. Adj. *Pomenirea... aloralalț feate și feț. sept. 34^v/15. Făcând ș-aloralalte praznice condacelor. oct. 39^v/23. Moartea aloralalț împăraș. dec. 224^v/21.*

2.1.68. ALTĂOĂRĂ adv. (*altă + oară*) Altă dată; în alt moment. *Altăoară au mănânat pre un frate la călugărițe să le înveașe. mart. 35^v/16. Altăoară un tată pre fiu-său mort l-au adus la mănăstirea svlântului Benedict. id. 36^v/14. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.*

2.1.69. ALTORALĂLȚ (Numai în forma de masc., pl.) [probabil din *alt(ul) + alalt*] Celorlalți. *Rămasă... și izvod altoralalț. ian. 16^v/26. Să arātu... și altoralalț bărbăția. mart. 61^v/12.*

2.1.70. AMĂGIRE s.f. (infinitivul verbului *amăgi*, devenit abstract verbal) Viclenie (întărit prin subst. *înșelăciune*) *Poveștile lor sânt vreadnice de ocărât, pline de-nșelăciune și de amăgire. nov. 165^v/25. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.*

2.1.71. AMĂGÎT adj. (participiul verbului *amăgi*) Care este înșelat, prostit. *Fiind amăgit de cuvintele lor, l-au jânuit închis 2 ai și giumătate. nov. 148^v/15. ♦ (Substantivat) Te las și eu nebăgat samă de iastă dată, ca pre un amăgit și înșelat. nov. 124^v/36. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.*

2.1.72. AMĂGITURĂ s.f. (*amăgi + suf. -tură*) Amăgire; amăgeală; vorbe, promisiuni viclene, înșelătoare, ispititoare, mincinoase. *O adusără naintea sa, ispitindu-să cu amăgituri să o măgulească de cătră Hristols. sept. 7^v/16. Făgăduindu-să-mpăratului cu amăgitură c-a jrătvi la idoli. dec. 213^v/23.*

2.1.73. AMĂNUNT adv. (prep. *a + mănunt* „mărunt”) (Numai în) I o c. a d v. **Cu de-amănunt(ul), de-amănunt(ul) sau pre-amănunt(ul)** = până în cele mai mici detalii; amănunțit. **Cu de-amănuntul:** *Sporind nainte cu de-amănuntul pre părț spișele suitului, pururea i să arăta svlântul. apr. 94^v/25. De-amănunt(ul): Luând sama de-amănunt, aflară pre svlântul că credea cu tot slulfletul. sept. 35^v/28. Povestiră de-amănunt... toată patima cu necatul curabii. nov. 153^v/29. Deaca vădzură că să zăbăveașe, începură a-mbla ș-a-l întreba, până obliciră de tot, de-amănunt. dec. 228^v/30. Câte nevoi păși nu-i puțință de-amănunt a le scrie. ian. 4^v/34. De-ar trebui la oameni să să facă o icoană și o șeruitură de izvod, să fie făcută de-amănuntul din tot fealiul de bunătăț, însuș acesta era marele Grigorie. ian. 33^v/17. Pre-amănunt(ul): Să luăm pre-amănunt istoriia aceștii svinte. oct. 51^v/16. Mai pre-amănunt am scris. nov. 144^v/9. De vrea trebui oamenilor icoană și stat, pre-amănunt, din toate bunătăș încheiată, aceasta era marele Grigorie. ian. 45^v/23. Visul pre-amănuntul i-au spus. febr. 71^v/13.*

2.1.74. AMELIȚĂRE s.f. (infinitivul verbului *amenința* – în varianta *amelița*, devenit abstract verbal) 1. Gest care arată puterea divină (a lui Iisus Hristos). *Ilisus,... numai cu amelițarea, potoleaște holbura. ian. 37^v/22.*

2. Pomenirea, menționarea numelui divinității. *Alte minunate să fac numai cu ameliorarea Lui.* febr. 55^v/24.

2.1.75. **AMĚSTEC** s.n. (prin derivare regresivă din *amesteca*) (Numai în l o c. a d v. *De-ameastecul* = amestecat; la un loc; amalgamat. *Tocmite cu aur și argint de-ameastecul.* oct. 46^v/24. *Viespi și gărgăuni și tăuni... de-ameastecul.* febr. 78^v/26. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.76. **AMISTUI** v. 1.5.3.

2.1.77. **AMĀNĀ** adv. (prep. *a* + *mână*) În mână. *Vădzuiu limpede cu ochii că un diacon, ieșind din oltariu cu cădelniță amână și cădind svlâlnta aghiazmă...sept. 12^v/12. În cetatea Paris tăiară capul svlâlntii sale și capul luând amână, au mârș pre picioare-ș 2 mile făind amână capul.* oct. 42^v/9. *Luând amână așa cu vârtealnița și zugrăvindu-i urdzăturile cu măsurături.* id. 48^v/33. *Luând amână tăetoarea cu care tăia la peaste.* id. 70^v/19. *Țâind amână toiage de aur.* id. 80^v/20. *Sabiile de foc făiind amână.* id. 81^v/11. *Luă amână secriiașul.* id. 87^v/7. *Cu blidul amână.* nov. 118^v/5. *Luând... un brâu amână.* dec. 212^v/14. *Purtând amână idolii.* ian. 25^v/20. *Cu o scândură amână.* febr. 57^v/22. *Maslin amână având.* mai 110^v/8.

2.1.78. **AMŪ** adv., conj. (din *acmu*, „prin schimbul cunoscut între *ac-* și *a-*“, Gheție, *BD*, p. 174-175; v. și Arvinte, *ST.LNM.*, p. 14, II.7.3.0.) 1. Adv. În prezent, în momentul de față. *Scriind cătră Victor, eplîsclotpul de Râm, dzâce așa: „...Că amu au adormit în Asiia stihia cea mare, carea va să scoale la dzua cea de-apoi“.* sept. 32^v/2. *Dlulmnlădzău te-au trimis să-mi astruci oasele, că mi-au amu iertat și greșala.* nov. 102^v/17. *Amu, Dloalmne, cunoscum că dai cetatea pre mânuile pizmașilor ei.* id. 105^v/36. ◊ (Referitor la vârstă) *Ș-au datu-ș slufletul în mâna lui Dlulmnlădzău, fiind amu în vârsta cea de-apoi.* nov. 184^v/2. *Fiind amu de trei dzăci de ai.* ian. 9^v/25. *Au venit în țara haldeilor. Amu bătrân.* febr. 62^v/32. ◊ (În opoziție cu trecutul sau cu viitorul) (**Întâia**) **amu...**, **de-acia** (-acii) = (mai) întâi..., apoi (după aceea). *Era amu fața și trupul svlâlntului dzăcând la pământ. Nește creștini de-acii strânsără, de-l astrucară în pământ.* oct. 86^v/14. *Și întâi amu strălumină ca o stea luminată în petrecerea călugărească. De-acia... au surupat cu totul pre eretici.* dec. 238^v/29. *Aceștea întâia amu legându-ș slufletele sale cu a lui Dlulmnlădzău jelanie, de-aciaa îș băgară mânuile în cătuș.* mart. 37^v/14. ♦ Curând; imediat, pe loc. *Svlâlntul, cu linul îndemnat și cuprins amu să cadză..., den darul lui Dlulmnlădzău, până a nu cădea, să sculă de la cădeare.* febr. 67^v/1. ♦ De puțin timp; nu de multă vreme. *Pre tatăl, amu răpăosat, lăcrămă.* mai 110^v/12. ♦ Într-adevăr. *Să vedea că Ioan, iubitul lui Hristols, au murit amu, de vreamă că și mormântul i-i de față.* sept. 32^v/29. *Pre cruce preste noapte trăind, pârându-i lui Lichinie că amu au murit.* febr. 62^v/6. ♦ Gata-gata. *Oamenii..., umiliț stând la gura prăpăștii, de era amu să cadză într-însă.* mai 133^v/29.

2. Adv. (Purtând accentul în frază, introduce o povestire) *Deacă sosî amu la svlântul oltariu, plecă ș-acoalea capul, de feace rugă.* sept. 11^v/10. *Deci amu trecând un părâu între doi voinici, să rădicară caii voinicilor... în doă picioare.* febr. 57^v/6. ♦ (Referitor la momente ale zilei) *Din acest moment înainte. Și era amu sară.* oct. 81^v/19. *Ea i să rugă, amu însărând, să rămâie preste noapte la vorovă sufletească.* mart. 36^f/31. ♦ În cele ce urmează, în continuare, mai departe. *Dintr-aceștea, amu svlântul Athanasie.* ian. 17^f/25. *Pomenirea svlîntelor măce-nișe și feate ficioare Enatha, Ualentina... Într-aceștea, amu Enatha.* febr. 64^f/2.

3. Conj. (Reia firul povestirii) *Deci, prin urmare, așadar. Era pre chipul trupului amu marele Athanasie la măsură de vârstă.* ian. 17^v/10. *Petră atunci amu era plătit cu slujba și iertat de robie.* id. 22^f/21.

4. (Cu valoare de interjecție) *Iată. Mi-am îndrăgit de dânsă și o luaiu să mă culc cu dânsă. Și amu, cumu-ș sosâiu într-îns păcat, îndată fu nevădzută de la mine.* oct. 83^f/26.

2.1.79. AMÚRG s.n. (*a + murg* „amurg“) Înserare, crepuscul. *Ședzură acolo până însără amurgul și începu fratele a face sfade cu stareșul.* mart. 54^f/20. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.80. ANDE¹ art. (*a + fînde*) Alde; cei din jurul cuiva; ai lui... *Oare numai tu, Theofile, și cu de-ai tăi v-aflaș fără minte cu-nchinăciunea icoanelor, au împăratul și cu ande noi, ce sântem vederoș și dloimnim?* oct. 59^v/7.

2.1.81. ANDE² prep. (*a + fînde*, cf. DLRLV, N.A. Ursu, Lit.; v. și Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, ILR, p. 122, care discută cuvântul, atestat în scrierea lui Varlaam) (Exprimă ideea de reciprocitate) *Ei între ei; între sine. Să voroviră ande sine să strige, mărturisind pravoslaviia.* mart. 53^f/23. *Să voroviră ande ei să stea bărbătește... pentru mărturiia Dloimnului Hristols.* apr. 81^f/10.

2.1.82. ANEVOÁIE adv. (*a + nevoie*) (Numai în) l o c. a d v. **Cu anevoaie** = cu greu, cu dificultate, cu multă trudă, cu mult chin. *O aruncară într-o groapă adâncă, din carea cu anevoaie putură creștinii de o scoasăă.* oct. 45^f/29.

2.1.83. ANÚME adv., adj. invar. (*a + nume*) I.I. Adv. (În legătură cu verbul *a striga*) **Cu numele, pe nume.** *Începu a striga anume și pre ucisul și pre ucigătorul.* sept. 31^f/3.

2. (Precedând nume proprii, cu valoare explicativă) *Adică. Luă o nepoștea a lui, anume Marina.* dec. 186^v/17.

II.1. Adv. Sub cuvânt, sub pretext că...; chipurile. *Luându-ș voie de la maică-sa anume să margă până la mamcă-sa.* oct. 54^v/34. *Puindu-ș numele Doroftei, făcându-să anume că-i scop.* ian. 4^f/23. *Să-mbrăcă cu cămeașe albă, anume că glu-meăște.* nov. 103^v/15. *O lăsară în căldare anume de moartă.* id. 142^f/23.

2. În mod special, înadins; cu scopul...; cu intenția clară de a... *Mearsă în casă-i anume pentru rugă.* oct. 43^v/17. *Părăndu-i că-i stâmpărată apa, cercă anume că-i reace.* febr. 52^v/23.

III. Adj. Anumit; oarecare. *Un sameș l-au învățat să margă la un săhastru în pustie anume.* sept. 11^v/8.

2.1.84. APĂRĂMĂNT s.n. [apăra + suf. -(ă)mânt] Apărare, protejare; protecție. *Învăță să zugrăvască pre svlântul pre scândură, să să puie la împărătescul visteariu. Pentru apărăământ și depărtare a tot răul.* febr. 83^v/17.

2.1.85. APĂRĂTORIU s.m. [apăra + suf. -tor(iu)] Persoană care apără o cauză (aici, religia creștină), în raport cu altele, considerate de vorbitor ca nefondate sau greșite. *Stând împomciș tuturor zloslavielor și ereaselor și apărătoriu pravoslaviei.* mai 131^v/13. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

2.1.86. APĂRĂTURĂ s.f. (apăra + suf. -tură) Mijloc de protecție, de apărare; ferire, protejare, cruțare, scutire; p. a n a l. obstacol, piedică (în fața primejdiilor). *Cura mir din trupul lui, foarte frumos mirosând, dând istealenii... și apărătură de cătră toate primejdele și boale fără leac.* oct. 68^v/20. *Îli feaceră icoana și o au pus... de apărătură a tot răul.* mart. 60^v/30.

2.1.87. APLECĂT s.n. (participiul verbului *apleca*) Perioada de alăptare (a unui copil). *La vremea aplecatului veniia capra de la turmă însăș de-l apleca.* sept. 26^v/23. În DA nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.88. APÓSTOLĂ s.f. (forma feminină a substantivului *apostol*; poate fi considerată o formație a lui Dosoftei, cu atât mai mult cu cât în DA termenul este înregistrat pe baza unicei atestări din VS) *Botedzându-să, să feace apostolă, mărturisind la toș învierea fiului ei.* nov. 124^v/31.

2.1.89. APOSTOLÉSC adj. (*apostol* + suf. adj. -esc) Care ține de apostoli; în maniera apostolilor; apostolic. *Luminând cu apostolească destoinicie, păfși nevoi de ariiani.* nov. 122^v/4. *Feaceră un scriiu de fier și băgă într-însul trupul apostolesc.* id. 130^v/34. *Nu-i al nostru, ce-i apostolesc acesta lucru.* mart. 36^v/17.

2.1.90. APOSTOLEĂȘTE adv. (*apostol* + suf. adv. -eaște) Așa cum făceau apostolii; în felul, în chipul, în modul apostolilor. *Obărsindu-ș apostoleaște viața, cătră Dloimnul au mărs.* sept. 16^v/15. *Părinte, svlînte evlan/ghelliste,..., ai plinit apostoleaște slujba ta.* nov. 159^v/29. *Trimîțând... episcopi pre la osăbite limbi să strige credința apostoleaște prin păgâni.* mart. 22/14.

2.1.91. APOSTOLÍE s.f. (*apostol* + suf. -ie, cf. gr. *ἀποστολή*) Apostolat; slujirea unui apostol, a unui trimis al unui Hristos sau al bisericii, în numele și sub ascultarea acesteia. *Să feace săborul lui întru cinstita apostolie a svlînșilor Petră și Pavel.* ian. 10^v/35. *Apostoliia lui stii Pavel.* id. 14^v/2. În nontrul apostoliei lui stii Ioan Blolgoslov. febr. 49^v/30. Cuvântul, cu același sens, este accentuat și: Să

feace săborul lui în svlinții apóstolii cei mare. apr. 87^v/27, probabil sub influența lui „apóstol“.

2.1.92. APRÍNS¹ s.n. (participiul verbului *aprinde*, devenit abstract verbal) Faptul de a a p r i n d e; aprindere; incendiere. *Cu aprinsul besearicii au scormit nărodul.* oct. 87^v/36. Cu acest sens cuvântul nu apare atestat în DA în scrierile lui Dosoftei.

2.1.93. APRÍNS² adj. (participiul verbului *aprinde*) **1.** Care este cuprins de foc; incendiat. *Băgaț într-o curabie, și aprinsă curabiia cu foc, în mare să necară.* sept. 38^v/8. ♦ (În context fig.) Care este înflăcărat, înfocat. *Arătară căldura cea aprinsă a slufletului lor.* nov. 178^v/4.

2. (Despre corpuri incandescente) Care arde, care dă lumină. *Înfigea un ac în lumânare aprinsă și când agiungea focul lumânării la ac, cădea acul într-o medelniță, de suna.* sept. 3^v/12. ♦ (În context fig.) *Acmu să veseleaste ca mai adevărat împreunându-să cu svlinția sa, mirele ei..., făindu-ș îmbe feclii aprinse: mlulcinicească și ficiorească.* mai 108^v/14. În acest ultim citat, cuvântul are rol de element predicativ suplimentar. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

2.1.94. APRINSĂTURĂ s.f. (*aprinș²* + suf. *-tură*) Înflăcărare, înfocare (sentiment trăit cu intensitate). *Părintele acela prozorliv fiind și socotind aprinsătura jealii inemii lor și vrând să le spuie, să-i mângâie, adusă la mijloc amândoi tinerii.* ian. 35^v/21. Despre acest termen citim în DA: „cuvânt rar, atestat numai la ANON. CAR.: *aprinseture* = «accensio»“. Dacă nu îl cunoștea, cu siguranță Dosoftei l-a re-creat.

2.1.95. APROPIÁT adj. (participiul verbului *apropia*) (În opoziție cu *i n a c c e s i b i l*, *i n a b o r d a b i l*, *s e m e ț*, *t r u f a ș* etc.; urmat de explicație) Prietenos, afabil, accesibil; persoană care se apropie sufletește cu ușurință de oameni sau de care te poți apropia ușor. *Era dară blând și bun, cu toț apropiat. Adică grăiai lesne cu dânsul.* sept. 35^v/16.

2.1.96. APUCÁRE s.f. (infinitivul verbului *apuca*, devenit abstract verbal) **1.** (La sg.) Faptul de a a p u c a (II. 4); răpire, luare pe neașteptate. *Striga: „O, ce sâlă și ce apucare! Că nazoreul Hristols au venit noaptea de-au furat legațai“.* mart. 37^v/25.

2. (La pl.) Apucături, obiceiuri (rele); p. e x t. abuzuri; jafuri. *Vădzând apucările și strămbătățale sâlnicilor, lepădă boeria.* dec. 189^v/26. În DA nu sunt înregistrate atestări din VS.

2.1.97. APUCÁT adj. (participiul verbului *apuca*) **1.** Care este luat prin surprindere, atacat. *Femeaia fu robită. Cuconii apucaț de lei.* sept. 22^v/26.

2. (Urmărit de prep. *în, într-*) Care este luat pe sus; ridicat, înălțat; mutat, prin putere divină, în alt loc. *Pomenirea marelui cutremur întru carele fu apucat în ceriu un cucon.* sept. 27^v/23. *Fură apucaț... într-un rai.* dec. 203^v/12.

3. Care este luat ca prizonier; ridicat, săltat. *Fu apucată îndată și deaca astătu, o siliră să jrătvască idolilor.* ian. 24^v/22. În DA există atestări din VS numai pentru sensul 1.

2.1.98. APUCĂTORIU s.m. [*apuca* + suf. *-tor(iu)*] 1. Lacom, hrăpăreț, avid de câștig. *Aceștea ce să giură și să blastămă cu strâmbul, măzditorii și luătorii de mită și apucătorii, de-ș petrec cu bișug adunat cu vicleșug, umii ca aceia sânt ca mascurii cei hrăniț de giunghiat.* mart. 30^v/6. *Era vamăș lacom, apucătoriu, mult rău făcea oamenilor.* mai 140^v/15. *Strâmbilor, apucătorilor și ceia ce luaț mai mult, amar voă, bogătașilor!* mai 145^v/29.

2. (Dublat de *răchitoriu*) Uzurpator; jefuitor, prădător. *Era împărat Țlatrigradului Leon Isavru... ca alt leu apucătoriu și răchitoriu.* dec. 193^v/15. (aici poate fi și adjectiv). În DA nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.99. APŪS s.n. (participiul verbului *apune*) 1. (Construit cu prep. *dintru, întru, după*, precizând momentul temporal) Asfințit, scăpătat; moment al zilei când soarele apune. *Dintr-apusul soarelui... până ce toca de utrăne.* ian. 30^v/31. *După apusul soarelui nu cutedza nime a treace pre aproape.* mart. 20/2. *Într-apusul soarelui, adecă cei doi oșelnici... sosâră.* apr. 77^v/8.

2. (Construit cu prep. *de cătră, despre, spre*, precizând locul unde se află ceva sau cineva ori locul spre care se îndreaptă cineva) Regiune a cerului unde apune soarele; unul din cele patru puncte cardinale, opus răsăritului; p. e x t. vest. *Aflăm o cășcioară de cătră apusul cetățâi.* oct. 78^v/29. *Vădzură steaoa Domnului Hlris-tols că nu îmblă ca alalte, spre apus, ce despre miadză noapte la amiadză dz.* dec. 238^v/19. *Cetatea Persana despre apus de apa Efratului.* febr. 71^v/28. *Acesta fericit... era despre apus de leagea lătinească, din țara nemțască.* mai 130^v/10.

3. Regiune, țară situată spre acest punct cardinal; Occident; p. e x t. popor care trăiește în această țară sau în această regiune. *Acesta... au prorocit pentru sfărșeniia besearicii că are să să facă de neamul Apusului.* dec. 187^v/3. *Mărgând cu svlântul Petră la apus, l-au hirotonit eplilsclop Catanei.* mart. 48^v/25.

2.1.100. ARĂPESC adj. (*arap* + suf. adj. *-esc*) Care aparține arapilor (1); privitor la arapi (1); arăbesc. *Mearsă asupra țărâi arăpești.* oct. 85^v/3. În DA nu sunt înregistrate atestări din operele lui Dosoftei.

2.1.101. ARĂMĂRIU s.m. [*aramă* + suf. *-ar(iu)*] Persoană care (pre)lucrează arama sau care vinde obiecte din aramă (este posibil ca să fie porecla persoanei respective). *Un Evstatie arămariul.* iun. 154^v/1. În DA cuvântul este lucrat fără atestări din textele literare.

2.1.102. ARĂTĂRE s.f. (infinitivul verbului *arăta*, devenit abstract verbal)
I. 1. Acțiunea de. Φ (se) a r ă t a (I. 1.) și rezultatul ei. *Rugându-să de-aceasta lui Dnulmnlădzău, s-au spodobit arătării Svliŋŋii Sale.* mai. 139^v/11. $\diamond$ (Posibilă sintagmă) **Cărți ale arătării lui Dumnezeu** = cărțile profeților. *Aceastea înțelegând, frașălor, din svliŋtele cărți a arătării lui Dnulmnlădzău... Că cu Isaiia ne-au făgăduit... să ne spălăm..., și iarăș cu Iezechiil, cu giurământ dzâce...* apr. 68^v/13.

2. Dovedire, vădire; demonstrare (v. a r ă t a I. 4.). *Pentru adevérité arătare credinșii sale, deade pre mâna apostolului 12 bodz... ai săi.* nov. 127^f/23. $\diamond$ **Exp r.** **De arătare** = drept exemplu în fața tuturor, ca să vadă și să tragă învățătură. *Să-i vadză mâna cea dereaptă trăgându-o căinii, de-arătare tuturor.* oct. 48^f/20. **În arătare** = ca/drept exemplu (pentru a fi urmat și pentru a se trage învățăminte). *Datu-i-au puteare... Dnulmnlădzău a face minuni. Carile dintr-însele pușâne, în slava Svliŋŋii Sale, și în arătare celor greșit, să să polzuiască.* mart. 6^f/15.

3. Exp r. **Cu arătare** = de ochii lumii. *Nepriimind nice cu arătare să să facă a da cinste la idoli, precum îl sfătuiia ighemonul, ce denaintea tuturor, mărturisind, dzâsă...* apr. 84^v/26.

II. Vedenie, apariție (v. a r ă t a II. 2.). *Svliŋŋia Sa... să roagă... pentru pravoslavnicii creștini, că de-aceasta fu arătare și-n Ţlalrigrad svliŋŋilor... Andrei și Epifanie.* oct. 40^f/9. *Din videnie și din arătare dumnădzăiască.* nov. 113^v/27, cf. id. 148^f/2, dec. 228^f/13, 229^f/2, ian. 7^f/4, 23^f/26, febr. 79^f/8.

2.1.103. ARĂTĂT¹ s.n. (participiul verbului *arăta*) **V. a r ă t a r e** (I. 1.) *Din arătatul svliŋŋilor ingeri, să-mpleură de bărbăfăe.* oct. 50^f/23.

2.1.104. ARĂTĂT² adj. (participiul verbului *arăta*) **Cu înfățișare de; în chip de...** *Apropiindu-să trimișii, era de față și cuconul Iisuls Dumnădzău, arătat ca un prunc.* nov. 129^v/26.

2.1.105. ARĂTĂTŪRĂ s.f. (din *arăta* + suf. *-tură*) **Arătare** (I. 1.). *Astădz, dzua întâi, iaste începătură indictionului, adică Anului nou au tânăr. Trebuie a ști că indictionul îl prăznuiăște besearica lui Dnulmnlădzău, din bătrâni luând obi-cină. Că la râmleani iaste rândul de-ncep anul din indiction. Și indiction pre lim-ba lor să dzâce „poruncă“ și „arătătură“.* sept. 1^f/10. *Acea cătră cu bună a de-preună șerbi cinste arătătură are cătră obștnicul stăpân de bună minte.* id. 4^f/16.

2.1.106. ÁRDERE s.f. (infinitivul verbului *arde*) (Sinonim notat marginal de Dosoftei pentru cuvântul „înfocare“ din text) **Incendiu, foc.** *Pomenirea înfocării (arderii/notă marginală) ceii mare.* sept. 1^v/1.

2.1.107. ARDZĂTORIU adj. [*arde* (prez. *ardz*) + suf. *-ător*] **1.** Care arde, care dogorește; incandescent (sintagma **foc ardzătoriu** = lavă). *S-au deschis mun-tele acela ș-au aruncat afară foc ardzătoriu ca un părau mare.* febr. 57^v/19.

2. (În context fig.) **Înfocat, fierbinte.** *Ţânearea mâniei, cumplită patimă are și ardzătoare.* mart. 47^f/4. În DA cuvântul nu este atestat în scrierile lui Dosoftei.

2.1.108. ARDZÓS adj. (din *ardz*, prezentul verbului *arde*, + suf. *-os*) Care se aprinde ușor; inflamabil. *Tocmi acel fără leage o unsoare de smoală cu său și cu de alte pucioase și unsuroase și ardzoase lucruri și le topi, de le feace una.* nov. 128^v/7.

2.1.109. ARGINTĂRI s.m. (*argint* + suf. *-ar*, v. Gheție, *BD*, p. 84; lat. *argentarius*, cf. *DA*) Persoană care confecționează sau vinde obiecte din argint. *Un argintari ce venisă de la Athine.* dec. 227^v/21. *Ducându-l argintariul la arhierul locului, l-au oglășuit și l-au botedzat.* id. 227^v/23. În *DA* nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.110. ARHANGHELÉSC adj. (*arhanghel* + suf. adj. *-esc*) De arhangheli. *Preste cugetăreațe și arhanghelești ceate căpetenie fu rânduit.* nov. 112^v/24. Credem că acest cuvânt este o formație lexicală a mitropolitului, deoarece nici în *DA* nu mai există atestări din operele altor autori. Am regăsit cuvântul în dicționarul lui I.M. Stoian. Este posibil ca termenul să mai fie utilizat și astăzi în limbajul bisericesc, dacă nu cumva autorul dicționarului l-a preluat din *DA*, semnalat în lista bibliografică.

2.1.111. ARHIERÉSC adj. (*arhiereu* + suf. adj. *-esc*) Care ține de arhieru, privitor la arhieru; de arhieru; episcopal. *Veșminte albe, arhiereschi.* sept. 12^v/14. *Ioan... s-au ivit din prea slăvită zemisliciune de rod arhieresc.* nov. 177^v/23. *S-au spodobit arhierescului scaun.* apr. 80^v/16.

2.1.112. ARIANIE s.f. V. *arienie*.

2.1.113. ARICÍT adj. (participiul verbului *arici*) Care suferă de boala de piele numită „arici” sau „ariceală”; flechtenartig „de felul pecinginii” (*Lacea, Untersuchung*). *Atâta era de schimosât și orbălcit preste tot trupul, cât sămăna cu piialea pîlului, așea-i era pelița aricită.* ian. 19^v/36. *Aricipă șăța unii femei cu bunătăț. Cu sămnatul svilnței cruci o au tămăduit.* febr. 70^v/4. În ultimul citat cuvântul este scris greșit. Și în *DA* este lucrat termenul numai pe baza atestărilor din *VS*. Dosoftei a cunoscut, prin urmare, sensul latinului *ericium*, deși în scrierile sale nu a fost atestat substantivul *arici(u)*, cu sensul pe care și *DA*-ul îl lucrează după *LB*: „o zgrăbunță primejdioasă: herpes, lichen, impetigo;... die Flechte, Schwinde, Schwindflechte”. Când întâlnim asemenea cuvinte, create pe baza unor radicali latini, cuvinte care nu au mai fost utilizate, în scris, de autorii din secolul al XVI-lea, dar nici din secolele următoare, ne dăm seama că Dosoftei stăpâna nu numai limba slavonă ori pe cea greacă, ci era un foarte bun cunoscător al limbii latine.

2.1.114. ARIENEĂȘTE adv. [*arian* + suf. adv. *-e(a)ște*] După regulile, obiceiurile, legile ereziei arienești; în spiritul acestei erezii. *Popa... ispitind... să-l cuminece arieneăște.* nov. 98^v/29.

2.1.115. ARIENÉSC adj. (*arian* + suf. adj. *-esc*) Care aparține doctrinei lui Arie. *Să umoară pre toț carii n-or vrea să să de iznoavă boteadze pre botedzul*

arienesc. dec. 202^v/19. Muiarea craiului Odacru, ce domniia Râmul, fiind și ea în înlângoare arienească, făcea sălă unii orășeance să să de iznoavă boteadze în botezdu arienesc. id. 202^v/6,7. În DA singura atestare este din Antim, P. 196.

2.1.116. ARIENÍE și **ARIANÍE** s.f. (arian + suf. abstr. -ie) Doctrina lui Arie; arianism. *Ispitind... să-l poată cumva întoarce la arienie.* nov. 98^v/30. *Stând împărat hiiu-său, Constantie, și prelestit în arianie.* dec. 247^v/28. Este posibil ca acest termen să fie o formațiune lexicală a lui Dosoftiei (v. și DA unde cuvântul este lucrat numai pe baza acelorași două atestări din VS).

2.1.117. ARMĂȘ s.m. (armă + suf. -aș) Dregător domnesc, însărcinat cu paza temnițelor, cu aplicarea pedepselor corporale și cu ducerea la îndeplinire a pedepselor capitale. *Domnul ostrovului... i-au dat pre mâna armașului, să-i poarte pre la capiști. Și de n-or vrea să jârtvască, el să-i munciască în tot fealiul.* dec. 234^v/28. În DA nu este înregistrat cuvântul în scrierile lui Dosoftiei; apare, însă, atestat la Varlaam, C.

2.1.118. ARS adj. (participiul verbului *arde*) **1.** (Cu sens pasiv) Care a fost incendiat. *Casa lui Stahie fu arsă de anthipatul.* nov. 124^v/7. ♦ Care este mistuit (de o anumită senzație, de un sentiment etc.). *Călătoriul, mărgând pre vreame de pripăc, ... ars de seate.* ian. 38^v/15.

2. (Despre inimă, suflet) Care este chinuit, distrus, zdrobit. *Mărgând la propoveadanie, ars de dlumnlăldzăiască răhnă.* oct. 55^v/5. *Au petrecut... de dragostea părinților arș.* mart. 42^v/30.

2.1.119. ARUNCĂT adj. (participiul verbului *arunca*) Care este azvârlit, lepădat, zvârlit. *Fu aruncat în temniță.* sept. 36^v/8. *Dascalul lor încă au ieșit, aruncat de mare.* ian. 37^v/6. ♦ L o c. a d j. (sau e x p r.) **Aruncat cu sorțâi** = tras la sorți. *Fu svlâlnutul Ioan aruncat cu sorțâi și, cu giudețul svlilnților eplîscopi, ... hirotonit și pus patriarh.* nov. 122^v/22.

2.1.120. ARUNCĂTOR s.m. (arunca + suf. -tor) (La pl.) Persoană care aruncă, azvârle cu ceva. *Petrile să-ntorcea de-i ucidea pre dânșii, pre aruncători.* sept. 29^v/21. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftiei.

2.1.121. ASĂRĂ adv. (a + seară/sară) În seara zilei precedente, ieri seară. *Și-n sunetul pietrilor să deșteptară svlilnții și-mvisără, nice leac jigniț de putregiune, nice hainele lor. Ce cu totul proaspeț, ca de-asară culcaț.* oct. 76^v/15. *Pasă de cumpără pâine și iai mai multă, că asară cumpăraș pușână și ne culcăm flământz.* id. 76^v/20. *Acela ce-ai priimit asară, de i-ai dat gazdă în pohreb.* nov. 125^v/35. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftiei.

2.1.122. ASCRUMĂ vb. I. T r a n z. (a- + *scrum*) A preface în scrum, a arde. *Au opărit de-au ascrumat ș-au ars buruiane.* nov. 110^v/24.

2.1.123. ASCULTĂRE s.f. (infinitivul verbului *asculta*, devenit abstract verbal) **1.** Acțiunea de a a s c u l t a (2) și rezultatul ei (urmarea sfatului,

îndemnului, poruncii, învățaturii cuiva); conformare, supunere. *El, pre porunca svlântului Theodosie, dusă avearea aceea și o aruncă în foc din toată inema, făcând ascultare și poslușanie învățătorului său.* mai 121^v/33. ◊ **E x p r. A să da supt ascultare** = a da urmare sfaturilor, învățăturilor cuiva; a se încrede și a se conforma acestor învățături. *Ioan... s-au ivit din preaslăvită zemisliciune de rod arhieresc. Și de la pustietate lăcuit. Și tot nărodul alerga la dânsul de i să da supt ascultare de-nvățătură, ca unui mare.* nov. 177^v/25.

2. Supușenie, cumințenie, docilitate, supunere. *Să umiliră la inemă și priimiră învăătura lui cu ascultare.* nov. 180^v/33.

3. Ucenicie făcută de cel care intră în viața monahală, sub îndrumarea directă a unui superior. *Supt ascultarea unui părinte... ieși de supt ascultare și să dusă...* oct. 66^v/32, 34. *De vei avea ascultare și vei posluși fără cârteală, ... vei putea să te spăsești aciia, iară de nu vei face ce-ț voi dzăce, în zădar te ostenești, de nu te întorci dincătro ai venit.* mart. 24/20. *Mănăstire cu egumen ce-l chema Marin. Om svlânt și cinului călugăresc foarte de-adins nevoitori, de cărmăciia și aducea pe cei de supt ascultarea sa la cerească viață.* iul. 2^v/33. ◊ **E x p r. A să da supt (sau în) ascultare** = [călugăr care a fost rânduit să slujească în mănăstirea unui alt călugăr (superior sau egal în rang), pentru] a-și face ucenicia. *S-au călugărit și s-au dat supt ascultare.* mart. 58^v/23. *S-au dat în smerenie și ascultare /la mănăstire/.* apr. 68^v/32.

4. **E x p r. A fi supt ascultarea (cuiva)** = a fi în slujba, sub autoritatea, sub stăpânirea sau sub suzeranitatea (cuiva). *Damascul era... supt ascultarea agarenilor.* dec. 191^v/14. *Arhieraul creștinilor, Simeon, și alțai mulț, nu vor să-ț fie supt ascultare și să-ț dea hăraci.* apr. 86^v/4.

În **DA** este înregistrată o singură atestare din **VS**, pentru sensul 3.

2.1.124. **ASCULTĂT** s.n. (participiul verbului *asculta*, devenit abstract verbal; cf. și lat. *afuscultatus*, ap. **DA**) Faptul de a asculta; ascultare. *Urechile să-ț fie la ascultatul svfihntelor cărț.* mai 122^v/18.

2.1.125. **ASCULTĂTOR** s.m. (*asculta* + suf. *-tor*) Persoană care audiază (asistă la) o predică. (La pl.) *Dzăsă cătră ascultătorii cazaniei, nărod ce era strâns.* oct. 52^v/6. *Să-ș margă pre-acasă ascultătorii ce era strâns pregiur dânsul, de-i asculta învăătura.* nov. 172^v/15.

2.1.126. **ASCULTÓI** adj. și s.m. (*asculta* + suf. *-oi*) Adj. Ascultător, supus, plecat; și în construcția: **a fi ascultoi** = a fi ascultător, supus, plecat. *Cum poate... omul ascultoi să moară?* nov. 171^v/13. *Fiind isteț la carte și smerit și ascultoi, fu iubit dascalului său.* apr. 99^v/22. ◊ (Construit cu dativul sau cu prep. *cătră, la*) *Nu că doară să fi fost spre părinț nemilos, ce, mai vartos, cătră Tvorețul ascultoi.* mart. 42^v/24. *Toț prințipii și ighemonii și boiarii cetățâlor siliia să să arate la-mpăratul ascultoi.* mai 115^v/8. *Fii ascultioie poruncilor împărătești.* iulie 7 (ap. **TDRG**).

◇ (Substantivat, m.) *Tâmplându-i-să a fi și igumen, să pusă pre sine întâia chip de filozofie, întru toț ascultoi.* nov. 143^v/12. *Acel cu minte bună ascultoi și după moarte arătă ascultare și poslușanie.* id. 171^v/11.

2.1.127. ASCŪNS¹ adj. (participiul verbului *ascunde*, devenit adjectiv) 1. Care este dosit, pitit, retras, tănuit. *Creștinii carii ședea ascunș, de frica ellinilor.* nov. 141^v/15. ♦ (Despre un loc, o regiune) Care este izolat, retras, singuratic; tănuit; tainic. *Ducându-l acel părinte Roman, la loc ascuns, îi ducea de mâncat tinerelui-lui la pustie. Și trăind în peșteră trei ai neștiut de nime.* mart. 33^v/29.

2. (Despre un obiect) Care este acoperit; camuflat, mascat; secret, tainic. *Într-o cămară ascunsă ședea un moșneag bătrân... și învăță niște brudii de cuconi să nu cinstească pre dlulmn/ăldzăii, ce să cinstească pre cel răstignit.* sept. 5^v/28. *Cercând, află ușea cea ascunsă și căutând, vădzu bârlici adânc ca un puș.* dec. 221^v/30.

3. (Despre oameni) Care își ascund gândurile sau faptele. *De acela fu pугorât și cu agiutorii lui, ereticii cei ascunș.* febr. 70^v/21.

4. Care este necunoscut; nedat pe față; tănuit. *Audzî svlânta evlan/gheſtie unde dzâce că nemică ascuns n-a hi nedescoperit.* sept. 14^v/13.

5. (În context figurat) Care este nevăzut (dar existent); acoperit; necunoscut. *Cum vă pare că veș putea să scăpaș de urgie? Și ea iaste în inema voastră ascunsă, cu carea mâncaș săracii.* mai 145^v/31. *Vă pare că-ș scăpa de foc nestâns a iadului? Și elu-i ascuns în pântecele voștru, cu care ardeș voi inemile asuprișilor.* id. 145^v/33.

6. (Despre abstracțiuni) Care este criptic, enigmatic, misterios, ocult, secret. *Unde-ai tu învășat aceaste minimate și ascunse taine?* nov. 140^v/29. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.128. ASCŪNS² s.n. (participiul verbului *ascunde*, devenit abstract verbal) (Numai la pl.) Taină, secret, enigmă (mai ales în sintagma *ascunsele inemii*. Probabil că, prin analogie, Dosoftei crează sintagma *ascunsele rușinei*, cu sensul de „păcate; gânduri rele și necuvioase; fapte reprobabile“). *Prea înnălșate Dlulm-niădzău,... dară ce răspuns în voi da naintea Ta, că știi ascunsele inemii.* oct. 52^v/27. *Și prăviia fericitul pre înșgerul cu ostie cu trei colș trăgându-i dintr-îns sufletul. Și-mpreună glas audzâia ascunsele rușinei arătând a călugărului.* ian. 21^v/1. *Dloalmne Ilisuls Hristoasle, Acela ce știi ascunsele inemii,... porunceasșe să șa scoale toș acești umorăș de foc.* mart. 12/14. ◇ L o c. a d v. **Pre** (sau **întru**) **as-cuns** = tainic, pe furiș, în secret. *Au ieșit pre-ascuns și s-au depărșat de s-au as-cuns.* sept. 15^v/10. *Îl hrăniia pre-ascuns o femeaie.* id. 38^v/9. *Ai înșrat pre-ascuns și cu vicșeșug în țara jidovască.* nov. 124^v/30. *Mergea noapșea pre-ascuns.* id. 141^v/13, cf. 169^v/9. *Maică-sa, carea era înșr-ascuns creșșină.* id. 161^v/15. *Scăpă*

într-ascuns... de priiatini. mart. 33^v/25. *Împărțând milostenie mișeilor în vedere și ntr-ascuns. id. 41^v/10. S-au născut într-ascuns. apr. 94^v/10.*

2.1.129. ASCUȚĂTURĂ s.f. V. ascuțatură.

2.1.130. ASCUȚIT adj. V. ascuțit(1).

2.1.131. ASCUȚĂT¹ adj. (participiul verbului *ascuși*, devenit adjectiv) 1. (Despre obiecte) Care este prevăzut cu tăiș sau cu vârf; tăios, înțepător. *Așternutul, pietri ascuțate. sept. 9^v/3. Trestie ascuțată. oct. 63^v/33. Cu mânuș ascuțate, brânci de her, fi strujiră coastele. id. 73^v/28. Țăpuș ascuțate. id. 74^v/25. Darde ascuțate, de luciia. id. 80^v/17. Cuie ascuțate. ian. 49^v/17. Hărburi ascuțate. mai 133^v/25. Scoice ascuțate, tăioase. iun. 161^v/17. ♦ P. e x t. (Despre locuri, regiuni) Care este greu de străbătut cu piciorul; pietros. *Și descuță întirindu-o pre locuri ascuțate. sept. 20^v/5. Trudindu-mă prin pustie ascuțată. apr. 74^v/27. ♦ (Despre modul cum își duce cineva existența) Care este plin de privațiuni; aspru, anevoios; auster; greu. *Cu postul și priveghearea trupul zmăcînd... petrecea..., ascuțată și aspră cale călcînd. oct. 65^v/25. Lucrînd ascuțată nevoiînță, să feace făcătoriu a multe minuni. id. 75^v/14. Deprîndzîndu-să cu viață aspră și ascuțată și cu post. dec. 187^v/20.***

2. L o c. a d j. **Ascuțat la mânie** = care se înfurie ușor, irascibil; violent. *Un eparh oarecare..., ascuțat la mânie și la muncit măestru. nov. 168^v/32. În DA este înregistrată o singură atestare din VS, pentru sensul 1. (p. e x t.).*

2.1.132. ASCUȚĂTURĂ s.f. (*ascuși* + suf. *-tură*) 1. (La pl.) *Ascuțiș. //Îl trăgea pre gios și i să lua carnea pre ascuțaturile pietrilor. apr. 98^v/8.*

2. Agerime a minții, perspicacitate; ascuțime, pătrundere, subtilitate (v. a s c u ț â t²). *Era pentru isteciunea sa și pentru ascuțatura firii, foarte învâțat și multe știutori, ca altul nimerea. apr. 83^v/34. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei (pentru sensul 1. este citat Cantemir, IST.).*

2.1.133. ASELGHICIUNE s.f. (*aselghie* + suf. *-ciune*) Desfrânare. *Ellinii..., făcînd pîngărite aselghiciuni cu dînsul. febr. 74^v/20. Cuvînt creat de Dosoftei de la subst. *aselghie*, termen atestat numai în paginile VS.*

2.1.134. ASÂMȚÎ vb. IV. (*a-* + *simți/sâmfi*) „Par' că, cu o nuanță de mai mare intensitate: «a simți adînc»... Hasdeu crede că ar însemna «réfléchir, méditer»“, DA. Definiția este preluată și de autoarele DLRLV. *Închîdzîndu-să într-un bordeiaș, au împlut 70 de ai, nice vădzut de nime, nice grăit cu nime, ce întru sine asâmțînd și pre Dhu/mnlăldzău chitînd. nov. 100^v/6. Verbul *a simți* (*a sâmfi* – prezent în paginile VS) nu putea exprima, probabil, ceea ce dorea să sublinieze autorul, în contextul citat. Soluția propusă de Hasdeu este cea mai apropiată de ceea ce a vrut să comunice Dosoftei, deoarece meditația presupune, în primul rînd, retragerea într-un spațiu sigur, netulburat de intruziunea vreunui factor perturbator, un spațiu propice creării unei vieți/trăiri interioare proprii. Cuvîntul*

sugerează concentrarea maximă (ca la călugării budiși sau ca la isihăști), sondarea propriului suflet și cuget, pentru dobândirea unei stări cathartice; iar introspecția este/stă în strânsă legătură cu asceza.

2.1.135. ASTĂ vb. I. *I n t r a n z.* și *t r a n z.* („Cuvântul se găsește numai la Dosofteiu, care-l întrebuințează foarte des, așa că pare a fi mai degrabă o formațiune a lui, după cuvântul latin, decât urmașul popular al lat. *asto, astiti, astare*“, DA; cf. și TDRG; v. și DLRLV: *a + sta*) I. 1. *I n t r a n z.* A fi, a sta în slujba cuiva. *La întâie dzî astând cuconul, stropindu-i cu mirosoari policie, de urmă pre cale până la curte și la masă bucatele,... și-mplându-să de greață și urât, fugi de mearsă la Antiohiia.* oct. 97^v/22.

2. *P. e x t.* (Uneori construit cu prep. *înaintea*) A sta în fața cuiva. *Cuteadză!... Că ță să cade să astai naintea ighemonului.* oct. 85^v/32. *Astând la giudecătă, mărturisiră pre Dloimnul Hristols.* id. 90^v/26, cf. id. 93^v/32, nov. 109^v/3. *Astând naintea divanului lui Maximian..., lli tăe capul.* nov. 112^v/6, cf. id. 136^v/26, dec. 201^v/1, 207^v/32, 208^v/13, 228^v/18, 234^v/7, ian. 3^v/24, 18^v/16 etc.

3. A fi prezent, a fi de față. *Aceastea audzând carii era astând, să cutremurără și, cădzând la pământ, striga...* mart. 43^v/19.

4. A se prezenta înaintea cuiva sau în fața unei autorități; a se înfățișa. *Svlântul, sosând la Nichea, astātu la giudeț.* oct. 59^v/32. *Astātu la giudeț și fu întrebat...* febr. 52^v/4.

5. A înfrunta; a contracara; a replica cuiva într-o dispută; a contrazice. *Prindzând pre fericitul Filip, astātu naintea împăratului. Iară împăratul neputând asta înpotriva svlântului, l-au datu-l, cu sofâile lui, pre mâna voevodului Amfilohie carele...i-au spândzurat în leamne.* Mart. 57^v/28. Acest sens nu este lucrat în dicționarele studiate.

6. A se ivi; a apărea în fața cuiva, a se arăta cuiva. *Deac-am călcat cale de 2 dzâle, în astātu înainte ingerul Dloimnului.* oct. 83^v/4.

II. *T r a n z.* A aduce, a prezenta pe cineva (înaintea, în fața cuiva). *Aducându-l păgânii, îl astătură naintea ighemonului.* apr. 82^v/1. ♦ *P. e x t.* A da, a preda (pe cineva) pe (sau în) mâinile cuiva. *Acea maștihă a noastră... ne-au astătut în polatele tale..., silind să ne mănânce avearea părinților.* oct. 94^v/29.

2.1.136. ASTĂTŪT adj. (participiul verbului *asta*) (Și în context figurat) Care este înfățișat, adus să stea înaintea cuiva. *Pârâtă la ighemonul și astătută naintea lui, într-o legătură de her legată, o bātu.* oct. 61^v/21. *Mainte astătut la luptă mlulcinicească, cu svlântul Evtropie și Cleonichie, carii au fost împreună viteaj cu svlântul Theodor.* mai 139^v/6.

2.1.137. ASTĂRĂ adv. (*ast, -ă + seară/sară*) Astă-seară; în seara zilei curen-te; deseară. *Porunci egumeniei să-i trimiță pre Mariia astară.* iun. 158^v/24.

2.1.138. ASTĂ NOAPTE loc. adv. (*ast*, -ă + *noapte*) Noaptea trecută, care s-a scurs, precedentă. *Astă trecută noapte mă bătea sv/lnții îngeri pre mine, pre un necredincios.* nov. 154^v/36. *Astă noapte, făcându-mi eu ruga, ... am vădzut videnie strașnică.* id. 158^v/12. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile mitropolitului.

2.1.139. ASTRÂNGE vb. III. T r a n z. (*a* + *strânge* sau direct din lat. *astringere* „a strânge la un loc“, DA) A strânge laolaltă, a aduna; a teauriza. *Ducându-să preutul cu Evdochiia la casa ei, astrânsă toată bogata ei bogățiile și o au dat pre mâna lui.* mart. 5/20.

2.1.140. ASTRUCÁT adj. (participiul verbului *astruca*) Care este înmormântat, îngropat. *Fu astrucat în mănăstirea sv/lnțului Arsenie, în țara lazilor.* ian. 23^v/1. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.141. ASTUPÁT adj. (participiul verbului *astupa*) Care este acoperit, închis complet; blocat; p. e x t. zidit. *Sv/lnțul Evghenie, într-o gaură de zidiu băgat și astupat cu var, s-au săvârșit.* nov. 160^v/30. *Diodor, prezviterul, și Marchian, diaconul, astupaț într-o peșteră, să săvârșiră.* mart. 46^v/4. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.142. ASUDÁT adj. (participiul verbului *asuda*) Care este transpirat. *Sv/lnțul, în loc de armă, scoasă herul plugului asupra lor și scăpară toț cu fuga, ... asudaț și încruntaț.* nov. 111^v/11.

2.1.143. ASUPREĂLĂ s.f. (*asupri* + suf. abstr. *-eală*) 1. Asuprire; încălcare a drepturilor cuiva; împilare, exploatare, năpăstuire, oprimare, persecutare, prigonire; nedreptate. *În cuvintele sale învăța invitând pre toț cătră aceastea bunătăț. Și să să ferească de la camătă și de la asupreale.* nov. 122^v/36. *Viermii nu vă vor adormi și focul nu vă s-a mai stânge, carii faceț strâmbătăț și asupreale cui puteț.* mart. 62^v/10. *Cuvânt... pentru ceia ce fac strâmbătăț și asupreală țărâi și mișei-lor.* mai 145^v/8.

2. Năpastă; (pericol de) catastrofă; potop etc. *Feace cu ruga de s-au pornit ploii. Și iarăș le-au oprit..., cu ruga, asupreala ploilor.* dec. 212^v/30. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.144. ASUPRÍ vb. IV. T r a n z. și r e f l. (din *asupra*) 1. T r a n z. A năpăstui, a oprima, a oropsi, a prigoni. (Aici, într-o invocatie). *Asuprești-mă, arhi-stratije, deaca vei tu spăși pre această blâdnică ce-au spurcat atâtea oameni.* mart. 3/17.

2. T r a n z. A îndemna, a împinge, a forța, a sili, a constrânge. *Asuprindu-l iscusătoriu, vai de cădeare!, strigă cucoana.* ian. 41^v/19.

3. R e f l. A se chinui, a se munci, a se nevoi, a se trudi. *De asupritura trudei călugărești ce să asupriia, nice părul nu-i putea creaste.* ian. 19^v/29. Nu sunt înregistrate atestări în DA din operele lui Dosoftei.

2.1.145. ASUPRÍT s.m. (participiul verbului *asupri*, substantivat) Persoană care este chinuită, oprimată, împilată, exploatată, nedreptățită. *Îndereptând pre cei asupriți și năpăstuiți.* dec. 232^f/8 (aici poate fi interpretat și ca adjectiv). *Țăpetele săracilor și asupriților de voi strigă la Dumnădzău asupra păcatelor voastre.* mai 145^f/15. *Ardeți voi inemile asupriților.* id. 145^f/34. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.146. ASUPRITÓRIU s.m. [*asupri* + suf. *-tor(iu)*] Persoană care asuprește, împilează, oprimă, exploatează, nedreptățește. *Un asupritoriu ce giura strâmb să ia de la altul.* nov. 116^v/21.

2.1.147. ASUPRITURĂ s.f. (*asupri* + suf. abstr. *-tură*) Asupreală (1); asuprire. *De asupritura trudei călugărești ce să asuprea, nice părul nu-i putea crește.* ian. 19^v/28.

2.1.148. AȘEAȘ adv. (*așea* + și; cf. lat. *itaque*, DA) 1. Chiar într-o astfel de stare; așa cum (era), deși (era); tocmai (așa). *În temniță fiind, l-au cunoscutu-l maică-sa așeaș, în legături.* sept. 2^v/13. *Când fu de s-au strâns săborul în Nichea, ... fericitul Mitrofan, pentru bătrâneate și pentru neputință, au rămas că așeaș dzăcea în pat, de-a lungul vremii veștedzându-i să putearea firii.* iun. 153^f/9.

2. (Cu nuanță concludivă; și în construcția **și așeaș**) Așadar, prin urmare, în concluzie. *Svlântul nacealnic și învățătoriu vieții aceii mai presus de firea omească și cu sine așeaș, cu totul, au sosât la sânceava obârșiei.* ian. 16/30. *Răpăosă așeaș în Tlalrigrad, ...* febr. 68^v/27.

3. Chiar, (în)tocmai. *Învăță să moară toți creștinii. Carea să și feace așeaș.* dec. 243^f/3.

4. Îndată, fără întârziere, fără zăbavă, pe loc. *Învăță tată-său de-i tăiară capul în temniță așeaș.* nov. 98^v/33.

5. (urmat de un adverb de timp) **Așeaș atunci** = îndată, chiar atunci, în acel moment. *Îndată lăsară masa, ieșind așeaș atunci din svlântia liturghie.* ian. 31^f/27.

6. (Păstrând nuanțele de „în acest moment“, „îndată“, „pe loc“ și de „în acest mod“) În urma..., din cauza... (drept urmare...). *După ce o munciră ca mai cumplit, deade așeaș, din munci, slufletul în mâinile lui Ddulmnăldzău.* oct. 94^v/14.

7. (În construcția) **Și așeaș** = ori(și)cum. *L-au învățat Ddulmnăldzău să nu priimască de la nime nemică, ce să să jâe din râcodealiia sa. Că și așeaș nu priimiia nemică de la nime.* ian. 5^v/8.

2.1.149. AȘEDZĂRE s.f. (infinitivul verbului *aședza*, devenit abstract verbal)

1. Acțiunea de a aședza (1) și rezultatul ei; (de)punere (a unui lucru undeva). *Într-aceastaș dzî prăznuim obnoveniia besearicii svlântului mare mlucenilc Ghiorghie, în Lidia. Adică aședzarea svlântelor lui moștii.* nov. 100^v/25.

2. Aranjare, orânduire, ordine. *Feace aședzare preste tot ce avea acasă, aveare și moștii.* nov. 101^f/12.

3. Locul în care s-a stabilit cineva. *O băgară în nontrul oltariului, de petrecu acolo 12 ai încheiaș, în nontru, acolo unde numai dănăoară într-un an întra arhiereul. Iară Svliŋŋia Sa ședzu cu aședzare acolo totdeauna neschimbat, de o hrăniia îngerul lui Dluŋnlăldzău.* nov. 138^v/24.

2.1.150. AȘEDZÁT s.n. (participiul verbului *aședza*, devenit abstract verbal; nu există atestări în DA) Acțiunea de a aședza (1); aședzare (1). *Să feaceră ș-alte minuni, când să aședză fericitul părinte. Și apoi, după aședzat, carile pentru multe ce sânt, le-am lăsat pentru nelesnea.* febr. 83^v/13.

2.1.151. AȘEDZĂMĂNT s.n. [*aședza* + suf. -(ă)mănt] (Cu sens figurat) Locul în care vor merge sufletele după moarte (rai, respectiv iad). *Mi-au tămăduit toate întrebările, cu scurtă voroavă, dovedindu-mi troița în dluŋnlăldzăire și faptul lumii,... învierea morțălor cea de-apoi și a păcătoșilor și a direpților aședzământ.* nov. 150^v/15. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.152. AȘÍJDERE(A) și AȘÍJDIRE(A) adv. [„E, de bună seamă, o formă contaminată din *așiș* și sinonimul sârbesc *takoždere* (Hasdeu, *Etym. Magn.* 2004) sau din sinonimul paleosl. *takožde*, cu adăugarea unui *-re* adverbial (TDRG)“, DA] Tot așa, la fel; de asemenea. *Să sfârși întru Dfolŋnul Hristols. Și Theodor așijdere.* sept. 23^v/32. *În palmele ei ca un odor dluŋnlăldzăesc l-au pus. Așijdi-rea și uceanicii svliŋŋii sale.* oct. 42^v/13. *Derepce că toată începătura iaste din sus de vream, așijdere și Tatăl iaste din sus de vream.* nov. 145^v/29.

2.1.153. AȘTEPTĂTOR adj. (*aștepta* + suf. *-tor*) (Numai în varianta feminină) Care așteaptă, care este pregătit să întâmpine (un eveniment). *Mărturisii... așteptătoarea bucurie a svliŋŋilor la împărăția ceriurilor.* sept. 5^v/3.

2.1.154. AȘTERNŪT¹ s.n. (participiul verbului *așterne*, devenit abstract verbal) 1. Totalitatea obiectelor cu care se pregătește patul (sau locul) pentru dormit; rufărie de pat; p. e x t. pat. *Cela sac ce era plin de spini, îi era căpătâi de dormit. Și așternutul, pietri ascuțate.* sept. 9^v/2. *Nu lipsii nice dănăoară cu fața mâhnița în taină și cu lacrimi udându-ș așternutul, ce era luminat cu scumpe straturi și odialuri scumpe.* dec. 223^v/11. *Culcaș gios, într-așternuturile curabiei, plângând și vâerându-să.* ian. 37^v/18. *Îl pusără într-un așternut, de dzăcu trei dzăle.* febr. 84^v/35. ♦ L o c. v b. **A merge la așternut** = a se culca. *Mearsă la așternut. Și vădzu adecă ferecăturile ceale de her și bolovanul... că sta spândzurate la patul lui.* dec. 219^v/35. ♦ P. a n a l o g. Îmbrăcământ pentru tapisarea sicriului. *Să tocmască așternut scump și să-l puie pre așternut.* mart. 43^v/17.

2. (Este posibil să fie vorba despre sensul discutat anterior, cel de „pat“) Mormânt sau monument ridicat în amintirea cuiva. *Era un om oarecare în Ţlaligrad, unul fiind de ceia ce era de păzia așternutul lui Alexandru împărat, carele au fost mai nainte de Roman.* oct. 45^v/3. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.155. AȘTERNŪT² adj. (participiul verbului *așterne*, devenit adjectiv) Care este întins, desfășurat. *Vădzură... drum așternut din mănăstirea lui până în ceriu.* mart. 36^v/23. Citatul nu este atestat în DA.

2.1.156. ATHINEÁN (pl. *athineani* și *athinei*) (*Atena/Athina* + suf. *-ean*) Care aparține Atenei sau locuitorilor ei, privitor la Atena sau la locuitorii acesteia; locuitor la la Atena. *Sfatul athineilor.* oct. 41^v/11. *Era... de rudă athinean.* dec. 207^v/3. *Bărbaț athineani, agiutați-mi!* mai 129^v/19.

2.1.157. ATÓCMA adv. (*a + tocma*) (Numai în locuțiuni) 1. L o c. a d v. **De-atocma (cu)** (sau construit cu dativul) = întocmai, la fel (cu), asemenea, în mod egal. *Cu bunățâfâle mai de-atocma potrivindu-să cu ingerii.* ian. 43^v/29. *Fericitul Antonie nevoindu-să și el cu trupul său cel bătrân de-atocma tinerii.* febr. 80^v/12. *De-atocma lucia bunățâfâle sufletului lui cu harurile trupului.* apr. 98^v/18.

2. L o c. a d v. **De-atocma** = întocmai, la fel. *Iară pre svlântul Theofan păfându-l de-atocma, l-au trimis în Thesalonic, la-nchisoare.* oct. 60^v/5. *Cel mai bătrân, Anastasie, de-atocma ca și dascalului său, mâna și limba tăiată.* ian. 23^v/6. *Cu același leu s-au luptat de-atocma ca și Andrian, svlântul mlulcinic.* febr. 51^v/28.

3. L o c. a d j. **De-atocma** = asemenea, deopotrivă, egal; întocmai, la fel. *Dintru svlnt, părintele nostru și de-atocma cu apostolii, Averchie.* oct. 76^v/11. *Eu nu poci suferi a merge după căsătoriu mai prost decât mine cu ruda și bogăfăia și frămseatea și înfălepciunea, deaca nu-m va fi într-aceastea de-atocma.* nov. 161^v/25. *Nevoindu-să tare, cu de-atocma luptă a svlntșilor.* mai 111^v/25. În DA este înregistrată o singură atestare din scrierile lui Dosoftei, din PsV.

2.1.158. ATÚNCEȘ adv. [*atunce + ș(i)*] Chiar atunci, atunci imediat, chiar în acel moment; tot atunci. *Și atunceș mă luară acei bătrâni de la masă și ieșim din cetate, luând alt drum.* oct. 47^v/15. *Atunceș eu merș și-l aflaiu învâșând la vedeaie nărodul.* nov. 150^v/28. *Atunceș credzură.* ian. 7^v/32. *Și atunceș dându-i-să acea cumplită usturime... și-ș ruga agiutor.* febr. 56^v/24. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.159. AÚDZ s.n. (derivat regresiv din verbul *audzi*) Simț prin care se percep sunetele (în context figurat). *Mearsă veastea până-ntr-audzul împăratului.* oct. 48^v/21. *Înspăima audzurile veastea.* nov. 178^v/30. ◊ E x p r. (În sau) **într-audzul tuturor** = în public; astfel încât să poată auzi toți. *Mărturisi pre Dlolmnul Hristofs într-audzul tuturor.* oct. 92^v/17. *Cartea s-au cetit într-audzul tuturor.* nov. 107^v/11. *Să ispovedui de toate în audzul tuturor.* id. 149^v/9.

2.1.160. AULMĂ vb. I T r a n z. (pref. *a-*, „care indică direcția spre ceva“, DA, și *ulma* < *olm* „miros de fiară“ < lat. **olmen*) A adulmea, a mirosi, a simți (prin miros), a da de urma (cuiva); „reichen, auf die Spur kommen, empfinden“, Lacea, *Untersuchung*. *Venind svlântul la peșteră spre noi, ne aulmă de departe.* oct. 81^v/16. *Și aulmând miros minunat, să miră și-ntrebă: „Ce miros ca acesta, că*

nu-ș samănă cu pemintesc?" nov. 140^f/17. ♦ F i g. (i n t r a n z.) A simți din vreme, a presimți. Scriind de la inema sa o taină. Și pecetluind, o trimisă la svlântul, să-i facă răspuns rugându-l. Iară svlântul, aulmând cu șulfletul (sâm-fând/notă marginală), știu de tot și gătând scrisoare cu tot răspunsul, ieși de ntâmpină îmblătoriul împărătesc. dec. 210^f/26. Cuvântul este o formație a lui Dosoftei, fiind atestat și în *Molitvenic*.

2.1.161. AURÁT adj. („La Dosofteiu cuvântul pare a fi o formațiune a sa, cf. *argintat*“, DA) Aurit. Și-n nontru deaca-ntrai, în cetate, pre o pomostină de aur, case de aur, cu jilțuri aurate. oct. 46^y/25.

2.1.162. AVÁLOMA adv. V. 1.3.1.

2.1.163. AVEÁRE s.f. (infinitivul verbului *avea*, devenit abstract verbal, apoi concret) Totalitatea bunurilor aflate în posesia cuiva; stare, situație; p. e x t. bani (în cantitate mare), avut; avuție. Făcură avearea și agonesita lor în trei părț. oct. 55^y/19. Avearea..., carea era samă aproape de cinci sute de litre de aur. dec. 189^f/28. Prin avearea bogăței și isteșeala firei și bunățămare tătâne-său, la vâr-vul învățăturilor s-au suít. ian. 15^f/11. ♦ F i g. Fu călugăr. Și n-au căutat de avearea lumii aceștiia, ce petrecu ca o păsăruică, nemică nu ș-au agonisit pemintesc. mai 129^f/19. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

2.1.164. A-VEDEÁRE l o c. a d v. [a + vede(a)re] (Precedat și de prep. *întru*) Pe față, fătș, în fața tuturor. Și pre acesta înfruntând cu cuvântul și strigând într-a-vedeare așa... dec. 239^f/18. Mărturisind a vedeare și cu îndrăznire. mai 135^f/23. Cu acest sens, construcția (cf. DA) nu este atestată decât în VS; este posibil să fie o creație a lui Dosoftei.

2.1.165. AVÍDOMA adv. V. 1.2.11.

2.1.166. A-VÁNÁT l o c. a d v. (a + vânat) La vânat. Dânăoară, ieșind a vânat, vădzu un cerb. sept. 22^y/20. Și trecând puțână vreme, ieși-mpăratul a vânat. oct. 90^f/25. Când fu a doa dzî, ieși cu frate-său a vânat. nov. 117^f/5. Locuțiunea se întâlnește numai în VS (cf. DA, unde există un singur citat, ap. HEM. 2167), fiind, prin urmare, o creație a mitropolitului.

2.1.167. AVUȚÁIE s.f. (avut + suf. -ie) Avere, bogăție. Că în ce chip doresc bogătașii să aibă cuconi pre urmă la avuțâia lor, așa și filosofii la dăscăliia lor doresc să lase ucinic pre urmă. dec. 192^y/8. Învăță pre hiică-sa... să între la din-sele... și să puie avuțâie multă, odoară și podoabe de aur și veșminte de aur și brâie. febr. 86^f/5. Ca să împarț la săraci avuțâia ei. mart. 5/16. În DA nu sunt înregistrate atestări din scrierile lui Dosoftei.

3.1.0. Cuvinte sau construcții calchiate

3.1.1. ADÁOGE vb. refl. (urmat de prep. *la, cătră*) A se alătura, a se alipi, a se reuni, a merge către..., a se ralia; „a se alătura, a trece de partea cuiva, a se

asocia“, cf. Arvinte, *ST.L.NM.* p. 28, IV.2.1.1. V. Arvinte consideră că acest sens calchiază gr. *προστίθημι*; „a se apropia de cineva“, cf. Densusianu, *HLR*, II, p. 267. *Slava lui crescând în toate dzâle, să adăogea slugile lui Ddulmnlăldzău, lăsându-să de lume.* mart. 34^v/36. *Pentru-aceasta minune mult credzură, adăogându-să la credință.* apr. 95^v/17. *Sifilnția sa... așea obărșind alergătura cea bună, și podobindu-să cu îndoite cunune, s-au adaos cătră arhierei ca un arhiereu.* mai 140^v/21.

3.1.2. ADUNĂRE s.f. (infinitivul verbului *aduna*, devenit abstract verbal) Întrunire, sobor, sfat. *Tâmplându-să a să face o adunare de dimineață și a întra Andrei cu toțâi ai săi, îl întreba cine-i și de unde și ce feliu de strigare au venit să strige.* nov. 179^v/4. V. Arvinte, în *ST.L.FAC.*, p. 96, IV.2.3.5., consideră că „modelul este gr. *εις συναγωγής έθνων*“, iar E. Munteanu, *SLB*, p. 166, vorbește, în cazul acestui cuvânt, cu sensul precizat, despre o „calchiere semantică sintetică“, „prin ignorarea prefixului grecesc și transferul valorii sale semantice asupra unor note semantice ale corespondentului românesc“ (p. 165); „modelul“ este gr. *συνα-ναστροπή*, respectiv lat. *conversatio* (p. 166). În *DA* nu este înregistrată atestarea din *VS*.

3.1.3. ADUNĂTURĂ s.f. (*aduna* + suf. -*ătură*) Adunare; întrunire, reuniune; „Versammlung“, cf. Lacea. *Adunătura svlinților apostoli.* oct. 43^v/23. Se observă că Dosoftei folosește două derivate (v. *adunare*) pentru a comunica același sens. Este posibil ca și acest al doilea termen să fi avut (pentru semantism) modelele grecești discutate de cei doi lingviști ieșeni cu referire la *adunare*.

3.1.4. ALERGĂTURA CAILOR (calc din gr. *Ιππόδρομος*, cf. Arvinte, *ST.L.FAC.*, p. 92, IV.2.2.2.). La Dosoftei apare în varianta: (**a face**) **alergătura cailor** = (a ordona susținerea unei) curse de cai. *Scris-au și porunci să strângă vovodzii și boiarii di-mpregiur să facă alergătura cailor pentru să să mângăie ceva, să nu moară de jeale.* iun. 156^v/23. Citatul din *VS* nu este atestat în *DA*.

3.1.5. ALERGĂTE(LE) s.n. (participiul verbului *alerga*, devenit abstract verbal) Alergare, alergătură; cursă hipică. *Să rășchiră nărodul de la prăvit și lăsară alergatele cailor, de-au rămas deșert locul acela, ippodromiol.* sept. 3^v/26. Este posibil să fie o sintagmă, echivalentă cu *alergătura cailor*, calc din gr. *Ιππόδρομος*, deci, și aceasta, o traducere a termenului grecesc.

3.1.6. ALERGĂRIȘTE (DE CAI) s.f. (*alergare* + suf. -*iște*) (Probabil) Probă de hipism; turnir. *Feace cu agiutoriu lui Ddulmnlăldzău atitea vitejești lucruri și iroicești harțuri la acea alergăriște de cai, cât toț de dânsul voroviia.* iun. 156^v/32. Cuvântul nu este lucrat în dicționarele studiate. Este posibil să fie tot un calc semantic.

32.11.7. AMĂR² interj. [calc după interjecția slavă *gore!* „wehe!“; rus. *góre!* „id.“, din subst. *góre* „Leid“, „Gram“ (= suferință, mâhnire), cf. Arvinte,

ST.LNM., p. 17, II.10.1.0.; acest sens nu este înregistrat în DA] (Exprimă o amenințare) Vai! Dzâsă: „Amar pământului, că numai ce sânt creștini cu numele, iară nu cu faptele!“ apr. 76^v/18. Amar voă, bogătașilor! mai 145^v/24.

3.1.8. Apă vie = apa ca element dătător de viață; apă de izvor ca dar al divinității către oameni (cf. gr. *υδροζωντρον*; lat. *aqua vivens* ebr. *hay mayim*, în opoziție cu *apa de cisternă*, cf. Munteanu, SLB, p. 71). Daș slavă lui Ddulmnlăldzău că brațele bătrânului izvorăsc apă vie. mart. 39^v/29. I-au trimis Ddulmnlăldzău... apă vie. Drept aceasta s-au numit Siloam, carea să tălcuiască „trimisă“. mai 114^v/9.

3.1.9. Apă supt piale (glosat marginal *îmfătură*; reluat, pe aceeași pagină și pe același rând: *udropică*; calc din lat. *hydropisis*) Hidropizie. dec. 217^v/4.

3.1.10. APROÁPELE subst. (Numai în sintagma) **De-aproapele** = orice om (în raport cu altul, considerat apropiat); semen (calc din gr. *οἰκησίοι*, cf. E. Munteanu, SLB, care tratează acest concept biblic pe larg: p. 233-239; v. și Arvinte, ST.LEX., p. 41, IV.2.1.3.). Atât în DA, cât și în lucrarea menționată a lui E. Munteanu sunt înregistrate atestări numai din PsV. Iubiia pre Ddulmnlăldzău și pre de-aproapele. ian. 40^v/28. Nemiluind pre de-aproapele. mai 114^v/21.

3.1.11. APRINDZĂTORIU s.m. [*aprinde* + suf. *-tor(iu)*] Persoană care avea sarcina sau meseria de a aprinde lumânări (în biserică sau în/la locul unde se aduceau jertfe zeilor), este folosit de Dosoftei numai cu determinarea „de lumini“; poate că este o construcție calchiată. Un aprinzătoriu de luminile svlântului, anume Onisifor. oct. 88^v/33. Vădzând sfeașnicele și aprinzătorii de lumini aprinzând, le zdrobi luminile și le călcă. febr. 72^v/30.

3.1.12. ARTÍCUL (La pl., în sintagmă) *Le îmvătă articurile credinței și să bucurară cunoscând pre adevăratul Ddulmnlăldzău.* mai 117^v/37. Acest citat nu este înregistrat în DA, unde, prima atestare este din *Istoria ieroglifică* a lui Cantemir. În latină (cf. Quicherat), sensul cuvântului este: „fig. de construction, section, chapitre d'un livre“. În *Scara din Istoria ieroglifică* a lui Cantemir apare explicația: „încheietura osului și a voroavei, capete“. E. Munteanu, în SLB, p. 127, discutând despre calculul lexical în cadrul unor sfere semantice cu conținut mai „tehnic“, sesizează că acesta va fi înlocuit printr-un neologism și exemplifică: „substantivul *încheietură* (a credinței), după gr. *άρθρον* (*της πίστewς*), care apare frecvent în *Mărturisirea ortodoxă* (1691), va fi înlocuit în toate versiunile ulterioare, începând cu cea din 1844, cu neologismul romanic *articol*. Potrivit atestării din VS, se poate observa că și înainte de data menționată de lingvistul ieșean apare neologismul romanic într-o construcție similară, *articurile credinței*, la Dosoftei. În textul VS cuvântul *încheietură* se întâlnește, în contexte, cu sensul, tributar modelului grecesc, de „capăt, -e“. Dosoftei îl înlocuiește cu *articol*, preluat dintr-o limbă cunoscută lui, poate și pentru că în latină semnificația termenului are susținere

reală. Singulara apariție a cuvântului de origine romanică într-un text de sute de pagini întărește supoziția că elementul este „străin“, deci neuzual în textele epocii, un „cultism“ care, deși corespundea unei necesități lingvistice, nu corespundea scopului scrierii, adresată nu numai păturii instruite.

3.1.13. ASCUȚĂȚ¹ adj. (Despre minte; uneori construit cu prep. *la*) Care este ager, fin, iscoditor, pătrunzător, perspicace, scormonitor, subtil (după E. Munteanu, *SLB*, p. 161, este un calc de semnificant după gr. *λεπτός* „fin, subtil“, lat. *subtilis* „idem“, slavon. *ostrŭ* „ascuțit“). *Cu firea cea isteafă, ce avea, și ascuțată, deprinsă și-mvăță tot meștersugul învățăturilor ellinești.* nov. 122^v/19. *Cei mai ascuțâț la gândit și la grăit.* id. 164^v/22. *Era din fire isteț și ascuțat la minte.* dec. 204^v/20 (în acest ultim exemplu nu este calc).

3.1.14. ASCUȚĂȚ² s.n. (participiul verbului *ascuși*, devenit abstract verbal) Agerime, pătrundere, subtilitate (este un posibil calc – v. supra; în *DA* acest sens este atestat numai în scrierea lui Dosoftei). *Și atâta să nevoiră și învățară cu ascuțatul firii, și cu multul poftii, și cu străstuire, cât preste puțani ai sosâră la obârșile a toată învățătura.* dec. 193^v/4.

V. Concluzii

Lectura integrală a scrierii lui Dosoftei ne-a întărit convingerea că multe aspecte ale activității sale de traducător vor rămâne puțin cunoscute în filologia românească fără o cercetare aprofundată a acestei opere. Cunoscând și utilizând în scris în egală măsură greaca, slavona, latina și polona, pe care le învățase sistematic, în tinerețe, Dosoftei nu mai percepe aceste limbi, în special limba slavonă, ca unica limbă a tradiției, ci doar ca surse ce trebuie respectate datorită prestigiului unei îndelungate cultivări în scris. Atitudinea sa față de limbile de cultură ale tradiției, dobândite în mod artificial, prin educație, transpare și dintr-o notă finală din *Psaltirea slavo-română*: „Iubite cetitoriu, să socotești această tablă, că-ntr-însa am îndireptat bogate cuvinte ce să află schimbate într-această carte, carile rumâniia nu să potrivește cu sârbiia, pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui S-tii Ieronim, carile-i elineaste și lătineaste și evreiaște. Deci noi de pre-acel izvod foarte am silit de am pus cuvintele precum să afla acolo. Însă pentru ceale schimbate și pentru greșuri iată c-am îndireptat cu acest meștersug, precum să veade aici. Deci socoteaste că numărul dintăiu iaste al psalomilor, al doilea al listurilor, al treilea a feașilor, al patru al rândurilor. Și așea vei afla îndireptare cuvintelor chiar pre sirbie“. Se observă, prin urmare, capacitatea extraordinară a lui Dosoftei de a opta pentru o altă variantă decât originalul slavon tradițional.

Că mitropolitul „manipulează“ cu ușurință un vast material documentar ne-o dovedesc numeroasele precizări pe care le face în *VS* cu privire la sursele de unde a preluat anumite pasaje: „Viața și petrecerea... Mariei Eghipteancei, tălmăcită de pre elineaste greceaste de smeritul Damaschin ipodiaconul și studit. Dară de mai denainte-i scrisă de sv[â]nt[u] patriarh Sofronie de Ierusalim, cum scrie la 11 lui mart“ (apr. 63^l); „Cuvânt de învățătură a dintru sv[i]nț părintele nostru Ioan Zlatoust“ (apr. 70^v); „Sv[â]nta icoana Pr[e]cistii l-au vădit în Edesa. Acest cuvânt iaste-n locul napoi în 41 de foie, a doa față, în 32 de verș“ (mart. 43^v/notă marginală); „Iară cutremurul acesta scrie și Evagrie sholasticul la istoriia sa cea bisericască, la 17 capăt“ (ian. 35^v) etc.

Interesant este că Dosoftei dă crezare și istoriilor transmise prin tradiție: „Acesta s[ff]ânt de unde iaste și din ce părț și-n ce ani... nu putem spune... că trecându-să de lungimea vremilor scrisorile ce s-au scris de spunea de dânsul, iar cum c-au fost călugăr îl spun icoanele lui, scriindu-l în chip ca acela și-ntr-aceaia shimă. Și cum au fost episcop de Chipru și cum fu adus la H[risto]s prin sânge... am luat din *povești bătrâne*. Și învățându-le fără scrisoare de la cei de mai

denainte, le creadem" (mai 129^r; s.n.). Alteori se adresează direct cititorului pentru a-i capta atenția și pentru a sublinia, încă o dată, interesul său față de anumite surse pe care le preferă din diverse motive sau urmărind un scop precis: „Să știi, iubite cetitorule, de ceaste 21 de vămi că le-am scris din s-tii Vasilie Novii. Că într-acesta prolog numai trei le spune pre nume, alalte le tace. Dară noi nu le-am lăsat nescrise, pentru folosul s[u]fl[e]tesc" (apr. 101^v). Câteodată, renunță la unele pasaje, considerându-le neinteresante: „Acestea și alte mai multe dzâcând... carile le lasu, nelungind" (nov. 166^f).

Prin urmare, în activitatea de traducere a cărturarului care, pe lângă izvoare diverse operează și cu „lexicoane“, factorul conștient, intenționat, joacă un rol decisiv. Dosoftei se detașează deseori – în planul limbii scrise – de normele impuse de tradiție. Și aceasta pentru că, în primul rând, opera sa trebuia să apară în limba poporului, deci nici în slavonă, nici în greacă, și pentru că era adresată „iubitului cetitor“. Pentru ca mesajul să fie corect receptat de acesta, Dosoftei urma să găsească exprimarea potrivită. Totodată, autorul era conștient că prin tipărirea de scrieri în limba română realiza un act de cultură. Conceperea VS, ca și a PsV, a *Liturghierului* etc. presupunea deci un efort major: adaptarea erudiției la mijloacele de exprimare populare, ajustarea limbii cărturărești pe potriva limbii auditorului sau a cititorului. Din acest motiv abundă în operele sale fapte de limbă populară. Numai acest lucru poate da de gândit celor care sunt de părere că mitropolitul nu cunoștea bine limba română.

Vorbind despre formarea și dezvoltarea limbilor literare, G. Ivănescu, *Studii*, p. 16, arată că procesul are loc „numai prin acțiunea voluntară și conștientă de creare [...], de îmbogățire și de perfecționare a limbii literare incipiente, de transformare a acestei limbi într-un instrument de cultură superioară“. Același lingvist observă că Dosoftei a introdus în limba scrisă a epocii sale o mulțime de fapte populare, ceea ce ne determină să vedem în el și pe planul limbii, nu numai al versificației și imaginilor poetice, un precursor al curentului popular de la 1840" (*Studii*, p. 56). Iar, dacă „la noi, până la Dosoftei literatura populară este singura literatură artistică de mare valoare“, el „începe literatura artistică cultă a poporului român, și acest început se prezintă deosebit de valoros din punct de vedere estetic" (*loc. cit.*, p. 60). G. Ivănescu, după ce precizează că „eposul popular românesc este creația evului mediu“, subliniază că „Dosoftei este un reprezentant la români al Renașterii târzii și al umanismului" și chiar dacă opera sa este „o operă de traducător“, prin ea mitropolitul „a înzestrat literatura română cu o operă literară pe care puține popoare au realizat-o“, făcând „o sinteză între influența cultă și literatura populară, ca mai târziu I. Budai-Deleanu, Alecsandri, Caragiale, Slavici, Coșbuc, Delavrancea, Arghezi, Ion Pillat, Voiculescu, Sadoveanu, Blaga" (*id. ib.*).

Faptele populare specifice variantei nordice a limbii române literare vechi sunt reflectate cel mai bine de un studiu fonetic asupra limbii VS. Pe parcursul lucrării

de față apar numeroase observații referitoare la particularitățile limbii (scrise sau vorbite) în regiunile dacoromânești nordice, explicabile prin normele lingvistice ale graiului poporului din zonele respective. Nu s-a scăpat din vedere nici faptul că existau și fenomene comune întregii limbi literare vechi, care caracterizau limba textelor nordice din secolul al XVI-lea și care s-au răspândit pe întreg teritoriul românesc prin circulația cărților și a manuscriselor, prin „migrarea“ tipografilor dintr-o regiune în alta etc. Pornind de la părerea generală că limba literară de atunci se deosebea – din punct de vedere fonetic – de graiul poporului din Moldova, rezultă importanța rolului jucat de Dosoftei în dezvoltarea limbii române literare: el a încercat să apropie limba literară cărturărească, cultă, din cărțile traduse fidel după originale redactate în diferite limbi (în special din slavonă), de graiul popular din zona în care își desfășura activitatea. Pe cât i-a stat în putință, a urmărit să „creeze“ o normă mai „unitară“, mai „regulată“, ușor aplicabilă, acolo unde existau oscilații de pronunțare. Metoda comparării unor fapte de limbă din paginile VS cu datele referitoare la răspândirea actuală a acelorași fapte, înregistrate în atlasele lingvistice și în monografiile dialectale, a permis observarea corectă a evoluției unui fenomen, viabilitatea sa în limba vorbită azi în diferite zone ale țării.

Analiza de față și-a propus să aducă o contribuție la cunoașterea fazei în care se afla varianta nordică a limbii române literare. Rezultatele din prezentul studiu au încercat să ofere o imagine cât mai complexă și mai nuanțată (față de studiile lui C. Lacea și D. Pușchilă), privind modul de funcționare a normei (sau a normelor) literare din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Fenomenele caracteristice variantei literare nordice, descoperite în scrierea lui Dosoftei, au fost analizate și prezentate pe larg, însoțite fiind de numeroase atestări din paginile VS. Caracterul exhaustiv al lucrării se explică prin importanța științifică a fenomenelor studiate, din perspectiva istoriei limbii române literare. În acest studiu s-a urmărit în permanență raportarea limbii din scrierea lui Dosoftei atât la graiurile populare nordice, cât și la limba din textele provenind din arealul sudic (respectiv la graiurile populare de acolo) pentru ca această epocă hotărâtoare în evoluția limbii române literare să ne apară într-o lumină nouă. Nu ne rămâne decât să prezentăm, succint, particularitățile limbii VS, cu specificarea că, pe lângă particularitățile fonetice regionale, în textul VS apare și o ușoară tendință de arhaizare. Există însă și o serie de inovații lingvistice, în stare incipientă, dintre care unele se vor generaliza în limba română literară din secolele următoare. Dintre fenomenele fonetice studiate, merită a fi reținute următoarele:

A. I. Fonetisme comune întregii limbi literare vechi:

1. *a* aton > *ă* în substantivul *psăltire*;
2. alternanța *-ă-* la sg., *-ă-* accentuat la plural, în *jigăni*, *petrecăni*;

3. -ă-, în forma de plural a unor substantive: *gauri, pasări, sabii, sudalmi, vrabii*;

4. -a- neaccentuat etimologic, în substantivele *maslin, maslinet, masliniș*;

5. -e- în loc de -ă-, în *strein, streina, streinat, streinătate*;

6. -ă- neaccentuat, păstrat în *păhar*;

7. -ă- neaccentuat etimologic, păstrat în *lătinesc, lătinește*;

8. -ă- păstrat în prepoziția *cătră*;

9. -ă- neaccentuat, păstrat în *băsearică, lacrămă, lăcrăma, lăcui*;

10. -ă- neaccentuat, în *năsâp, rădica*;

11. *e* lat. > *ă* după *r* inițial, în *rătund*;

12. -ă- în adv. *încătro*, respectiv *dincătro*;

13. -ă- neasimilat, în forma *săbor* a substantivului *sobor*;

14. -ă- în cuvintele *măcenic* și *zmăci*;

15. forma de feminin *dinsă*;

16. *e* neaccentuat netrecut la *i*, în cuvinte precum: *adecă, adânce, atunce, be-searecă, ceti, comes, demineață, deneaurea, nimeri, nemică, nește, nice, premeni, prestol, sprejeni* etc.;

17. *ă* > *e* (prin asimilare: *ă-i* > *e-i*), în *peminte, pemintean, pemintesc* și în forma verbală *nu te spemintedz*;

18. formele verbului *a (se) spăimânta* fără *i* epentetic: *a (să) spământa*;

19. formele *frămseațe, înfrămșa*; numai aceste variante apar în VS, deși, în textele redactate în secolul al XVI-lea existau și realizările cu *-u*;

20. conservarea diftongului *iu* în *iușor*;

21. menținerea lui *h*, în *pohtă, pohti*;

22. prezența grupului *-mp-*, în verbul *a rupe*.

II. Trăsături fonetice populare moldovenești (și unele care nu sunt specifice exclusiv Moldovei):

1. *a* protetic în *amistui, ascruma, asâmfi* și în formații lexicale proprii, precum: *alingări, astă*;

2. *e* în *nedeujde, nedejdui*;

3. *ă* neaccentuat în (*o*)*dănăoară*; în VS se întâlnesc și formele cu *ă* > *â*;

4. *ă* în *dătorie*;

5. *ă* în *răgoz, răstogoli, văpsi*;

6. un fenomen regional, popular, curent și în afara Moldovei, este trecerea lui *e* neaccentuat în poziție medială și finală la *i*- în scrisul lui Dosoftei alternează, uneori pe aceeași pagină, formele cu *e* și cele cu *e* > *i*, fenomenul ultim nefiind, prin urmare, ridicat la rang de normă, textul VS prezentând un amestec de forme;

7. *o* aton se închide la *u* în *cucon, cucoană, cucor*;

8. alternanța *o* diftongat (la *oa*, în poziția metafoniei) cu *o* nediftongat: *doă // dooă, noă // nooă, voă // vooă, roă // rooă*.

III. Fenomene fonetice specifice dialectului literar nordic:

1. *a* aton > *ă*, în cuvinte de diferite origini: *anătimisiră*, *bălaur*, *căzanie*, *poacăanie*, în *zădar*, *zăhar* – *a* aton este păstrat, însă, în paralel, în variantele verbului *anatemiza* și în substantivele *balaur*, *pocaanie* și *cazanie*;

2. *á* (< *ă*), în formele de conjunctiv prezent *să blăstăme*, *să spărie*;

3. *ă* proton > *a* în *sahastru* – excepție în scrisul lui Dosoftei, care folosește frecvent formele cu *ă* (*săhastru*, *săhăstri*);

4. *ă* neacc. neasimilat la *e*, în: *blăstăma*, *păreche*, *părete*, *spăria*;

5. *ă* etimologic păstrat, în *fărmăca*, *fărmăcătoriu*, *fărmăcăciune*, *fărmăcitor*, *fărmăcitură*, *fărmăcăreasă*;

6. *ă* neacc., în *muljămi*;

7. reflexul *ă*, în adv. *molcom* (*mălcom*) și în derivate;

8. prezența variantei substantivale *vonice* – în textul VS apar și: *voinic*, *voinicie*, *voiniceaște*, alături de *vonice*, *vonicele*, *vonicie*;

9. fenomenul trecerii lui *â* la *u* prin asimilare vocalică, în *curundă*;

10. *o* neacc. nu trece niciodată la *u* în verbe de origine latină precum *dormi*, *adormi*, *dormita*;

11. *o* neacc. > *u*, în cuvântul *preut*;

12. palatalizarea labialelor;

13. formele hipercorecte *movilă*, *viclean*, *vicleni*, *vicleșug*;

14. prezența africatelor *ğ* și *dz*;

15. prezența formei verbale *dejghină*;

16. prezența fenomenului velarizării prin labiale;

17. velarizarea prin *ț*, *dz* și prin spiranta *z*;

18. velarizarea prin sibilanta *s*;

19. forma *-toriu* a sufixului *-tor*, trăsătură arhaică moldovenească;

20. fenomenul velarizării prin oclusiva dentală *t*;

21. forma *Dumnădzău*;

22. prezența variantelor *jac*, *jăcui*, *jecuit*;

23. prezența variantelor moldovenești *buhni*, *bolohan*.

IV. Fonetisme (sau forme) arhaice:

1. vocala *é* + *n* + *voc.* sau *n*, *m* + *cons.* nu s-a închis la *i*, în *dumenica*, *pentre*;

2. *e* neacc. + *n* + *voc.* și *n*, *m* + *cons.* este reflectată de prepozițiile *den*, *pren* și de compusele *denainte*, *denapoi*, *dentâi*, *dentru* și de câteva cuvinte precum: *al-beneș*, loc. adv. *pre cătenel*, forma gerunzială *cumenecând*, subst. *cumenecare*, *cumenecatul*, *cumenecătură*, forma de conjunctiv *să smentească*;

3. lat. *î-* + *n* + *cons.* > **é-* > **ă-* > *î-*, în cuvintele *întro*, *-ăre* > *întru* și *invîto*, *-are* > *învîtă*;

4. formele *dzua*, *dzuaă*;

5. formele nesincopate *derepce* // *direpce*, *derege* // *direge*, *derept* // *dirept*, *dereptariu* // *direptariu*, *dereptate* // *direptate*, *înderepta* // *îndirepta*, *îndereptare* // *îndireptare*;

6. fonetismele *nuăr*, *buăr*, alături de formele noi *nuor*, *nuora*, *buor*;

7. menținerea lui *-u* final nu este caracteristică limbii VS, formele în care apare putând fi considerate arhaisme grafice;

8. menținerea terminației *-iîă* (și *-âîă*) la imperfectul verbelor de conjugarea a IV-a, caracteristică a limbii textului VS;

9. păstrarea lui *d*, în verbul *a putredi*;

10. menținerea lui *h*, în *pohtă*, *pohti*;

11. varianta verbală *a turbura*;

12. verbele iotacizate.

V. Forme mai apropiate de etimon, care reflectă faze vechi din evoluția fonetică a cuvântului:

1. lat. *á + n + voc.*, în cuvinte de tipul *calcaneum*, *capitaneus*, **antaneus* – textul VS prezintă oscilații în redarea fazei cu *-ă* și a celei cu *-â*;

2. *ă* nu a evoluat la *â*, în cuvinte precum: *mănie*, *fâșie*, *tălhar*; alternanța *-ă- ~ -â-* în *pângări ~ pângări*;

3. forma *până* alternează cu *până*;

4. lat. *á + n + voc.*, în cuvinte de tipul *pane(m)*, *manus*, *canis (canem)*, *mane* (v. III.1.4.0.);

5. lat. *á + m + cons.* (din lat. *ambūlo*) > **ă-* > *î-*: *îmblu*; la fel, dar cu alt punct de plecare, *împlu*, *înfla*, *îmbe*, curente și în limba textelor redactate în secolul al XVI-lea;

6. variantele fonetice ale substantivului *pârâu*;

7. *ă* nu a trecut la *o* prin asimilare vocalică în *năroc*, *nărod*, *năroi*;

8. *e* etimologic păstrat în *hetman* – frecventă în textul VS este însă varianta *hatman*.

VI. Inovații sau fenomene specifice normei literare sudice reflectate de limba textului VS:

1. Apariția variantei *daca*, particularitate de limbă munteană, în paralel cu *deacă*, frecventă în VS.

2. Prezența formelor *pâine*, *mâine*, *câine*, în care apariția elementului palatal este o inovație a graiurilor muntenești. Se observă folosirea, în paralel, a formelor mai apropiate de etimon (*pâne*, *pâne* etc.).

3. Cuvântul *fântână* reflectă evoluția din graiurile sudice: *ă + n + voc.* (și *ă + n, m + cons.*) > *â*.

4. Apariția, singulară, a fonetismului *pă nădrept*.

5. *e neacc. + n + voc.* sau *e neacc. + n, m + cons.* > *e > i*, cu atestări mai puțin numeroase în textul VS, în care predomină fonetismele arhaice, cu *e: din, dintru* [și *dântr(-însă)* – caracteristică a normei sudice], *prin, cătinel, cătineluș*, forma verbală *te-ai cuminicat*. Aceste inovații, în stadiu incipient, vor fi preluate de limba literară modernă.

6. Prezența, o singură dată, a formei sincopate *dreaptă* care aparține, probabil, vreunui tipograf.

7. Apariția variantei *curând* față de *curund*, care este frecventă în VS.

8. Prezența vocativului *ado!*, inovație a graiurilor munteneste.

9. Norma, literară și astăzi, în forme ca *ia, iai, iai* (vb. *a lua*), *tăia, tăiat*. Graiurile nordice prezentau, în aceste cuvinte, *ie*.

10. Apariția formei *ușurare* (v. III.1.42.1.), față de *iușor, iușura, iușurare*, frevent folosite de Dosoftei.

11. Durificarea lui *r* într-o serie de cuvinte terminate în *-ar, -er, -or* sau în suf. *-ariu, -eriu, -(ă)toriu, -(i)toriu* este specifică atât graiurilor populare din zona sudică a țării cât și dialectului literar sudic. Inovația este rareori acceptată de Dosoftei, care promovează în limba textului VS formele moldovenești în care *r* nu a fost durificat în aceste sufixe. Excepțiile demonstrează însă că inovația începuse să pătrundă și în dialectul literar nordic.

12. Faza incipientă de durificare a lui *l*, în cuvântul *feliu*.

13. Sonorizarea lui *s-* din grupul sonor *sm-* (> *zm-*), considerată de specialiști ca fiind de origine sudică.

14. Apariția, sporadică, a formelor verbale „deiotacizate“ (*mânând, perind, vād, venind, mor*).

15. Anticiparea articulației lui *n*, în *genunchi, îngenunchea*.

B. Trăsături caracteristice ale limbii literare din VS; unele dintre normele lui Dosoftei:

1. Numeroase exemple reflectă faza incipientă a monoftongării diftongului *oa* la *o*.

2. Eliminarea, aproape sistematică, a lui *-u*.

3. „O pronunție pe atunci populară într-o mare parte a Moldovei era aceea a vechiului *ea* ca *e*, în cazul în care urmau *e, i*, sunet muiat, diftongul *ea*. Dosoftei a introdus în *Psaltirea în versuri* grafia *e* și a notat deci prin *e*, fie pe *e*, fie pe *ę*. Dar, în tipăriturile care au urmat, Dosoftei a revenit la semnul *ѣ*, care notează și pe *ea*, și mai ales la *ѧ*, care nota, desigur, pe *ę*“ (G. Ivănescu, *Studii*, p. 55). Valoarea slovelor *ѣ, ѧ* este discutată la *Vocalism*.

4. Deși promovează, în scris, palatalizarea lui *f*, specifică graiurilor de tip nordic, Dosoftei nu este consecvent în notarea acestui fonetism, textul VS reflec-

tând o alternanță a formelor palatalizate cu cele nepalatalizate: *fiară* ~ *hiară*, *fierbând* ~ *herbând*, *înfierbânta* ~ *înherbânta*, *fier* ~ *her*, *rășchira* etc.

5. Palatalizarea lui *p* este accidentală (*cheptăna*, *chiaptini*, *răchitoriu*), iar cea a lui *v* nu este prezentă.

6. Prezența africatelor *ğ* și *dz* într-un text confirmă apartenența acestuia la arealul lingvistic nordic. Africatele *ğ* și *dz* individualizează limba literară a textelor redactate în varianta nordică, conferind însă caracter specific și unor graiuri dacoromâne în raport cu altele. Dosoftei ridică la rang de normă a limbii literare un fapt popular moldovenesc și ardelenesc, deoarece „acesta aducea regularitate fonetică limbii române literare“ (G. Ivănescu, *Studii*, p. 55).

7. În ceea ce privește velarizarea prin șuierătoarele *ș*, *j*, textul VS se caracterizează printr-un amestec de forme. Autorul rămâne, în mare parte, tributار tradiției grafice maramureșene, cu toate că și realitatea din graiuri este ilustrată în scrierea sa.

8. Caracter regulat are transcrierea lui *ș* fără *i* consonat final.

9. Velarizarea prin labiale se realizează în varianta nordică a limbii literare. În scrisul lui Dosoftei, velarizarea prin labiala *p* și cea prin labiala sonoră *b* sunt slab reprezentate spre deosebire de fenomenul velarizării prin nazala bilabială *m* și prin labio-dentala sonoră *v*.

10. Fenomenul velarizării prin africatele *ț* și *dz* are caracter regulat în VS. Tot aici trebuie încadrată și norma silabei finale *-fi*, în care *i* este ultrascort și șoptit. Acest *i* final, datorită rostirii dure a lui *ț*, dispăre din scrisul lui Dosoftei, așa cum dispăruse și din graiul popular moldovenesc. La fel, *i* final dispăre și după *dz*.

11. Dosoftei ridică la rang de normă literară și fenomenul velarizării prin sibilanta *s*.

12. Velarizarea prin consoana *z* este rar întâlnită în paginile VS.

13. Caracterul velarizator al vibrantei *r* este ilustrat de o serie de cuvinte, fără a avea caracter regulat. În text apar, datorită respectării tradiției grafice, unii termeni cu *r* „muiat“.

14. Fenomenul velarizării prin oclusiva dentală surdă *t* nu are caracter regulat, dar este mai bine reprezentat în textul VS decât fenomenul velarizării prin oclusiva dentală sonoră *d*. Primul fenomen este caracteristic ariei nordice, cel de-al doilea, ariei sudice.

15. Un fenomen caracteristic zonei Banatului, Hunedoarei și Crișanei centrale și sudice este velarizarea prin nazala dentală *n* a vocalelor *e*, *i*. În textul VS fenomenul este ilustrat doar de cuvântul *Dumnădzău* și de derivate.

16. Prezența în textul VS a formelor *jac*, *jăcui*, *jecuit*, specifice dialectului literar nordic.

17. În cazul substantivului *poftă*, Dosoftei folosește varianta arhaică, cu *-h-*, *pohtă*, iar în cazul verbului *pofti*, pe cea nouă, cu *-ft-*.

18. Dosoftei promovează norma dialectului literar nordic de trecere a lui *h* > *v* în cuvinte ca: *vătav*, *vârv*, *zăduv*, *vivor*, *prav*, *ovili*, *volbură* (dar și *holbură*), *vultur* (dar și *hultur*).

19. Prezența în textul *VS* a variantei *pohoi*, în care *v* > *h*, fenomen specific dialectului literar nordic; același fenomen este reflectat și de substantivele *pohod*, *ibohnic* (dar și *ibovnici*), *râhnă* (dar și *râvnă*).

20. Întrebuițarea formei vechi și ardeleneste *fănină*.

21. Promovarea inovației nordice de propagare a lui *n*, în *genunchi*, *îngenunchea*, *mănunt*, *mănuntăi* și *rărunchi*.

22. Păstrarea fenomenului specific textelor redactate în secolul al XVI-lea, rotacismul, în adv. *pretutinderea*, *tutinderea*.

23. Evoluția lui *n* la *r* în pronumele negativ *nimeni*: *nimerea*, *nimăru*.

24. Referitor la fenomenul metatezei, Dosoftei a introdus norma scrierii cu *z* + *r*, *l* sau *z* + *r*, *l* (față de grafia *r*, *l* + *z*, *z*) în cuvinte precum *vârf*, *târziu*, *gâlceavă* etc.

25. Dosoftei a introdus și norma de a nota pe *â* (î) prin iusul mare și pe *ă* prin ierul tare.

26. Mitropolitul promovează norma veche de scriere, cu *-rb-*, în cuvântul *tulbura*: *turbura*.

27. În cazul scrierii verbului *a rupe*, textul *VS* oglindește atât varianta cu menținerea grupului *-mp-* (*a rumpe*), cât și varianta cu *-mp-* > *p*.

28. Promovează norma limbii literare vechi, în care formele verbale iotacizate erau aproape generale.

C. Alte fenomene fonetice discutate:

1. evoluția cuvântului *biserică*;
2. prezența variantei *șigubăț*, alături de *șugubăț*;
3. formele verbului *dezlipi*;
4. prezența formei verbale *a jipui*;
5. prezența variantelor *lontru*, *nontru*;
6. cuvinte care reflectă fenomenul alternanței vocalei *o* neacc. cu *u*;
7. prezența variantei *a șuvăi*;
8. realizările substantivului *văduv*;
9. alternanța *o* ~ *u* în cuvântul *porunci* ~ *poronci*;
10. alternanța *o* ~ *u* în substantivul *omor* ~ *umor* și în verbul *omorî* ~ *umorî*;
11. transformarea lui *u* de la inițială de silabă în *v* (v. III.1.29.0.);
12. alternanța grupurilor *au-* ~ *av-*, respectiv *eu-* ~ *ev-* în câteva neologisme;

13. prezența variantei *umșor*;
14. fenomenul „despicării vocalelor“;
15. fenomenul de labializare în variantele *ciucore*, *ciumilituri*, respectiv cel de delabializare în *zbucima*;
16. prezența diftongului urcător *-iu-*, în substantivul *zidiu*;
17. evoluția grupului latinesc *-scl-* > *-šcl-* > *-šk-* în *deșchide*, *deșcheia*;
18. realizările verbului *a scui*;
19. schimbarea fonetică latinească populară a grupului *-ccic-*, *-cic-* (verbele *a mușca*, *a mișca*);
20. evoluția grupului consonantic *sc + e, i*, în verbul *a căsca*, fenomen fonetic arhaic;
21. fenomenul metatezei;
22. evoluția grupurilor consonantice vechi slave *sv-*, *sŭv-*, *skv-* la *sf-*, în împrumuturi românești de origine slavă;
23. reflectarea grupului lat. *-bt-* ca *-pt-* într-o serie de cuvinte, precum: *supt*, *supfăre*;
24. conservarea lui *h* etimologic, într-o serie de cuvinte: *antihrist*, *catastih* etc.;
25. fenomenul transformării lui *h, f* urmați de *i* final în *ș* (*ieromonaș*, *monaș*, *patriarș* etc.).

În domeniul lexicului merită menționate o serie de fapte precum:

1. Cuvinte neînregistrate în dicționarele românești (în special în *DA*, *DLR*, *TDRG*): *adamantean*, *adeverințare*, *afedron*, *aflătură*, *aghirț*, *alergăriște* (de cai), *anatoliconi*, *asir*, *avar*, *avgustă*, *cumpătăreață*, *a înminuna*, *ritorie*, *tălhăreț*, *văditor(iu)*.

2. S-a modificat prima atestare față de *DA*, *DLR*, *TDRG*: *adaosătură*, *aducere-aminte*, *aflare*, *agarinean*, *alaltaieri*, *apostul*, *aprilie*, *arap*, *areopag*, *arienesc*, *ascuțatură*, *astrolog*, *asuda*, *avar*, varianta bisearică, *catapetazma*, *cate-dră*, *chihribar*, *fieros*, *fiastră*, *încolțatură*, *maslin*, *maslinet*, *meteahnă*, *pășuni*, *petrecăni*, *potică*, *pripus*, *a da procopseală*, *puhă*, *romaicesc*, *romei*, *stiracă*, *stângăci*, *tălhăriță*, *teapă*.

3. Sensuri noi, neînregistrate în dicționare, ale unor cuvinte și sintagme: *acoperemânt*, *altariu*, *amar!*, *arsură*, *articol*, *ascunde*, *astă*, *ață*, *auzi*, *boldi*, *encomii*, *engomii*, *friptură*.

4. Precizarea atestărilor care în *DA*, *DLR* apar înregistrate *ap. TDRG*, *GCR* etc.: *adăposteală*, *ascultoie*, *a-vânat*, *bulboacă*, *câșliga*, *covăsi*, *gornită*, *hăsnui*, *iaiecință*, *joardă*, *milotariu*, *mâniaci*, *muncealniță*, *năcladă*, *polată*, *po-meanic*, *rapură*, *sternă*, *șervănea*, *tălniș*.

5. În *DA*, *DLR* nu sunt înregistrate atestări din *VS* ale unor cuvinte sau ale unor sensuri: *abur, acestaș, acoperi, acru, acu, adamantean, adaos, adevăra, adevărință, adâncă, adâncit, adormire, adormit, aducere, adunare, afurisi, agarean, agiun, agiutător, alcătui, alesătură, alliluia, alocurea, altăoară, amăgire, amăgit, amestec, amin, amurg, antipat, apărătoriu, aplecat, apologhitică, aprig, aprins, apucare, apucătoriu, ara, arap, arămariu, arăpesc, ardzătoriu, areopaghit, argintari, arhiepiscop, arhiereu, arian, arie, aritmitichi, armaș, armean, arsură, aruncător, asară, asămănare, ascuns, astă noapte, astronomie, astrucat, astupa, astupat, asupreală, asuprit, aședzat, aședzământ, aștepta, așternut, atunci, atunci, augustă, aulă, aveare, avuție, bisericesc, blagă, buiguială, cergă, cislă, ciună, datorie, fiiastră, fărâma, fărâmcătoriu, ispitală, însănătoșă, jrtăvnic, ladă, lătinesc, lătineaste, leaspede, leaneș, neleanes, mălcom, metohariu, mreajă, mulțami, mulțămire, nemulțămit, nemulțămitori, nameastnic, nădi, năroi, nemearnic, neputearnic, nevăjit, nevreadnic, ocina, ou, pândărie, pargă, pecete, peteală, pomăzui, pozună, preabun, preacinstit, preacurvă, preacurvari, preacuvios, preafrumos, preaminunat, prea-nțelept, preaslăvit, priceavă, pripus, propoveadnici, rădăcinat, rătund, răstogoli, ritoră, răsuri, robi, samaritean, sarcină, schităcie, sfârșitură, sâială, solă, șeatre, șved, tălhar, tălhări, tălhărie, tălmăci, tălmăcită, târgovață, cu ticneală, tindeulă, țemiteriul, țer, țăsternă, umorătură, vădători, vedera.*

6. Numai atestări din *VS* sunt înregistrate în *DA*, *DLR* pentru anumite cuvinte ori sensuri: *acoș, adăosură, adevară, adevărare, adevăsi, adăvăsi, afund, agalmă, agarinesc, agărenie, alaturea, albie, alurghidă, are, arhanghesc, arhierăfi, aricit, ariane, arienie, ascuțat, aselghie, aselghiciune, astă, aulma, aurat, avedeare, a-vânat, bisericucea, bojniță, cășuță, chihiteală, chilă, curvantă, feclii, feleagă, gărbi, iaină, isteciune, jipui, milotariu, mâniaci, muncelniță, muricioasă, neveștedzâcioasă, nomizme, osăl, plăvăi, pleavniță, ponorătoriu, povățariu, prăplăzmui, prenesenie, prohiți, răhnă, răhni, răhnace, răhnițoriu, răsăpiciune, roman, rula, sămănat, spogreși, strenepoată, stidivos, șigubăț, șuiurat, țesturi.*

7. Cuvinte proprii limbii române vechi și unele cu sens diferit de cel actual: *a (se) aduna cu, afla, aleș, amână, apleca, areate, arginț, arină, de-a valoma.*

8. Numeroase locuțiuni: **a) loc. adv.:** *cu de-adîns, foarte cu de-adîns, cu de-adînsul, cu de-adînsul, foarte cu de-adînsul, drept aceeaia, dintr-aceaia, într-aceaia, pentr-aceaia, fără de-aceasta, după aceasta, cu adevăr, cu de-adevăru, cu amar, într-amiadză dzî, n-amiadză dzî, dzua amiadzădz, după amiadză dz, an pre an, în toț ai, la anul, preste (tot) anul, după ai, mai de-apoi, mai apoi de, mai apoi, cea mai de-apoi, pre aproape, de aproape, aproape de, cu aspru, de*

astădz de mâine, mai cu asupră, de-a valoma, într-acestaș chip, cu adevărat, cu de-adevărat, cu adevărînța, într-adormite, de-agiuns, mai ales, cu de-amănunt(ul), de-amănunt(ul), pre-amănut(ul), de-ameastecul, cu anevoaie, pre (întru) ascuns, de-atocma cu, de-atocma, avânat, cu ticneală; **b) loc. adj.:** ca aceeaia, ca aceasta, de-afară, de alte, de cătră amiadză dzî, mai apoi de toate, mai apoi, (cel, cea) de-apoi, cel de-apoi, de-agiuns, aruncat cu sorșâi, ascuțat la mânia, de-atocma, în pohan, de posleade; **c) loc. conj.:** a ce, cu totul cu aceasta, atâta cât; **d) loc. prep.:** den (din) afară, den afară de, afară de, de deasupră, de-a valoma cu; **e) loc. vb.:** a se aduce la voroavă cu..., a aduce la cap (sau la capăt), a aduce moarte, a aduce jertfă, a aduce la mijloc, a-și aduce aminte, ado sau (ț-)ad aminte sau (ț-)ado aminte, a da afară (la lume), a arunca sorș, a arunca în (sau la) temnișă, a-și avea lăcașul, a-și avea ruda, a trânti supt anatema, a da adevărînță, a merge la așternut, a purcede grecoasă.

9. Numeroase expresii: a fi (sau a sosi sau a se afla) în (sau la) bătrânețe adânci (sau adânce), din adânc sau dintr-adâncul inemii (sau al sufletului), (a sosi) la adânc de bătrânețe, a adormi somnul cel de răpaos, a afla vreama (sau prilej), a se vrea afla, a fi de ajutoriu, a fi (cuiva) într-ajutoriu sau a striga, a lua, a avea într-ajutoriu (pe cineva), cu ajutoriul lui Dumnădzău, a se face altul dintr-altă, a(-i) (cuiva) inema amară, a (nu-)și face inemă amară, apere Dumnădzău, a să aprinde inema (sau inemile) (cuiva), a apuca (pe cineva) un dimon, a apuca învățătură, a apuca nainte (de...), a apuca înaintea (cuiva), a apuca înaintea, a i se arăta, a-și ascuți dinții, a-și astupa urechile, a astupa gura (cuiva), a fi (ceva) asupra (cuiva), a avea asupră, a se scula asupra (cuiva), a veni asupră, așea cum, a i se aștepta (ceva de la cineva), a avea putere, a nu avea putere, a (nu) avea (ceva) la mână, a avea (ceva) pre mână, a avea (pe cineva) ca pe o soră, a avea (pe cineva) chip, a avea (pe cineva) la cinste, a avea veste (în...), a avea vreama (de ai), a avea cale, a (nu) avea grijă, a avea grijă (de cineva), a avea (ceva) de grijă, a avea nădejde, a avea nădejde spre (cineva), a avea prepus, a avea în gând, a avea gând asupra (cuiva), a avea silă, a nu avea știre (de ceva), a avea inema la (ceva sau undeva), a avea nevoie, a avea oarece, a nu avea nice o pagubă, a se avea în cunoștință, aducere aminte, a fi (cineva) cu adevărătate, în adâncite bătrânețe, de arătare, în arătare, cu arătare, a să da supt ascultare, a să da supt (sau în) ascultare, a fi supt ascultarea (cuiva), în (într-)audzul tuturor, a pune poară.

10. Numeroase construcții și sintagme: de-aici, de aciia (nainte), de acii (nainte), acmu și pururea și-n veaci (de veaci), până acmu, de acmu (nainte), mai acmu, într-acoace, acu și pururea și-n veacii de veaci, și alalte(le), altul... altul (altele... altele), altul altuia, nu... de alt..., numai..., nice altă ce... fără numai, altă nemică, numai, și altele, aorea... aorea, apoi pre o dzî, apă dulce, apă

curată, apă trecătoare, ape calde, ape fierbinț, mai apoi de toț, mai apoi de toate, că apoi, giudețul de-apoi sau de-apoi venire, aripile grijinței, mai marele armelor, nice așa, atâta..., cât..., atâta de (adj.)... ce + vb., cămara cea de aur, aur curat, Rostul (sau cu Rostul) de Aur, Limba de Aur, de-aproapele, aflătoriul răutăjilor și aflătoriul răului, rea agonisită, într-alesuri, întâia acmu..., de-aciia, cărți ale arătării lui Dumnezeu, foc ardzătoriu, a fi ascultoi, ascunsele inemii, ascunsele rușinei, și așaș, așaș atunci.

11. Cuvinte sau construcții calchiate: *adaoge, adunare, alergatele cailor, a face alergătură cailor, alergăriște de cai, amar!, apă vie, apă supt puiale, de-aproapele, aprindzătoriu de lumini, articurile credinței, adj. ascuțat, subst. ascuțat, întumeric, preabun, preacinstit, preacurat, preacurvă, preacurvariu, preacurvie, preacuviință, preacuvios, preafrumos, preaînțelept, prealuminat, preamare, preaminunat, preaslăvit.*

12. Formațiuni ale lui Dosoftei: *acoș, adaosătură, adevărare, adevărătate, adevărințare, agărenie, agarinesc, albte, apostolă, aprinsătură, arhanghelesc, arhierăfi, arianie, arienie, aschitac, aselghiciune, astá, aulma, aurat, avânat.*

Bibliografie

Sigle și abrevieri

- ALLR. = *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*, de Petru Nciescu, Grigore Rusu, Ionel Stan, vol. I-IV, București, 1969-1977.
- Maramureș
- ALR I = *Atlasul lingvistic român, Partea I, de Sever Pop*, vol. I, *Părțile corpului omenesc și boalele lui*, Cluj, 1938; vol. II, *Familia, nașterea, botezul, copilăria, nunta, moartea*, Sibiu - Leipzig, 1942.
- ALR II = *Atlasul lingvistic român, Partea a II-a, de Emil Petrovici*, vol. I, *A. Corpul omenesc, boale (și termenii înrudiți), B. Familia, nașterea, copilăria, nunta, moartea, viața religioasă, sărbători. C. Casa, acareturile, curtea, focul, mobilierul, vase, scule*, Sibiu - Leipzig, 1940.
- ALR II, s.n. = *Atlasul lingvistic român [II]*, serie nouă, vol. I-VII, București, 1956-1972.
- ALRM I = *Micul atlas lingvistic român, Partea I, de Sever Pop*, vol. I, *Părțile corpului omenesc ...*, Cluj, 1938, vol. II, *Familia, nașterea...*, Sibiu - Leipzig, 1942.
- ALRM II = *Micul atlas lingvistic român, Partea a II-a, de Emil Petrovici*, vol. I, *A. Corpul omenesc ...*, Sibiu - Leipzig, 1940.
- ALRM II, s.n. = *Micul atlas român [II]*, serie nouă, vol. I, 1956, vol. II, 1967, vol. 1967.
- An L = *Anuar de lingvistică și istorie literară [Anuar de filologie din 1964-1965 continuă revista Studii și cercetări științifice. Filologie, 1950-1964]*, Academia Română, Filiala Iași, Iași, 1950 și urm.
- Andriescu, Al. = *Studiu introductiv în Dosofteci, Opere I. Versuri*, Ediție critică de N.A. Ursu, Editura Minerva, București, 1978.
- Arvinte, V. ♦ *Român, românesc, România. Studiul filologic*, București, 1983.
- Arvinte, ST.L.FAC. = Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra primei cărți (Facerea) din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars I, Genesis*, Iași, 1988.
- Arvinte, ST.L.EX. = Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a doua (Ieșirea) din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars II, Exodus*, 1991.
- Arvinte, ST.L.LV. = Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a treia (Preoția) din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars III, Leviticus*, 1993.
- Arvinte, ST.L.NM. = Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a patra (Numeri) din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars IV, Numeri*, 1994.
- Arvinte, ST.L.DT. = Arvinte, Vasile, *Studiu lingvistic asupra cărții a cincea (A doua lege) din Biblia 1688, în comparație cu ms. 45 și cu ms. 4389*, în *Monumenta Linguae dacoromanorum, Biblia 1688, Pars V, Deuteronomium*, 1997.
- Arvinte, V. ♦ *Terminajia de plural -auă a unor substantive neutre*, în SCL, 1951, nr. 2, p. 213-239.

32.611

inv 31.346

Laura MANEA

Dosoftei
Viața și petrecerea svinților